

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА ТУРИЗМУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
МАГІСТРА

**на тему: «Меморіальний туризм та перспективи його розвитку на території
України»**

здобувач _____ **2** _____ **курсу** _____ **групи** _____ **ТУ-23зм**

спеціальність: _____ **242 Туризм і рекреація** _____

Булкіна Л. І.

(ПІБ здобувача)

(підпис)

Керівник роботи

д. геогр. н., проф. Заваріка Г. М.

(вчене звання, науковий ступінь, ПІБ)

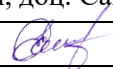
(підпис)

КИЇВ – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет юридичний
(повне найменування факультету)
Кафедра Історії, археології та туризму
(повне найменування кафедри)
Освітній ступінь магістр
(бакалавр, магістр)
Спеціальність 242 Туризм і рекреація
(шифр і назва спеціальності)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
к. і. н, доц. Сапицька О.М.

« 10 » жовтня 20 24 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Булкіна Людмила Ігорівна
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача)

1. Тема роботи: «Меморіальний туризм та перспективи його розвитку на території України»

керівник роботи: д.геогр.н., проф. Заваріка Г. М.
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету: від « 10 » жовтня 20 24 року № 72/14.06

2. Строк подання студентом роботи до захисту: 02.12.2024

3. Вихідні дані: дані відкритих джерел мережі Інтернет, інформація відкритого доступу щодо діяльності Національного музею України Другої світової війни, наукова література

4. Зміст основної частини (перелік питань, які потрібно розробити):

Теоретичні основи меморіального туризму

Сучасний стан меморіального туризму в Україні

Перспективи розвитку меморіального туризму в Україні

Рекомендації та практичні заходи для розвитку меморіального туризму в Україні

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): 6 таблиць, 14 рисунків

6. Консультанти розділів

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Заваріка Г. М.		
Розділ 2	Заваріка Г. М.		
Розділ 3	Заваріка Г. М.		
Розділ 4	Заваріка Г. М.		

7. Дата видачі завдання « 11 » жовтня 20 24 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Аналіз літератури	11.10.2024	виконано
2	Визначення мети, завдань, об'єкту та предмету дослідження	18.10.2024	виконано
3	Дослідження теоретичних основ меморіального туризму (розділ 1)	31.10.2024	виконано
4	Аналіз сучасного стану меморіального туризму в Україні (розділ 2)	11.11.2024	виконано
5	Визначити перспективи розвитку меморіального туризму в Україні (розділ 3)	18.11.2024	виконано
6	Формування рекомендацій та практичних заходів розвитку меморіального туризму в Україні (розділ 4)	25.11.2024	виконано
7	Оформлення та подання роботи на кафедру	2.12.2024	виконано
8	Захист	23.12.2024	виконано

Здобувач

(підпис)

Булкіна Л. І.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

Заваріка Г. М.

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Обсяг 128 с., 6 таблиць, 14 рисунків, 5 додатків.

Ключові слова: меморіальний туризм, пам'ять, тур, туризм, туристичний маршрут.

Результати дослідження: досліджено теоретичних основ меморіального туризму, проаналізовано сучасний стану меморіального туризму в Україні, визначено перспективи розвитку меморіального туризму в Україні сформовано рекомендації та практичні заходи розвитку меморіального туризму в Україні; запропоновано новий туристичний маршрут для розвитку внутрішнього туризму з використанням інноваційних інструментів обслуговування до початку та під час подорожі.

АНОТАЦІЯ

Булкіна Л. І. Меморіальний туризм та перспективи його розвитку на території України – Рукопис.

Магістерська робота на здобуття кваліфікаційно-освітнього рівня магістра за спеціальністю 242 Туризм і рекреація, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України, Київ, 2024 р.

У магістерській роботі досліджено теоретичні основи меморіального туризму, а саме визначено сутність та концептуальні основи меморіального туризму; розглянуто історію розвитку меморіального туризму; висвітлено типологію меморіальних об'єктів та їх класифікацію. У ході дослідження проаналізовано сучасний стан меморіального туризму в Україні: надано характеристику основним меморіальним об'єктам та туристичним маршрутам України; ідентифіковано соціально-економічні аспекти меморіального туризму; визначено стан розвитку окремих об'єктів меморіального туризму (на прикладі МК «Національний музей історії України у Другій світовій війні»). В результаті окреслено перспективи розвитку меморіального туризму: виявлено потенціал розвитку меморіальних об'єктів; надано характеристику міжнародному досвіду у сфері меморіального туризму та можливостям його застосування в Україні; окреслено маркетингові стратегії розвитку меморіального туризму; розроблено меморіальний еко-туру «Українська Атлантида»; визначено безпекові складові організації маршрутів меморіального туризму.

Abstract

Bulkina L. I. Memorial tourism and prospects for its development in Ukraine – Manuscript.

Master's thesis for obtaining the qualification and educational level of a master in the specialty 242 Tourism and Recreation, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2024.

The master's thesis explores the theoretical foundations of memorial tourism, namely, the essence and conceptual foundations of memorial tourism are determined; the history of the development of memorial tourism is considered; the typology of memorial objects and their classification is highlighted. The study analyzes the current state of memorial tourism in Ukraine: the main memorial objects and tourist routes of Ukraine are characterized; socio-economic aspects of memorial tourism are identified; the state of development of individual memorial tourism objects was determined (using the example of the MC "National Museum of the History of Ukraine in the World War II"). As a result, the prospects for the development of memorial tourism were outlined: the potential for the development of memorial objects was identified; international experience in the field of memorial tourism and the possibilities of its application in Ukraine were described; marketing strategies for the development of memorial tourism were outlined; the memorial eco-tour "Ukrainian Atlantis" was developed; the security components of the organization of memorial tourism routes were determined.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕМОРІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ.....	9
1.1. Сутність і концептуальні основи меморіального туризму.....	9
1.2. Історія розвитку меморіального туризму.....	15
1.3. Типологія меморіальних об'єктів та їх класифікація.....	22
Висновки до розділу 1.....	27
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН МЕМОРІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	29
2.1. Аналіз ключових меморіальних об'єктів та туристичних маршрутів України.....	29
2.2 Соціально-економічні аспекти меморіального туризму.....	35
2.3 Стан розвитку окремих об'єктів меморіального туризму (на прикладі МК «Національний музей історії України у Другій світовій війні»).....	41
Висновки до розділу 2.....	52
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕМОРІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	54
3.1. Аналіз потенціалу розвитку меморіальних об'єктів.....	54
3.2. Міжнародний досвід у сфері меморіального туризму та можливості його застосування в Україні.....	58
3.3. Маркетингові стратегії розвитку меморіального туризму.....	63
Висновки до розділу 3.....	67
РОЗДІЛ 4. РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАХОДИ ДЛЯ РОЗВИТКУ МЕМОРІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	69
4.1. Розробка меморіального еко-туру «Українська Атлантида».....	69
4.2. Безпека організації маршрутів меморіального туризму.....	76
Висновки до розділу 4.....	81
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	84
ДОДАТКИ.....	92

ВСТУП

У сучасному світі туризм відіграє важливу роль у формуванні культурних, соціальних та економічних зв'язків. Одним із специфічних напрямків є меморіальний туризм, що фокусується на збереженні та передачі пам'яті про значущі історичні події, видатних особистостей і трагічні сторінки минулого. Цей тип туризму дозволяє не лише вшанувати пам'ять про минуле, але й формувати почуття національної ідентичності, патріотизму та соціальної відповідальності.

В умовах України меморіальний туризм набуває особливого значення. Його розвиток пов'язаний з необхідністю увічнення пам'яті про трагічні події XX і XXI століть, такі як Голодомор, Друга світова війна, політичні репресії та сучасна боротьба за незалежність. Водночас цей напрямок туризму сприяє економічному розвитку регіонів, розширенню міжнародного діалогу та вихованню нових поколінь у дусі толерантності й поваги до історії.

Актуальність дослідження обумовлена потребою у системному аналізі сучасного стану меморіального туризму в Україні, виявленні його соціально-культурного та економічного впливу, а також розробці ефективних стратегій його розвитку. Особливо важливо враховувати виклики, з якими стикається ця галузь, зокрема в умовах війни, що вимагає адаптації існуючих підходів до збереження культурної спадщини та організації туристичних маршрутів.

Метою роботи є аналіз теоретичних і практичних аспектів меморіального туризму в Україні, дослідження його особливостей та розробка рекомендацій щодо вдосконалення цього напрямку в сучасних умовах.

Завдання дослідження, які було реалізовано включають:

- визначено сутність та концептуальні основи меморіального туризму;
- розглянуто історію розвитку меморіального туризму;
- висвітлено типологію меморіальних об'єктів та їх класифікацію;
- проаналізовано основні меморіальні об'єкти та туристичні маршрути

України;

- ідентифіковано соціально-економічні аспекти меморіального туризму;
- надано характеристику стану розвитку окремих об'єктів меморіального туризму (на прикладі МК «Національний музей історії України у Другій світовій війні»);
- виявлено потенціал розвитку меморіальних об'єктів;
- надано характеристику міжнародному досвіду у сфері меморіального туризму та можливостям його застосування в Україні;
- окреслено маркетингові стратегії розвитку меморіального туризму;
- розроблено меморіальний еко-туру «Українська Атлантида»;
- підкреслено безпекові складові організації маршрутів меморіального туризму.

Об'єкт дослідження: меморіальний туризм

Предмет дослідження: теоретичні засади та стан розвитку меморіального туризму в Україні та в світі в сучасних умовах.

Методи дослідження: У ході дослідження застосовувалися методи аналізу та синтезу, зокрема групування, типізація, табличний, порівняльний, економіко-статистичний і графічний аналіз.

Наукова новизна роботи полягає у формуванні комплексного підходу до вивчення меморіального туризму як засобу збереження історичної пам'яті, інструменту культурної дипломатії та чинника економічного зростання.

Публікації за темою магістерської роботи: за матеріалами досліджень подано до друку статтю у фахове закордонне видання (додаток А).

Практична значимість дослідження полягає у формуванні рекомендацій, які можуть бути використані для вдосконалення організації меморіальних туристичних маршрутів в Україні. Запропонований маршрут може бути в практичну діяльність підприємства.

Структура роботи. Кваліфікаційна випускна робота магістра містить вступ чотири розділи, висновки та список використаних джерел. Матеріали представлено на 115 стор., мають 6 таблиць, 14 рисунків, 4 додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕМОРІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Сутність і концептуальні основи меморіального туризму

Меморіальний туризм — це різновид туристичної діяльності, метою якої є відвідування місць, пов'язаних із трагічними подіями історії, пам'яттю про видатні особистості або визначні історичні події. До таких місць належать меморіали, пам'ятники, музеї, місця військових конфліктів, катастроф чи масових трагедій, місця поховань відомих діячів. Цей тип туризму забезпечує збереження пам'яті про історичні події та їхнє значення для суспільства, сприяє культурному обміну, формуванню почуття національної ідентичності та патріотизму.

Системні характеристики меморіального туризму представлено нижче на рис. 1.1.

Меморіальний туризм входить до культурно-пізнавального напрямку туризму, але має певну специфіку та відмінності від інших видів. Відповідно, меморіальний туризм займає особливе місце серед інших видів туризму, поєднуючи культурно-пізнавальні, емоційно-освітні та соціально значущі аспекти.

Меморіальний туризм — це вид культурного туризму, орієнтований на відвідування місць, які увічнюють пам'ять про значущі історичні події, трагедії або видатних постатей, які залишили глибокий слід в історії певного регіону або людства загалом. Це може бути, наприклад, місце великої битви, меморіал загиблим у війні, пам'ятка жертвам політичних репресій або музей трагедій (наприклад, Чорнобильський музей чи Бабин Яр).

Основні функції меморіального туризму [1-6]:

1. Комеморативна функція: меморіальний туризм пов'язаний із вшануванням пам'яті про минуле. Відвідувачі часто розглядають такі місця не тільки як туристичний об'єкт, а й як нагадування про важливі події, які не

повинні бути забуті. Це робить меморіальні місця символами колективної пам'яті.

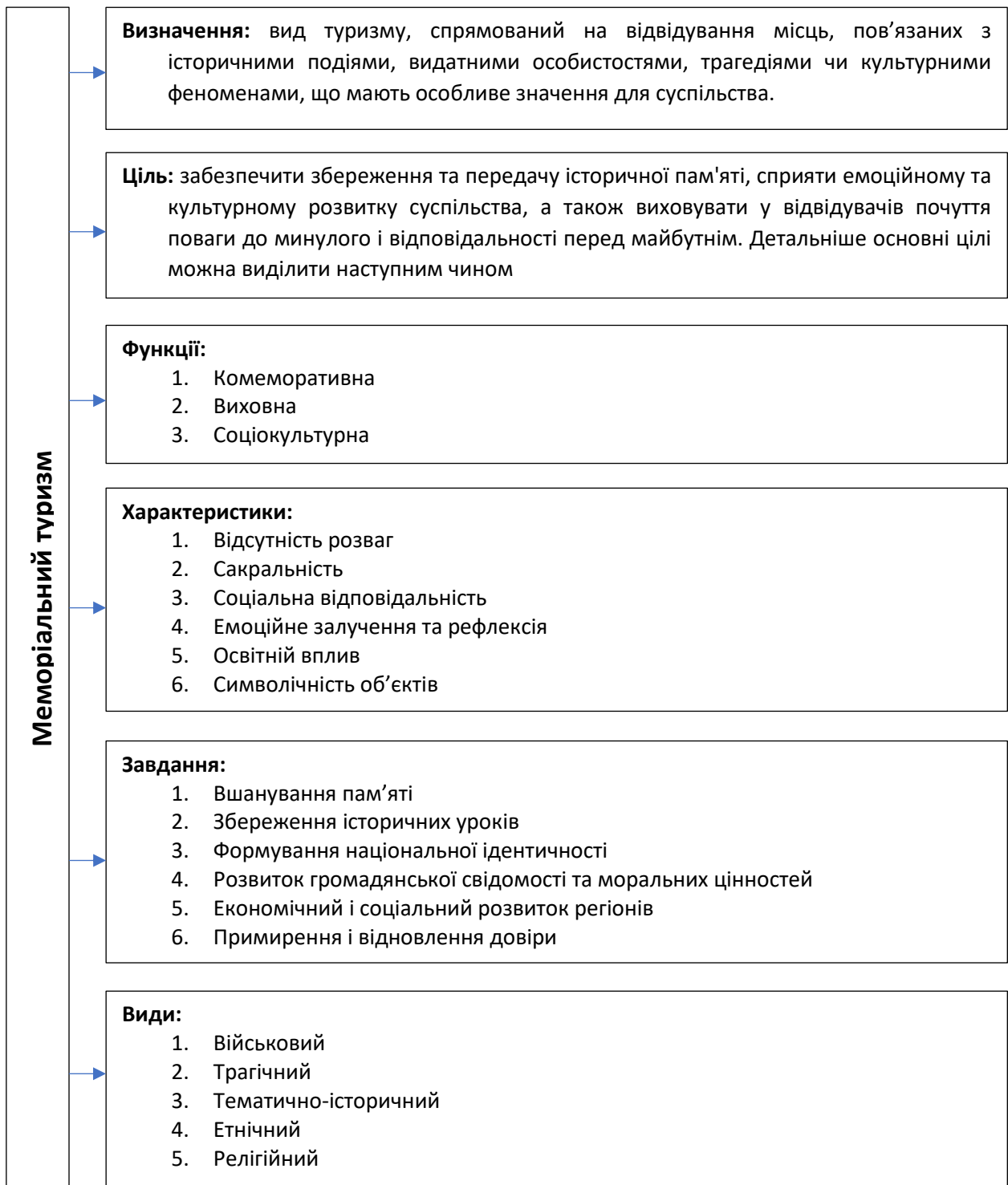

Рис. 1.1. Системні характеристики меморіального туризму.

Джерело: розроблено автором [1-5]

2. Виховна функція: меморіальні місця несуть важливий освітній зміст, часто використовуються для проведення уроків історії або громадянської освіти, особливо серед молоді. Меморіальний туризм допомагає глибше зрозуміти історичний контекст подій, формує відчуття співпричетності до минулого та підвищує обізнаність щодо глобальних історичних процесів.

3. Соціально-культурна функція: меморіальний туризм сприяє збереженню культурної спадщини, допомагає зміцнювати зв'язки між поколіннями та різними культурами. Він може виступати як місток для діалогу та взаєморозуміння, що особливо важливо в умовах глобалізації. Меморіальний туризм спрямований на вшанування пам'яті про важливі історичні події чи осіб, що робить його частиною національного та міжнародного культурного спадку.

Меморіальний туризм відіграє унікальну роль у збереженні та передачі пам'яті про події минулого, впливаючи на формування колективної пам'яті і підтримуючи культурну ідентичність суспільства. Він дозволяє відвідувачам не тільки дізнатися більше про історію, але й відчувати свою причетність до минулих подій, відобразити власні цінності та відчувати відповідальність за збереження пам'яті для майбутніх поколінь.

Меморіальний туризм має глибокі соціальні, культурні та психологічні аспекти, оскільки його мета – не лише збереження пам'яті про минуле, а й формування на основі цього пам'яті свідомості та самоідентифікації суспільства.

Меморіальний туризм має відмінні характеристики, які ставлять його в окрему категорію серед інших видів туризму. Серед основних характеристик меморіального туризму можна представити наступні [12]:

1. Відсутність розважального елемента. Основною метою є не відпочинок чи розвага, а вшанування пам'яті, обмін знаннями та усвідомлення історичних уроків.

2. Сакральність. Часто меморіальні місця розглядаються як "сакральні простори", що потребують поваги, що додає візитам певної урочистості для самих відвідувачів.

3. Соціальна відповідальність. Меморіальний туризм нерідко пов'язаний із соціально відповідальним туризмом, оскільки передбачає етичне ставлення до історичних місць, збереження і захист культурної спадщини.

4. Емоційне залучення та рефлексія. Меморіальні місця нерідко асоціюються з драматичними подіями – війнами, трагедіями, геноцидами чи великими історичними змінами. Відвідування таких місць пробуджує сильні емоції, змушуючи замислитися над масштабами страждань і героїзму. Це емоційне залучення часто є ключовим, щоб люди глибше зрозуміли та відчули події минулого. Візит до меморіальних місць часто викликає психологічне збудження. Люди можуть переживати співчуття, скорботу або навіть катарсис. Через це меморіальний туризм відрізняється від розважальних чи інших видів туризму, створюючи особливий змістовний досвід. Відвідування меморіальних місць часто має сильне емоційне забарвлення, оскільки пов'язане з пам'яттю про трагічні сторінки історії. На відміну від рекреаційного туризму, тут основну роль відіграють емоції співчуття та співпереживання. Меморіальний туризм спонукає до внутрішніх роздумів і переосмислення, пробуджує потребу зрозуміти себе у світлі минулих подій, особливо коли це стосується складної історії або колективної травми. Це сприяє розвитку емпатії та соціальної відповідальності.

5. Освітній вплив. Більшість меморіальних місць включає інформаційні стенди, музеї, екскурсійні програми, що надають історичну інформацію. Освітня цінність полягає в тому, що відвідувачі можуть дізнатися про маловідомі факти, події, особистостей, відчути атмосферу того часу та глибше зрозуміти причини та наслідки історичних подій. Меморіальний туризм часто є частиною освітніх програм і може використовуватися для підвищення обізнаності молоді про історію свого народу та людства загалом.

6. Культурна значимість. Меморіальні місця є частиною культурної спадщини. Вони не лише вшановують пам'ять загиблих чи постраждалих, а й зберігають традиції та історію, яка стає частиною національної та локальної ідентичності. Завдяки цьому меморіальний туризм сприяє збереженню культурного спадку для наступних поколінь.

7. Символічність об'єктів. Для багатьох народів меморіальні місця мають символічне значення. Наприклад, для українців меморіали жертвам Голодомору або Бабин Яр є символами національного болю та пам'яті. Такі місця формують загальноприйняті символи й цінності, які об'єднують націю.

Основні завдання меморіального туризму [16]:

1) вшанування і пам'ять: однією з головних цілей є збереження пам'яті про тих, хто постраждав або загинув у важкі часи. Такі місця дозволяють людям вшанувати їхню жертву та символізують підтримку спільних цінностей, таких як мир, свобода, толерантність;

2) збереження історичних уроків: відвідування таких місць допомагає суспільству не забувати про минулі помилки та запобігати їх повторенню. Зокрема, місця, пов'язані з трагедіями, сприяють формуванню «пам'яті про застереження» – усвідомлення, що помилки можуть повторитися, якщо про них забути;

3) формування національної ідентичності: меморіальні місця стають частиною національної ідентичності. Вони допомагають людям відчувати причетність до спільної історії та культурного спадку своєї країни, усвідомлюючи свою роль в історії та спадщину, яку вони передають наступним поколінням;

4) розвиток громадянської свідомості та моральних цінностей: меморіальний туризм сприяє вихованню моральних цінностей, таких як повага до прав людини, толерантність, протидія ненависті та ксенофобії. Так, наприклад, відвідування меморіалів жертв нацизму чи Голодомору допомагає краще зрозуміти значення прав і свобод людини;

5) економічний і соціальний розвиток регіонів: у багатьох випадках меморіальні комплекси стають важливими туристичними об'єктами, що привертають увагу як місцевих жителів, так і іноземних туристів. Це допомагає розвитку інфраструктури та підтримує локальну економіку. Відвідувачі купують квитки, користуються готелями, ресторанами, що також сприяє фінансовій підтримці самих меморіалів;

б) примирення і відновлення довіри: меморіальний туризм може стати способом подолання національних або міжетнічних конфліктів, сприяючи розумінню та примиренню між народами. Наприклад, меморіали жертвам війни дозволяють учасникам конфліктів визнати біль один одного і створюють платформу для діалогу і взаєморозуміння.

Виділяють наступні види меморіального туризму [23]:

1. Військово-меморіальний туризм: відвідування місць, пов'язаних із війнами та бойовими діями, як-от військові кладовища, місця битв.

2. Трагічний туризм (або «чорний туризм»): відвідування місць трагедій і катастроф, таких як Чорнобильська зона, Освенцим.

3. Тематичний історичний туризм: передбачає поїздки в місця, пов'язані з видатними історичними постатями, важливими подіями, що формували історію, наприклад, до меморіальних музеїв.

4. Етнічний та релігійний туризм – це відвідування місць, пов'язаних із культурною чи релігійною спадщиною певного народу або конфесії.

Таким чином, мета меморіального туризму – це не лише збереження пам'яті, але й активний вплив на розвиток суспільства, його культурного рівня, виховання моральних і духовних цінностей, а також запобігання повторенню трагічних помилок минулого. Мета меморіального туризму полягає не тільки в збереженні пам'яті про значущі події та видатних особистостей, але й у вихованні патріотизму, моральних цінностей, почуття національної ідентичності. Відвідування меморіальних місць сприяє розвитку емпатії, поваги до культурної спадщини та стимулює обізнаність про історичні уроки, щоб уникнути повторення помилок минулого.

Меморіальний туризм відіграє важливу роль у суспільному розвитку, поєднуючи культурні, освітні та соціальні функції, спрямовані на збереження історичної пам'яті та формування цінностей у суспільстві. Його ключовими характеристиками є відсутність розважального елемента, акцент на емоційному залученні, соціальній відповідальності та рефлексії, що дозволяє відвідувачам глибше усвідомити трагедії минулого та зробити висновки на майбутнє.

Крім того, меморіальний туризм має важливе економічне значення, підтримуючи розвиток регіонів, де знаходяться меморіальні комплекси, через створення робочих місць, розвиток туристичної інфраструктури та залучення фінансових ресурсів. Також він сприяє соціальному примиренню і культурному обміну, особливо у випадках, коли меморіальні місця стають символами загальнонаціональної чи міжкультурної злагоди.

Отже, меморіальний туризм є потужним інструментом для збереження культурної та історичної спадщини, формування національної свідомості, моральних цінностей та підтримки громадянської відповідальності, що робить його важливою складовою сучасного культурного життя та суспільного розвитку.

1.2. Історія розвитку меморіального туризму

Розвиток меморіального туризму як явища має глибокі історичні корені, що пов'язані з прагненням суспільства зберегти пам'ять про важливі події, відзначити значні перемоги чи вшанувати жертв трагедій. Цей напрям туризму формувався поступово, на основі традицій шанування пам'яті та ритуалів, а також під впливом соціально-політичних подій, що змінили світ і Україну.

Історичні передумови розвитку меморіального туризму у світі:

1. Античність: У стародавньому світі люди вже мали звичку відвідувати місця, які мали для них сакральне або історичне значення. Прикладом можуть

бути гробниці єгипетських фараонів, що приваблювали не тільки місцевих жителів, а й мандрівників. Греки та римляни також подорожували для поклоніння своїм героям і богам, відвідуючи храмові комплекси та святині.

2. Середньовіччя: У Європі виник паломницький туризм, коли віруючі прямували до місць, пов'язаних із життям святих чи релігійними подіями. Це стало однією з форм меморіального туризму, оскільки паломництво включало відвідування місць, де зберігалися реліквії або відбувалися важливі події, що вплинули на християнський світ.

3. Новий час: З початком епохи Відродження інтерес до історії, збереження пам'яток культури та минулого зростає. У цей період багато правителів починають свідомо зберігати культурну спадщину. У XVIII-XIX століттях, після епохи Великих географічних відкриттів і розвитку науки, розпочинається туристичний рух, включаючи візити до археологічних та історичних об'єктів.

4. XX століття – Перша та Друга світові війни: Після світових воєн у багатьох країнах постає питання збереження пам'яті про жертви та події цих конфліктів. Саме у цей час виникають численні військові меморіали, кладовища, музеї війни, що стають місцями вшанування пам'яті жертв. Меморіальний туризм розвивається як окремий вид діяльності, особливо у Європі та Сполучених Штатах, де військові меморіали набувають великого значення.

5. Зростання уваги до пам'яті про геноциди та трагедії: Від середини XX століття виникає інтерес до збереження пам'яті про масштабні трагедії та геноциди, такі як Голокост, Голодомор, геноциди різних народів (вірмени, українці тощо) та інші події. Створення меморіалів жертвам Голокосту, музеїв у пам'ять про жертв репресій та геноцидів стає поширеною практикою, яка впливає на розширення меморіального туризму як соціально значущої практики.

Історичні передумови розвитку меморіального туризму в Україні:

1. Козацька доба: В Україні традиція шанування героїв та місць бойової слави розвивалася ще з часів козаччини. Зокрема, місця боїв козаків із загарбниками та їхні поховання були символічними місцями пам'яті та патріотизму. Відвідування таких місць вже тоді мало комеморативне значення.

2. Перша світова війна та визвольні змагання: Після Першої світової війни та українських визвольних змагань (1917–1921 рр.) виникає необхідність увіковічення місць, де відбувалися битви за незалежність України. Проте політична ситуація та радянська влада в СРСР обмежували можливість створення меморіалів на честь цих подій.

3. Радянська епоха та Друга світова війна: В Україні, як частині Радянського Союзу, було створено численні меморіали на честь перемоги у Другій світовій війні, а також пам'ятники радянським солдатам. Це стало основною формою меморіального туризму в СРСР, де меморіальні комплекси, такі як Меморіал Вічної слави в Києві, набули загальнодержавного значення. Однак трагічні події, як-от Голодомор та репресії, залишалися темами, які замовчувалися.

4. Незалежність України (з 1991 року): Після здобуття незалежності у 1991 році Україна починає активно формувати власну національну пам'ять. Виникають нові меморіали, які вшановують події та жертв Голодомору, репресій, героїв боротьби за незалежність. Зокрема, у Києві було відкрито Національний музей Голодомору-геноциду, що став важливим центром меморіального туризму.

5. Сучасні виклики та Революція Гідності: Події Революції Гідності 2013-2014 років та війна на сході України, а також повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році стали новими етапами в розвитку меморіального туризму. З'являються нові місця пам'яті, які відвідують не тільки українці, а й іноземці, що підтримують Україну. Відкриття меморіалів на честь загиблих під час цих подій має величезне значення для патріотичного виховання та міжнародного усвідомлення боротьби України за незалежність.

Меморіальний туризм в Україні, як і у світі, розвивався під впливом важливих історичних подій, що формували національну пам'ять і суспільну свідомість. Від шанування героїв козацької доби до сучасних подій боротьби за незалежність – меморіальні об'єкти стають ключовими місцями національної ідентичності та підтримують зв'язок між поколіннями. Меморіальний туризм виконує не лише комеморативну, але й освітню функцію, зберігаючи пам'ять про минулі події та зміцнюючи національну єдність.

Етапи розвитку меморіального туризму та його значення для суспільства представлені на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Етапи розвитку меморіального туризму

Джерело: складено автором на основі [10-16]

I. Древній етап (античність – середньовіччя):

Початок меморіального туризму можна віднести до часів античності та середньовіччя, коли люди відвідували сакральні місця, гробниці та святилища.

В цей період зародилися перші форми вшанування пам'яті через паломництво до місць релігійного чи історичного значення.

Ці подорожі виконували духовну та символічну функцію, забезпечуючи зв'язок між поколіннями через культуру, вірування та релігію. Вони сприяли об'єднанню суспільства навколо спільних цінностей та символів.

II. XVIII-XIX століття:

Починаючи з епохи Відродження та аж до XVIII-XIX століть, люди все більше цікавилися історією, що стимулювало збереження пам'яток минулого. Поступово почали з'являтися меморіали та пам'ятники, присвячені значним подіям чи видатним особистостям.

У даний період зростає усвідомлення важливості культурної пам'яті для розвитку національної ідентичності. Меморіальні об'єкти стали засобом збереження пам'яті про історичні події, що об'єднували суспільство та сприяли усвідомленню власної історії.

III. Розширення меморіальних комплексів після світових воєн (50-70 роки XX століття):

Після Першої та Другої світових воєн меморіальний туризм набув потужного розвитку. Багато країн створили численні меморіали, військові кладовища, музеї, що вшановували пам'ять жертв та героїв цих конфліктів.

В той період меморіальні об'єкти виконували комеморативну функцію, допомагаючи суспільствам опрацювати трагічний досвід та сприяючи патріотичному вихованню. Вони також сприяли створенню «колективної пам'яті», об'єднуючи суспільство навколо спільних переживань.

IV. Кінець XX:

В останні два десятиліття XX століття, меморіальний туризм став засобом вшанування жертв геноцидів, політичних репресій та великих катастроф. Зокрема, створювалися меморіали та музеї, присвячені Голокосту, Голодомору, вірменському геноциду тощо.

Цей етап допоміг не лише зберегти пам'ять про загиблих, але й посприяв міжнародному усвідомленню важливості прав людини, терпимості та

боротьби з ненавистю. Меморіальний туризм також сприяв культурному обміну та міжнародному примиренню.

V. Сучасний етап (початок XXI століття)

Сучасний меморіальний туризм має різноманітні форми – від відвідування національних меморіалів до туристичних об'єктів, пов'язаних із сучасними конфліктами та революціями. В Україні цей етап пов'язаний із пам'яттю про жертв Голодомору, Революції Гідності та військових дій, пов'язані з агресією рф.

У сучасному суспільстві меморіальний туризм відіграє важливу роль у формуванні патріотичної свідомості, підтримці громадської єдності та збереженні культурної ідентичності. Крім того, меморіальні об'єкти стають центрами для освітніх програм і культурної дипломатії, сприяючи глобальному взаєморозумінню.

Меморіальний туризм відіграє важливу роль у сучасному суспільстві, збагачуючи національну пам'ять, підтримуючи історичну свідомість та формуючи моральні цінності. Його розвиток ґрунтується на багатовіковій традиції шанування пам'яті про важливі події та особистостей, що формувала колективну ідентичність та збагачувала суспільство духовно та культурно. Важливість меморіального туризму особливо зростала в переломні моменти світової історії, зокрема після великих конфліктів, геноцидів і трагедій.

На підставі досліджень історичного розвитку меморіального туризму у світі та в Україні можна зробити кілька ключових висновків:

Меморіальний туризм забезпечує збереження та передачу історичної пам'яті, що є основою національної самосвідомості та формує ідентичність. Увіковічення подій, пов'язаних із героїзмом, боротьбою за свободу чи національними трагедіями, зміцнює почуття приналежності до спільноти та країни. Збереження пам'яті про події, як-от Голодомор або Революція Гідності, підтримує національний дух та єдність народу.

Меморіальні об'єкти стимулюють розвиток громадянської свідомості, виховують почуття відповідальності перед історією та сприяють формуванню

толерантності, патріотизму та гуманності. Вони служать нагадуванням про минулі трагедії, навчають поважати права людини та відстоювати свободу. Це особливо важливо для молоді, яка, відвідуючи такі місця, засвоює уроки минулого, що сприяє побудові мирного та толерантного суспільства.

Меморіальні місця надають можливість вивчення історичних фактів на практиці, що підвищує рівень обізнаності та розуміння минулого. Завдяки екскурсійним програмам, музеям, інформаційним стендам та аудіогідам туристи можуть отримати поглиблені знання про певні події та епохи. Меморіальний туризм стає важливим інструментом громадянської освіти, допомагаючи людям різного віку зрозуміти історію та її вплив на сучасність.

Меморіальні об'єкти сприяють примиренню та створенню діалогу між націями, що пережили конфлікти чи трагічні події. Вони стають простором для спілкування, обміну досвідом і співчуття, що сприяє відновленню довіри та міжкультурному розумінню. У випадку України меморіали жертвам репресій, Голодомору та політичних трагедій спонукають до співпереживання та підтримки як в Україні, так і за її межами, сприяючи зміцненню міжнародних зв'язків.

Сьогодні меморіальний туризм сприяє розвитку регіональної економіки через залучення туристів, що створює додаткові робочі місця та сприяє розвитку депресивних територій. Збільшення потоку відвідувачів потребує розвитку готельного бізнесу, ресторанів, транспорту, що позитивно впливає на економічне життя місцевих громад.

Меморіальний туризм нагадує про трагедії, яких можна було уникнути, і закликає до вивчення та засвоєння історичних уроків. Пам'ять про конфлікти, репресії та інші трагедії допомагає суспільству будувати мирне майбутнє, запобігаючи повторенню помилок минулого. Місця пам'яті стають свідченням того, що історія має бути уроком, а не просто архівом минулих подій.

Для України розвиток меморіального туризму є важливим кроком у формуванні національного іміджу, що демонструє відданість пам'яті, повагу до історії та боротьбу за свободу. Меморіальні об'єкти на міжнародному рівні

можуть підтримувати культурну дипломатію та викликати інтерес до України, її історії та боротьби за незалежність.

Отже меморіальний туризм має значний позитивний вплив на суспільство. Це не лише збереження пам'яті, а й потужний інструмент для формування соціально відповідальних громадян, підтримки національної ідентичності, економічного розвитку регіонів та міжнародного діалогу. Через такі подорожі люди мають змогу не лише вшанувати минуле, а й усвідомити його важливість для майбутнього, що робить меморіальний туризм важливим елементом соціокультурного розвитку України та світу.

1.3. Типологія меморіальних об'єктів та їх класифікація

Меморіальні об'єкти – це місця, створені для збереження пам'яті про важливі події, видатних особистостей, трагедії та героїчні звершення. Основні типи меморіальних об'єктів можна класифікувати за їх функціональним призначенням, історичним контекстом та видом увіковічення пам'яті. Кожен тип об'єкта має свої унікальні риси, які підкреслюють специфіку подій або персоналій, що він увічніює.

Основні типи меморіальних об'єктів представлено у табл. 1.1.

Таблиця. 1.1.

Основні типи меморіальних об'єктів

Тип меморіального об'єкту	Приклад
1	2
1. Військові меморіальні кладовища	Меморіал на честь загиблих у Другій світовій війні, військові кладовища в Україні, меморіали пам'яті жертв війни, такі як «Меморіал Вічної слави» в Києві.
2. Меморіали жертв геноцидів, політичних репресій і трагедій	Меморіал жертвам Голодомору в Києві, меморіали Голокосту в різних країнах, пам'ятник жертвам політичних репресій
3. Пам'ятники видатним особистостям	Пам'ятник Тарасу Шевченку в Києві, монументи Івану Франку, Лесі Українці та іншим видатним особам.
4. Місця поховань та мавзолеї	Личаківський цвинтар у Львові, Биківнянські могили під Києвом, де поховані жертви сталінських репресій.

Продовження табл. 1.1

1	2
5. Музеї пам'яті та архіви	Музей Голодомору в Києві, Меморіал пам'яті жертв Голокосту в Освенцимі, музей національно-визвольної боротьби у Львові.
6. Архітектурні комплекси, присвячені національним та історичним подіям	Національний музей історії України у Другій світовій війні, архітектурні комплекси на честь подій Української революції.
7. Сакральні об'єкти пам'яті	Церква Святого Андрія Первозваного в Києві як частина меморіального комплексу, каплиці пам'яті загиблих героїв.
8. Символічні меморіали та скульптури	Пам'ятник "Дівчинка з колосками" як символ жертв Голодомору, стела "Мир" як символ боротьби за мир у різних країнах.

Джерело: складено автором на основі [24]

Розглянемо більш детально характеристику кожного типу

1. Військові меморіали та кладовища. Ці об'єкти створені для вшанування пам'яті солдатів і цивільних, загиблих під час воєнних дій. Вони можуть включати монументи, стели, військові кладовища та комплекси, де поховані герої або жертви війни.

2. Меморіали жертв геноцидів, політичних репресій і трагедій. присвячені пам'яті жертв масових репресій, геноцидів та трагедій, вони виконують функцію застереження, нагадуючи про страшні наслідки насильства і пригнічення. Такі об'єкти часто містять музеї, архіви та експозиції, які інформують відвідувачів про історичні події.

3. Пам'ятники видатним особистостям присвячені відомим діячам, які залишили значний слід в історії країни чи світу. Ці пам'ятники вшановують видатних політичних, культурних, наукових або військових діячів, які зробили внесок у розвиток суспільства.

4. Місця поховань та мавзолеї: ці об'єкти можуть включати мавзолеї, меморіальні комплекси та місця поховань видатних людей чи жертв визначних подій. Вони виконують функцію збереження місця останнього спочинку і слугують нагадуванням про значущість цих осіб для суспільства.

5. Музеї пам'яті та архіви. Музеї пам'яті часто присвячені конкретним подіям чи темам, пов'язаним із трагедіями, війнами або

історичними подіями. Вони зберігають документальні свідчення, артефакти, фотографії та особисті речі, що допомагають відвідувачам краще зрозуміти та відчувати минулі події.

6. Архітектурні комплекси, присвячені національним та історичним подіям: ці комплекси можуть включати пам'ятники, музеї, скульптурні групи, присвячені масштабним історичним подіям, таким як війни, революції чи культурні досягнення. Вони часто об'єднують декілька типів об'єктів, розташованих на одній території.

7. Сакральні об'єкти пам'яті (церкви, каплиці, храми). Деякі з таких меморіальних об'єктів виконують також релігійну функцію, будучи місцями молитви та духовної пам'яті про події чи людей, які залишили значний слід. Такі об'єкти допомагають поєднати історичну пам'ять із духовним аспектом.

8. Символічні меморіали та скульптури – це об'єкти, що мають символічне значення, втілюють загальні ідеї пам'яті, боротьби, миру або надії. Вони можуть бути представлені у вигляді абстрактних скульптур, інсталяцій або художніх композицій.

Кожен з типів меморіальних об'єктів виконує свою унікальну функцію у збереженні пам'яті про історичні події та видатних осіб. Такі об'єкти не тільки зберігають історичну пам'ять, а й формують національну ідентичність, сприяють розвитку патріотизму та моральних цінностей у суспільстві. Завдяки своїм особливостям, меморіальні об'єкти допомагають відвідувачам усвідомити важливість минулого та надають можливість краще зрозуміти сучасність.

Також в наукових джерелах існує класифікація меморіальних об'єктів за історичним значенням та типом подій, яка допомагає систематизувати їх на основі специфіки подій або персоналій, які вони вшановують. Така класифікація охоплює різні типи подій та історичні етапи, що дозволяє краще розуміти функціональну та емоційну цінність цих об'єктів.

Нижче наведена класифікація меморіальних об'єктів за історичним значенням та типом подій:

1. Меморіали військових подій та битв.

Об'єкти цієї групи вшановують пам'ять про важливі битви, військові кампанії та перемоги, які мали значний вплив на історичний розвиток країни або регіону. Як приклад: це Меморіали Першої та Другої світових воєн, пам'ятники на честь перемоги у війнах або ключових битв.

Такі меморіальні об'єкти підтримують національну пам'ять про героїчне минуле, виховують патріотизму, зміцнюють національну ідентичність.

2. Меморіали жертв геноцидів та масових репресій

Дана категорія меморіалів вшановує жертв масових репресій, геноцидів, депортацій та інших актів насильства проти людства. У якості прикладу можна згадати Меморіал жертвам Голодомору в Україні, пам'ятники жертвам Голокосту, меморіали жертв політичних репресій.

Дані меморіали виконують функцію застереження від повторення трагедій, підтримують права людини та демократичні цінності, формують колективну пам'ять про трагедії.

3. Меморіали національно-визвольних рухів та революцій

Ця категорія об'єктів присвячена подіям, пов'язаним із боротьбою за незалежність та свободу народу, які вплинули на державний устрій та самовизначення націй. Зокрема, до таких об'єктів можна віднести пам'ятники героям Крут, меморіали Революції Гідності, пам'ятники борцям за незалежність у різних країнах.

Подібні меморіали підтримують національну свідомість, підкреслюють важливість самостійності та національних прав, сприяють патріотичному вихованню.

4. Меморіали жертв техногенних та природних катастроф

На таких об'єктах пам'яті вшановують жертв катастроф, таких як аварії на атомних станціях, природні лиха чи інші трагедії, що вплинули на суспільство. Яскравими прикладами таких об'єктів є Меморіал жертвам Чорнобильської катастрофи, пам'ятники жертвам землетрусів, цунамі.

Такі меморіальні комплекси нагадують про важливість безпеки, збереження довкілля, усвідомлення техногенних ризиків та екологічної відповідальності.

5. Пам'ятники видатним особистостям.

Меморіали подібного роду присвячені діячам, які зробили значний внесок у науку, культуру, політику, мистецтво, або мали важливе значення для історії країни чи світу. Прикладами таких об'єктів можуть бути пам'ятники Тарасу Шевченку, Івану Франку, Лесі Українці та іншим видатним особистостям.

Подібні об'єкти зберігають пам'ять про досягнення окремих людей, слугують джерелом натхнення та мотивації для наступних поколінь.

6. Меморіали, присвячені культурним та релігійним подіям.

Ці об'єкти увічнюють релігійні або культурні події, що є значущими для певного народу чи релігійної спільноти. Наприклад, це можуть бути меморіали святим місцям, пам'ятники на честь релігійних свят, національних культурних подій.

Меморіали даної категорії зберігають культурні та релігійні традиції, зміцнюють духовні цінності та національну єдність.

7. Символічні меморіали миру та толерантності.

Такі об'єкти створені з метою сприяти миру, толерантності та взаєморозумінню між народами, вони мають символічне значення, часто відображаючи ідеї дружби, єдності та співробітництва. Зокрема, як приклад можна пригадати меморіали миру в Хіросімі та Нагасакі, пам'ятники дружби між країнами.

Подібні меморіальні комплекси пропагують ідеали миру, нагадують про наслідки конфліктів, сприяють міжнародному діалогу та співробітництву.

8. Меморіали та музеї пам'яті (комплексні)

Такі музеї та комплекси об'єднують різні елементи увіковічення, надають відвідувачам системну інформацію про історичні події або визначних

осіб. Прикладом може бути меморіал та музей Голокосту в Вашингтоні, Національний музей історії України у Другій світовій війні.

Історичне значення таких музейних комплексів полягає у сприянні збереженню історичних знань, у допомозі громадянам в процесах усвідомлення минулого та його впливу на сьогодення.

Класифікація меморіальних об'єктів за історичним значенням та типом подій відображає багатогранність пам'яті та культурної спадщини. Відвідування таких об'єктів сприяє глибшому розумінню історії, формуванню патріотизму, моральних цінностей та єднає суспільство навколо спільних символів.

Висновки до розділу I.

На основі аналізу теоретичних джерел щодо розвитку меморіального туризму можна зробити наступні висновки:

1. Меморіальний туризм відіграє ключову роль у збереженні історичної пам'яті, національної ідентичності та розвитку соціокультурної свідомості суспільства. Цей вид туризму спрямований на вшанування пам'яті про історичні події, видатних особистостей та трагічні події, що залишили вагомий слід у колективній свідомості.

2. Основними функціями меморіального туризму є комеморативна, виховна та соціокультурна. Він не тільки дозволяє зберегти пам'ять про минуле, але й сприяє моральному та культурному вихованню громадян, стимулює розвиток регіонів і зміцнює міжнародний діалог. Такі об'єкти, як військові меморіали, пам'ятники жертвам геноцидів, музеї пам'яті, забезпечують глибше розуміння минулих подій, підвищують обізнаність про історичні процеси та формують почуття відповідальності за майбутнє.

3. Меморіальний туризм також характеризується сакральністю, соціальною відповідальністю та емоційним залученням, що відрізняє його від

інших видів туризму. Замість розваг і відпочинку він зосереджений на усвідомленні значущості минулих подій для сучасного та майбутнього поколінь. Ці особливості роблять меморіальний туризм важливим засобом збереження та передачі історичної спадщини.

4. Цей вид туризму вносить вагомий внесок у патріотичне виховання, формує громадянську свідомість, сприяє економічному розвитку регіонів та надає платформу для міжнародного примирення. Таким чином, меморіальний туризм має важливе значення для культурного і соціального розвитку як України, так і світового співтовариства.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН МЕМОРІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз ключових меморіальних об'єктів та туристичних маршрутів України

Повний перелік меморіальних об'єктів в Україні охоплює багато місць, що зберігають пам'ять про важливі історичні події, трагічні періоди та видатних людей. На жаль, їх кількість у наш час зростає. Нижче представлено основні групи меморіальних об'єктів України, розділені за тематикою та регіонами (рис 2.1):

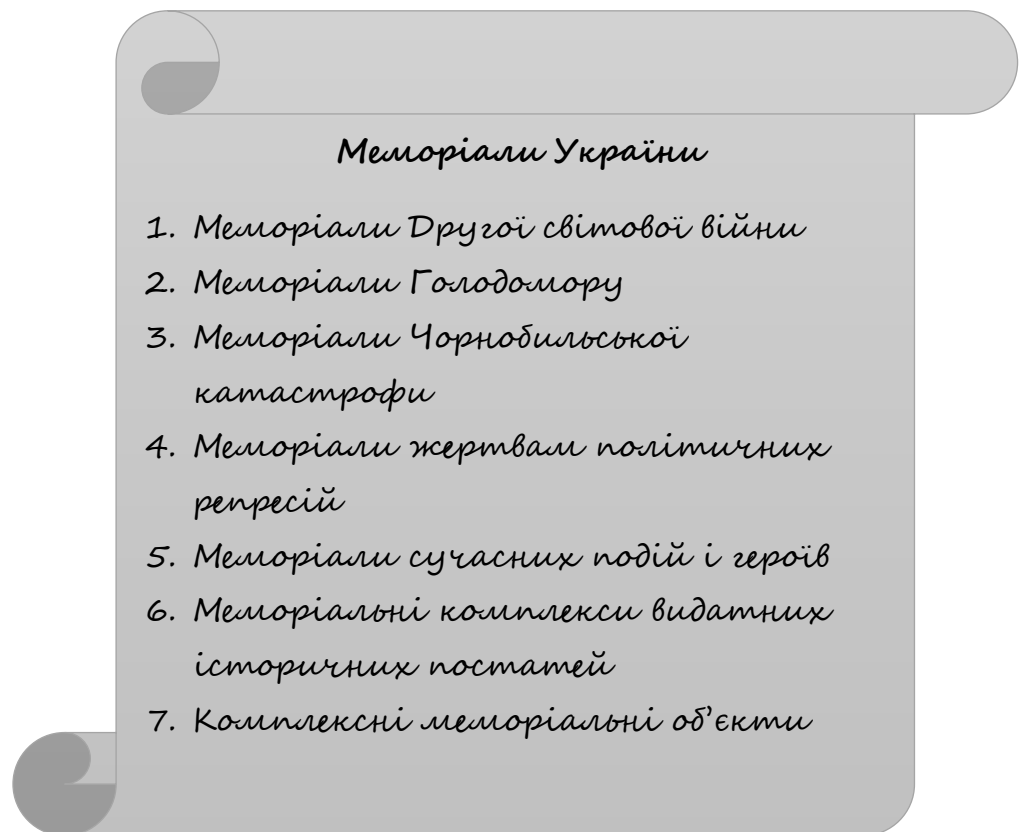

Рис. 2.1. Тематичні групи меморіальних об'єктів

Джерело: згруповано автором на основі [40]

1. Меморіали Другої світової війни:

- Бабин Яр (Київ) – комплекс пам'яті жертв масових розстрілів, що проводилися нацистами.

- Національний музей історії України у Другій світовій війні (Київ) – масштабний комплекс з експозиціями, що показують події війни;

- Меморіал Слави (Львів) – присвячений воїнам, які загинули під час війни;

- Меморіальний комплекс на Савур-Могилі (Донецька область) – місце боїв, а також пам'ятник загиблим під час другої світової війни; меморіальний комплекс пошкоджено під час боїв влітку ц2014 р., на даний момент об'єкт перебуває під окупацією російських загарбників, у подальшому він має стати місцем пам'яті подій і ХХ і ХХІ століття;

- Меморіали Героїв Радянського Союзу (по всій Україні) – увічніює пам'ять загиблих у війнах радянських військових, але зараз йде переосмислення таких пам'ятних об'єктів та вкладання нового змісту після відкриття купи фактів про злочини радянсько-російської армії.

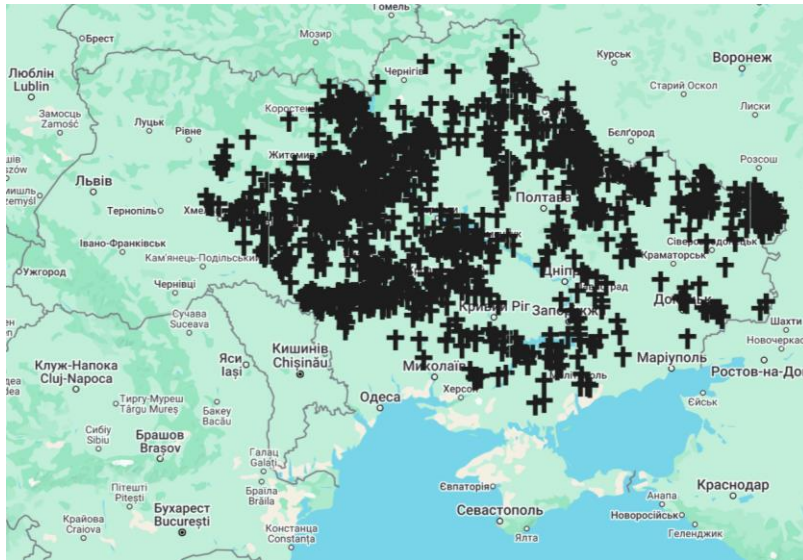
2. Меморіали Голодомору:

- Національний музей Голодомору-геноциду (Київ) – головний меморіальний комплекс жертв Голодомору;

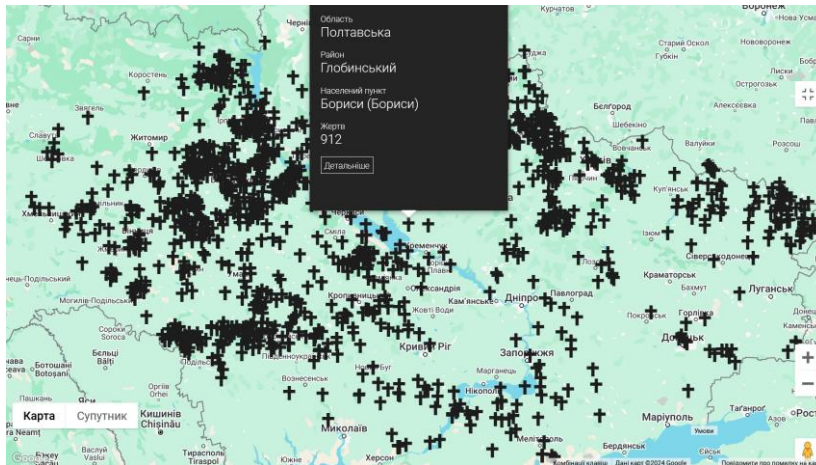
- пам'ятник жертвам Голодомору (Полтава) – монументальна композиція, що нагадує про трагедію голоду;

- Меморіал жертв Голодомору (Харків) – пам'ятник жертвам голоду на Слобожанщині.

Насправді, меморіальних місць жертв голодомору по всій Україні дуже багато (рис 2.1). Національний музей Голодомору на своєму сайті має інтерактивну карту, яка усіяна умовними позначеннями місць захоронення жертв 1932-1933 рр.

а) загальний вигляд інтерактивної карти поховань

б) дані про кожне поховання, які можна переглянути, натиснувши на місце поховання на карті.

Рис. 2.2 Інтерактивна карта поховань у роки Голодомору в Україні 1932-1933 рр.

Джерело: [52]

3. Меморіали жертв політичних репресій

- Биківнянські могили (під Києвом) – меморіал, де поховано жертв сталінських репресій;

- Меморіал жертв політичних репресій (м. Львів) – комплекс на Личаківському кладовищі;

- Меморіал жертв політичних репресій "Дем'янів Лаз" (м. Івано-Франківськ) – пам'ятка жертвам масових розстрілів.

4. Меморіали Чорнобильської катастрофи

- Чорнобильська зона відчуження – туристичний об'єкт, який зберігає міста-привиди, як-от Прип'ять.

- Музей Чорнобиля (Київ) – музейна експозиція, що розповідає про аварію на ЧАЕС та її наслідки.

- Пам'ятник ліквідаторам аварії (Славутич) – вшановує героїв, які брали участь у ліквідації катастрофи.

5. Меморіали сучасних подій та героїв

- Меморіал Героїв Небесної Сотні (Київ) – пам'ять про загиблих під час Революції Гідності.

- Меморіал загиблим у російсько-українській війні (різні міста України) – зокрема в Дніпрі, Києві, Львові.

- Парк Слави (Київ) – меморіал, де поховані відомі українські військові та герої сучасності;

- Стихійний меморіал слави полеглим героям у російсько-українській війні з 2014 р. на майдані Незалежності у м. Київ.

6. Меморіальні комплекси видатних історичних постатей

- Могила Тараса Шевченка (м. Канів) – Національний заповідник "Тарасова гора" на місці поховання поета.

- Меморіал Івана Франка (м. Львів) – вшановує пам'ять видатного українського письменника.

- Могила Лесі Українки (м. Київ) – меморіал великій українській поетесі та громадській діячці.

7. Інші меморіальні місця

- Пам'ятник жертвам Голокосту (Дрогобич) – увічне пам'ять про єврейські громади, знищені в роки війни.

- Личаківське кладовище (Львів) – національний історико-меморіальний заповідник.

- Нікрополь на Звіриньцькому кладовищі (м. Київ) – меморіал на честь видатних діячів української культури та науки.

Цей перелік відображає лише частину меморіальних об'єктів, які відкриті для відвідувачів в Україні. Кожне з цих місць зберігає пам'ять про події та людей, які вплинули на хід історії, і має важливе значення для українського народу та його культурної спадщини.

Більшість перерахованих меморіальних об'єктів відвідуються в рамках екскурсійних туристичних маршрутів.

У 2024 році Державна агенція розвитку туризму оголосила про запуск туристичного проєкту пам'яті війни, розпочатої РФ проти України 24.02.2022.

Меморіальний туристичний маршрут розповідатиме про захист аеродрому Гостомеля, битву за Мощун, трагедію Бучі та інші ключові події Битви за Київ 2022 року.

Туристичні маршрути місцями пам'яті російсько-української війни розробляє Державне агентство розвитку туризму України. Пілотний проєкт реалізується у Київській області, повідомила голова Державного агентства розвитку туризму України Мар'яна Олесків в інтерв'ю виданню Delo.ua. [17].

За словами керівниці ДАРТ, основною цільовою аудиторією проєкту є іноземні туристи, яких напевно зацікавлять місця трагедії та звитяги українців під час Битви за Київ.

Головна мета маршруту, який зараз розробляється, – показати як саме відбувалась оборона Києва. Ми отримали інформацію від Національного військово-історичного музею України про події, пов'язані з обороною, ключові оборонні точки, бригади, які зробили все, щоб не допустити окупантів у столицю. Ці факти укладені в ланцюг ключових подій, які стали переломними: зокрема, це захист аеродрому Гостомеля, битва за Мощун, де загиблим військовослужбовцям буде встановлено меморіал, це Буча, де були масові розстріли і катування людей, Ірпінь – місце евакуації мешканців з навколишніх селищ, Бородянка, на яку скидали авіабомби, Іванків, де був знищений музей Марії Примаченко.

За словами чиновниці, цього літа має відбутися пілотне навчання для гідів, які проводитимуть екскурсії цим маршрутом.

Для ДАРТ важливо, щоб екскурсоводи, створюючи свої екскурсії, користувалися верифікованою інформацією. Адже проєкт ставить за мету донести світу правду про цю війну, а не просто зробити якісь тури, які будуть на межі етичних засад.

Проєкт буде корисним для мешканців Бучі, Ірпеня та інших міст Київщини, оскільки туристи під час відвідування цих населених пунктів зупинятимуться в місцевих готелях, заходитимуть у кав'ярні тощо. Для цього вона вважає за необхідне працювати з громадами і місцевим бізнесом: навчати людей, пов'язаних із туристичним бізнесом, що означають такі маршрути і як їх обслуговувати. (<http://test02.zruchno.travel/News/New/6251?lang=ua>)

Але не єдиною війною живе сучасний меморіальний туризм. Сьогодні в Україні продовжують розробляти екскурсійні маршрути де основними об'єктами виступають сакральні меморіальні комплекси. Так в минулому році такий маршрут було розроблено у Буцацькій територіальній громаді. Туристичний маршрут має назву «Подорож до місць, де відпочиває серце і душа», розрахований на сімейне відвідування та передбачає рух за наступними населеними пунктами: Бучач, Рукомиш, Переволока, Старі Петликівці, Білявинці, Осівці, Бобулинці, Киданів, Зарваниця, Заздрість. Центральними об'єктами, які відвідують туристи, є: костел Різдва Пресвятої Діви Марії у с. Старі Петликівці; Марійський духовний центр «Зарваниця»; музейно-меморіальний комплекс «Рідна хата» Патріарха Йосифа Сліпого (с. Заздрість на Тернопіллі) [82].

В сучасних умовах українського буття актуальності набувають віртуальні меморіали. Одним з таких є платформа пам'яті «Меморіал» (<https://www.victims.memorial/>).

Аналіз ситуації щодо меморіального туризму в Україні вказує на його значущість як засобу збереження історичної пам'яті, патріотичного виховання та популяризації української культурної спадщини. Це проявляється через:

- тематичне різноманіття: існуючі маршрути охоплюють різні історичні періоди — від часів Другої світової війни та Голодомору до сучасної

російсько-української війни; це дозволяє відвідувачам глибше зануритися в історію і краще зрозуміти складний шлях України;

- фокус на сучасних подіях: розробка маршрутів, присвячених сучасним військовим діям, як, наприклад, оборона Києва 2022 року, допомагає світові усвідомити трагічні події новітньої історії України; такий підхід також забезпечує додаткову підтримку для регіонів, що постраждали від бойових дій.

- інноваційні підходи до збереження пам'яті: поява віртуальних меморіалів, таких як платформа «Меморіал», свідчить про інтеграцію цифрових технологій у меморіальний туризм, що дозволяє зберігати пам'ять для майбутніх поколінь і розширювати доступність пам'яток для світової аудиторії;

- економічний і соціальний вплив: меморіальні маршрути залучають туристів як з України, так і з-за кордону, що сприяє розвитку місцевих громад, підтримуючи бізнеси та інфраструктуру в місцях проведення екскурсій.

Загалом меморіальний туризм в Україні є ефективним інструментом для збереження національної ідентичності, підтримки суспільного діалогу та емоційного усвідомлення історичних трагедій, що сприяє як внутрішньому розвитку, так і міжнародному визнанню країни.

Значну частину меморіальних комплексів Україна втрачає протягом останніх років через обстріли ворога та фізичне руйнування споруд. Такі факти зафіксовано і на сході і на півдні країни. Але, водночас планується побудова нових, присвячених сучасним подіям, що викликає жорстку дискусію щодо доцільності таких дій (<https://urbisair.com.ua/news/memorialy-pid-chas-viynu-ne-na-chasi-chy-vazhlyva-zbroia-z-vorohom/>)

2.2. Соціально-економічні аспекти меморіального туризму

Меморіальний туризм в Україні має суттєвий економічний вплив, забезпечуючи важливий внесок у розвиток інфраструктури, залучення

інвестицій, створення робочих місць та підтримку місцевих громад. Ключові аспекти соціально-економічного впливу меморіального туризму можна охарактеризувати наступним чином (рис. 2.2.):

Рис. 2.2. Соціально-економічний ефекти від впровадження та розвитку меморіального туризму.

Джерело: розроблено автором на основі [77]

1. Залучення інвестицій у туристичну інфраструктуру

Меморіальні маршрути, як, наприклад, екскурсії до Бабиного Яру, Чорнобильської зони та місць, пов'язаних із сучасною російсько-українською війною, привертають увагу як приватних інвесторів, так і держави. Інвестори вкладаються в оновлення інфраструктури — від готелів до транспортних розв'язок та інформаційних центрів для туристів. Наприклад, відновлення доріг і будівництво сучасних меморіальних комплексів підвищують туристичну привабливість регіонів і сприяють розвитку туристичних об'єктів.

2. Створення робочих місць

Меморіальний туризм сприяє створенню різних категорій робочих місць, таких як екскурсоводи, співробітники музеїв, фахівці з обслуговування,

готельний і ресторанний персонал, транспортні працівники, а також сезонні працівники. Згідно з дослідженнями, меморіальні маршрути задіюють місцеве населення, створюючи сотні робочих місць, особливо в регіонах, де інші можливості для працевлаштування обмежені.

3. Підтримка місцевих громад і малого бізнесу

Місцеві кафе, магазини сувенірів, готелі та інші підприємства виграють від припливу туристів. Наприклад, під час турів до Чорнобильської зони відчуження туристи часто користуються послугами місцевих підприємців, що підтримує економічну активність у регіоні. Проєкти на кшталт турів «битви за Київ 2022 року» також спрямовані на підтримку економіки постраждалих від війни громад через залучення іноземних туристів.

4. Внесок у культурний обмін і розвиток міжнародних зв'язків

Меморіальний туризм залучає іноземних туристів, що відкриває можливості для міжнародного обміну. Це має значення не лише з економічного боку, але і сприяє зміцненню зв'язків з іншими країнами. Наприклад, міжнародні фонди та організації часто підтримують проєкти, що стосуються Голодомору та Голокосту, привертаючи увагу до важливих питань і водночас інвестуючи в реконструкцію та розвиток відповідних об'єктів.

5. Довгостроковий економічний ефект

Створення меморіальних туристичних маршрутів, наприклад, у Бучанському районі або територіях, постраждалих від війни, може дати імпульс довготривалому економічному розвитку. Меморіальні об'єкти стають важливими туристичними атракціями, які можуть привертати увагу навіть через роки. Завдяки цьому забезпечується стабільний потік туристів, що приносить дохід до місцевих бюджетів.

6. Розвиток діджиталізації та віртуальних турів

Розробка віртуальних меморіалів, як-от платформи «Меморіал», не тільки підвищує доступність українських історичних місць для туристів у всьому світі, а й створює нові можливості для інвестицій в ІТ-сектор і нові професійні напрямки. Це сприяє розвитку цифрової інфраструктури,

підтримує спеціалістів у сфері технологій та розширює можливості для іноземних туристів ознайомитися з Україною онлайн.

Отже, меморіальний туризм в Україні не тільки зберігає культурну спадщину, але й має значний економічний вплив. Він сприяє стабільному потоку туристичних доходів, залучає інвестиції в інфраструктуру, підтримує робочі місця, особливо в постраждалих від війни регіонах, і розвиває міжнародний культурний обмін. Усе це допомагає зміцнювати національну економіку та підтримувати регіональний розвиток.

Крім того, меморіальний туризм в Україні має потужний соціокультурний вплив, оскільки відіграє значну роль у підтриманні національної пам'яті та вихованні громадянської свідомості. Цей тип туризму сприяє об'єднанню суспільства, розвитку патріотичних цінностей і поглибленню розуміння історичних подій. Зокрема основні складові соціокультурного впливу представлено на рис 2.3:

1. Підтримка національної пам'яті та історичної свідомості

Меморіальні об'єкти, допомагають зберегти пам'ять про трагічні сторінки української історії. Відвідування цих місць формує глибше розуміння національної історії, нагадуючи про важливість подій, які стали переломним моментом для України. Цей процес сприяє формуванню спільної історичної свідомості, що об'єднує громадян навколо спільних цінностей.

2. Виховання патріотичних цінностей та громадянської свідомості

Меморіальний туризм надає можливість глибоко усвідомити важливість боротьби за свободу і незалежність України. Зокрема, маршрути, що присвячені сучасним подіям, як-от Битва за Київ 2022 року, сприяють усвідомленню вартості людської відваги та жертвності. Молодь і підростаюче покоління через відвідування цих місць краще розуміють історію своєї країни та значення патріотизму.

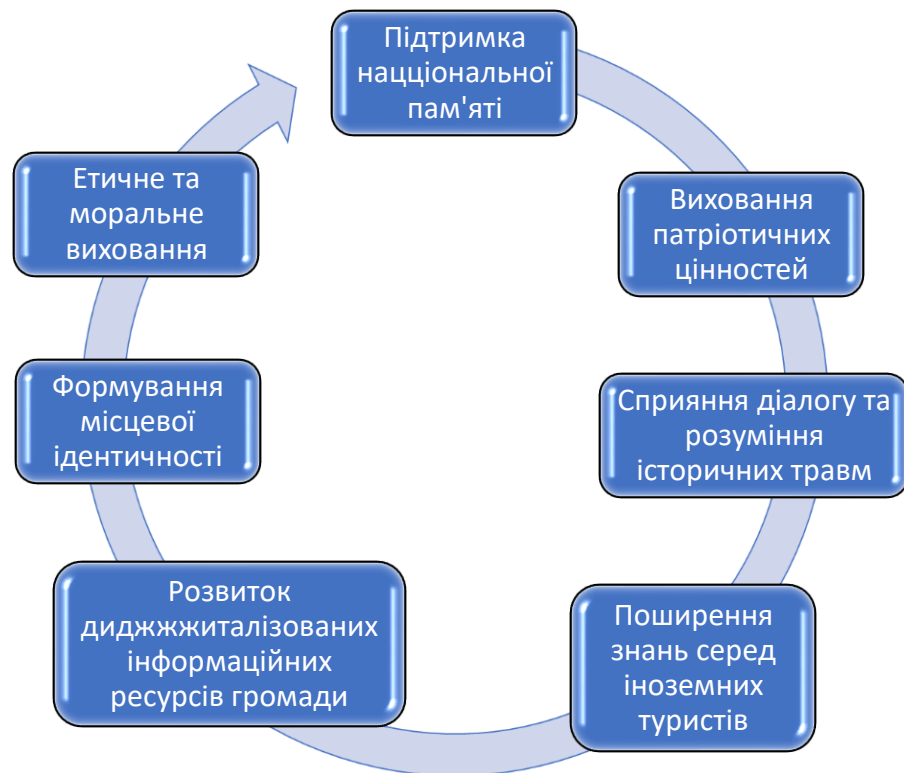

Рис 2.3. Соціально-культурний ефект від розвитку меморіального туризму.

Джерело: розроблено автором [73]

3. Сприяння діалогу та розумінню історичних травм

Меморіальні місця, присвячені подіям Другої світової війни, Голодомору чи Чорнобильській трагедії, створюють простір для суспільного діалогу, роздумів і колективного подолання травматичного минулого. Вони допомагають українцям переосмислити власну історію і зрозуміти соціальні наслідки минулих подій, що особливо важливо в умовах сучасної війни.

4. Поширення знань та історичної обізнаності серед іноземних відвідувачів

Меморіальний туризм сприяє розповсюдженню знань про Україну серед іноземців, які відвідують місця пам'яті, як-от Чорнобильська зона відчуження або музей Голодомору. Це підвищує обізнаність світової спільноти про події, які формували українську національну ідентичність, сприяючи розвитку культурного обміну і зміцненню міжнародної підтримки.

5. Формування місцевої ідентичності та підтримка громад

Відвідування меморіальних об'єктів сприяє гордості за рідний край і збереженню регіональних історичних цінностей. Наприклад, маршрути, присвячені місцям пам'яті Голодомору або меморіалам Другої світової війни в різних регіонах, допомагають формувати унікальну регіональну ідентичність, водночас єднаючи населення навколо спільної національної пам'яті.

6. Етичне та моральне виховання

Відвідування місць, де відбувалися трагічні події, такі як Бабин Яр чи місця, пов'язані з російсько-українською війною, виховують у суспільстві моральні цінності — повагу до людського життя, пам'ять про жертв і розуміння необхідності захисту людських прав. Меморіальний туризм спонукає відвідувачів до переосмислення питань миру, людської гідності та відповідальності за збереження історії.

7. Розвиток віртуальної платформи національної пам'яті

Віртуальні меморіали, такі як платформа «Меморіал», розширюють доступ до інформації про історичні події для ширшої аудиторії, зокрема для української діаспори та іноземців. Це важливий аспект підтримки національної пам'яті в умовах цифровізації, оскільки віртуальні тури й архіви забезпечують збереження спадщини для майбутніх поколінь.

Меморіальний туризм відіграє значну соціокультурну роль в Україні, сприяючи формуванню колективної пам'яті, вихованню патріотичних цінностей, збереженню історичної спадщини та розвитку суспільної свідомості. Він підтримує національну єдність, а також підвищує міжнародну обізнаність про важливі сторінки української історії, що є невід'ємною частиною культурного відродження країни.

Меморіальний туризм в будь-якій країні є важливим економічним та соціокультурним інструментом, який сприяє розвитку інфраструктури, залученню інвестицій, створенню робочих місць і підтримці місцевих громад. Він також має значний вплив на формування національної пам'яті, виховання патріотичних цінностей і зміцнення історичної свідомості серед громадян. Водночас меморіальний туризм підвищує міжнародну обізнаність про Україну

та її культурну спадщину, зміцнює міжнародні зв'язки та сприяє культурному обміну.

Таким чином, меморіальний туризм не тільки підтримує економічний розвиток країни, але й відіграє важливу роль у збереженні ідентичності та згуртованості українського суспільства, підтримуючи соціальну стабільність і міжнародне визнання.

2.3. Стан розвитку окремих об'єктів меморіального туризму (на прикладі МК «Національний музей історії України у Другій світовій війні»).

Меморіальний комплекс «Національний музей історії України у Другій світовій війні» (далі Музей), заснований 1974 р. в м. Київ, спершу функціонував у приміщеннях Кловського палацу. Від 1981 р. він діє на нинішній локації, охоплюючи понад 11 га території. Домінантою всього комплексу є найвищий у Європі, 102-метровий, монумент «Батьківщина-мати», в постаменті якого міститься музейний Головний корпус [57].

Основна тема, яку досліджує і репрезентує Музей, – події Другої світової війни в Україні, що забрала життя до 10 млн її жителів. Його місія в ширшому сенсі – висвітлювати боротьбу українського народу за незалежність у контексті двох світових війн та нинішньої російсько-української війни.

Музей документує події сучасної російської агресії проти України та героїчного спротиву українського народу від 2014 р., збираючи й досліджуючи артефакти та свідчення і представляючи їх в експозиціях. Ця робота набула нових сенсів та обсягів після початку широкомасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 р. Уже 8 травня 2022 р., через місяць після визволення тимчасово окупованих територій Київщини та Чернігівщини, Музей першим серед установ столиці відчинив свої двері для відвідувачів, презентувавши виставку «Україна – розп'яття». Це перша у світі стаціонарна музейна експозиція про російсько-українську війну, що триває. На її основі

були створені міжнародні виставки в м. Рига (Латвія), Таллінн (Естонія), Нью-Йорк (США), Братислава (Словаччина). Загалом під час широкомасштабної війни виставкові проекти Музею було представлено за кордоном у 15 країнах.

Завдяки активній роботі з документування та висвітлення нинішньої війни Музей здобув низку престижних міжнародних нагород, зокрема спеціальні відзнаки суддів Museums + Heritage Awards (2023 р., м. Лондон, Велика Британія), European Museum Awards Європейської музейної академії (2023 р., м. Тімішоара, Румунія), а також став номінантом премії «Європейський музей року» (2024 р., м. Портіман, Португалія).

У період широкомасштабної російсько-української війни розпочалося переозначення Музею, яке має на меті його концептуальне оновлення та актуалізацію місії в суспільстві. Складником цього процесу стала заміна радянської символіки на щиті монумента «Батьківщина-мати» на Знак Княжої Держави Володимира Великого – Тризуб – у 2023 р.

Музей і надалі перебуває в авангарді переосмислення українським суспільством власної історії, будучи загальнонаціональним центром пам'яті про історичні події епохального значення на теренах України.

Діяльність Музею реалізується на основі Статуту [1], перебуває у державній власності та підпорядковується Міністерству культури та стратегічних комунікацій

Юридична адреса: м. Київ, вул. Лаврська, 27

Офіційний сайт: <https://warmuseum.kyiv.ua/about-us>

Музей має сторінки у всіх відомих соціальних мережах:

- <https://www.facebook.com/warmuseum.kyiv.ua>

- https://x.com/warmuseum_ua

- https://www.instagram.com/warmuseum_ua/

- <https://www.tiktok.com/@war.museum>

Канал: <https://www.youtube.com/@warmuseum6709>

Графік роботи:

- вівторок-п'ятниця з 10.00 до 16.30

- субота-неділя з 10.00 до 17.30

- вихідний – понеділок.

Меморіальний комплекс займає площу понад 11 га. До нього входять:

музей з монументом «Батьківщина-мати», на скульптурі є два оглядових майданчики - на 36 і 91 м;

головна площа з Алеєю міст-героїв і скульптурними композиціями «Форсування Дніпра» й «Передача зброї»;

скульптурна галерея героїв фронту і тилу з бронзовими горельєфними композиціями;

чаша «Вогонь Слави»;

виставка бойової техніки і озброєння;

окрема споруда Виставкового центру, де розгорнута експозиція «Україна - Розп'яття», присвячена російсько-українській війні, виставка «Знак на щиті» та музейне кафе;

виставкові приміщення Нижньої та Верхньої брам.

Відкриті для відвідування екскурсантів літак Лі-2 і гелікоптери МіГ-23 та Мі-24В.

Музей має власну символіку (рис 2.4)

Рис. 2.4. Символіка меморіального комплексу «Національний музей історії України у Другій світовій війні»

Джерело: [57]

Карта-схема Музею представлена на рис 2.5.

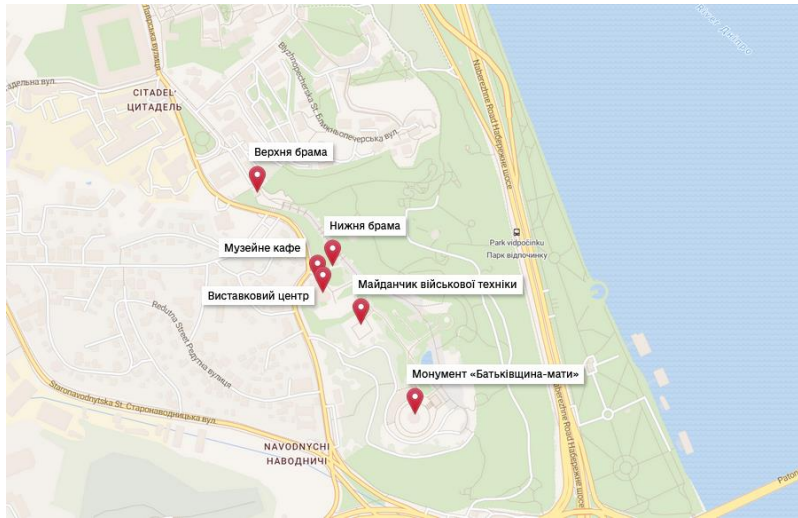

Рис. 2.5. Локації меморіального комплексу «Національний музей історії України у Другій світовій війні»

Джерело: [58]

У меморіальному комплексі працює більше ста співробітників. Оргструктура представлена на рис 2.6.

Рис. 2.6. Організаційна структура керівного складу меморіального комплексу «Національний музей історії України у Другій світовій війні»

Джерело: [34]

У Музеї налічується понад 416 тис. предметів, пов'язаних із війнами та збройними конфліктами ХХ–ХХІ ст. на теренах України й за участю українців.

Колекція почала формуватися ще задовго до відкриття Музею, в 1940-х рр., і тоді була пов'язана переважно з бойовими діями та учасниками Другої світової війни. У ній зберігалися зброя, однострої, світлини, особисті речі військовиків регулярних і парамілітарних формувань різних країн на східноєвропейському фронті. Поступово її діапазон розширювався завдяки комплексам відомих персон та артефактів, які репрезентували тематику локальних війн і збройних конфліктів ХХ ст.

Від 1990-х рр. і до сьогодні вагомим поштовхів наповненню та розвитку зібрання надають соціогуманітарний акцент, фокусування на особистісних історіях людей зі зброєю та беззбройних, – які опинилися в епіцентрі вже двох світових війн, зазнавали впливу тиранії, ставали жертвами геноцидів, та попри все, фізично чи духовно чинили свій власний спротив агресорові. А ще – в надзвичайно складній, здебільшого несприятливій ситуації ставали на жертвний шлях боротьби за національну незалежність, державну суверенність і соборність України в ХХ–ХХІ ст.

У рубриці «Колекції» на сайті Музею [57] представлено яскраві, виняткові за змістом і формою зразки речової, збройної, уніформістської, документальної, фотографічно-хронікальної, фалеристичної, вексилологічної, боністичної та нумізматичної, філателійної, букіністичної, мистецької автентики модерної української воєнної історії.

В 2024 році Музею виповнилось 50 років. Станом на осінь 2024 за півстоліття Музей створив 537 виставок, його відвідало більше 32 млн осіб.

Експозиції Музею знаходяться в різних приміщеннях Меморіального комплексу: в Головному корпусі, Виставковому центрі, Верхній і Нижній брамах. Час від часу відбуваються вуличні виставки.

Головний експозиційний корпус музею знаходиться у підніжжі монумента "Батьківщина-мати". Це триповерхова споруда, яка вміщує до 30 тисяч чоловік. До 2022 р. тут розміщувалася експозиція, присвячена історії українців у Другу світову війну, а також виставка "Український Схід". Діяли тимчасові виставки. З 24.02.2022 до 23 жовтня 2023 Головний корпус був

повністю зачинений для відвідувачів.

З 20 жовтня 2023 Головний корпус служить як виставковий простір. Нині до огляду доступні виставки, представлені у додатку Б.

Виставковий центр Музею – другий за площею експозиційний простір Музею війни. Розташована у розриві валу Печерської фортеці будівля в архітектурі багаторівнева: з фасаду двоповерхова, з боку вул. Лаврської - чотириповерхова. Раніше Виставковий центр був відомий як "музей воїнів-інтернаціоналістів", адже тут діяла виставка "На чужих війнах". Зараз Виставковий центр слугує виставковим простором та офісним приміщенням Музею. В серпні 2023 р. тут відкрито Музейне кафе.

Перелік виставок у Виставковому центрі, на Верхній, Нижній брамі та їх характеристика наведені у додатку В.

Музей завжди був популярним серед мешканців та відвідувачів міста. На його базі проводиться велика кількість різноманітних тематичних заходів заходів.

Цінова політика є достатньо лояльною для пересічного відвідувача (табл. 2.1.)

Таблиця 2.1.

Ціни на вхідний квиток та екскурсійне обслуговування в Музеї

Послуга	Вартість
Вхідний квиток	Від 20 до 70 грн (залежно від локації)
Екскурсійне обслуговування для дорослих	200 грн
Екскурсійне обслуговування для дітей, студентів та військовослужбовців	100 грн
Екскурсійне обслуговування іноземною мовою	400 грн
Відвідування експозицій воєнної техніки	20 грн за огляд однієї машини
Підйом на майданчик «підніжжя» монументу «Батьківщина-Мати»	
Квиток для дорослих	100 грн
Квиток для дітей та студентів	50 грн
Користування біноклем	50 грн
Підйом на щит	500 грн

Джерело: [57]

Українські фахівці із музеєзнавства виділяють сильні та слабкі сторони

діяльності аналізованого закладу (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2.

SWOT-аналіз Національного музею історії України у Другій світовій війні

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> - розроблені ексклюзивні музейні послуги а саме підйом на оглядові майданчики, відвідування гелікоптера Мі-24 з можливістю керувати лопатами та аудіосупроводом бою, літака Лі-2 з переглядом документальних фільмів, винищувача МиГ-23; - продаж диску з відеотуром музеєм; - надання послуг харчування у музейному кафе; - розроблено екскурсійний продукт для дітей зі слабким зором; - екскурсійні продукти для різних вікових груп школярів; - сімейний квиток для входу та екскурсії експозицією; - можливість замовити екскурсії за телефоном або за допомогою електронної форми; - аудіогіди для іноземців англійською, китайською та іншими мовами; - музейний сайт з доступом українською або англійською мовами; - просування музею в «Facebook»; - можливість фото- та відеозйомок музею; - наявність музейних об'єктів, які працюють без вихідних; - унікальність скульптури «Батьківщина-мати» як візитної картки міста; - результатом наукової роботи музею стають публікації, які продаються у музейній крамниці; - наявність англійського путівника та книг про меморіальний комплекс для продажу в музейній крамниці; - наявність російсько- та україномовних путівників меморіальним комплексом; - наявність власної сувенірної продукції та військового одягу в музейній крамниці; - унікальна послуга з пошуку загиблих військовослужбовців; - послуги навчання з реставрації, консервації та подальшого збереження паперових документів; - майстер-класи для школярів різних вікових груп з виготовлення листатрикутника, паперового журавлика, квітки маку; - виїзні музейні уроки у форматі гри з демонстрацією музейних предметів, вікториною та подарунками; - зустрічі зі школярами в музейній вітальні англійською мовою; - майстер-класи для студентів та шанувальників історії; - додаткові послуги, перелік яких викладено на сайті; - можливість перерахування благодійної допомоги меморіалу 	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність друкованих планів музею; - відсутній етикетаж англійською мовою; - негостинність доглядачів експозицій; - віртуальний тур на музейному сайті не працює; - нестача персоналу для обслуговування оглядових майданчиків; - нестача технічних можливостей для реставрації солдатських медальйонів тощо; - недостатня зацікавленість адміністрації в мотивації обслуговуючого персоналу щодо надання послуг на оглядових майданчиках; - відсутність інформації про мови аудіогіду на музейному сайті; - відсутність можливості придбати квитки до музею та інші послуги он-лайн; - відсутність логотипу на музейній друкованій продукції; - недостатній контроль за прибиранням туалетів
Сприятливі можливості	Потенційні загрози
<ul style="list-style-type: none"> - підвищення вхідної плати для іноземців; - проведення реконструкцій бив; <ul style="list-style-type: none"> - контекстна реклама музею; - створення маркетингової стратегії щодо просування музею та його ексклюзивних послуг в Інтернеті; - розробка системи мотивації роботи персоналу 	<ul style="list-style-type: none"> - несприятлива політична та економічна ситуація в Україні, яка демотивує музейну аудиторію та знижує відвідуваність меморіального комплексу

Джерело: [34]

Основні конкуренти Музею – заклади, які розташовані та працюють в межах м. Київ:

- Національний музей Голодомору-геноциду;
- Меморіальний центр Голокосту «Бабин Яр»;
- Національний музей історії України.

Якщо порівнювати роботи всіх трьох об'єктів із діяльністю музею, то

можна зазначити, що Національний музей історії України у другій світовій війні є потужним конкурентом та має найвищий потенціал щодо розвитку меморіального туризму, володіючи належною матеріально-технічною базою та акумулювавши великий пласт архівних даних.

З аналізу діяльності Національного музею історії України у Другій світовій війні можна зробити наступні висновки:

1) Музей пропонує значну кількість сучасних тематичних виставок, які охоплюють різні аспекти історії, воєнних конфліктів та сучасної боротьби України; це забезпечує широку аудиторію відвідувачів та підвищує інтерес до меморіального туризму;

2) інсталяції та мультимедійні проєкти, такі як «Україна — Розп'яття» та «Діти...», демонструють високий рівень використання сучасних технологій і сприяють створенню інтерактивного досвіду;

3) у Музею є сильна матеріально-технічна база та великий архівний фонд, що дозволяє йому залишатися лідером серед подібних закладів у Києві та Україні;

4) лояльні ціни на квитки та екскурсійне обслуговування забезпечують доступність музею для широкого кола відвідувачів, зокрема дітей, студентів та військовослужбовців;

5) зміни у представленні історичних подій та відмова від радянської ідеологічної домінанти підвищують актуальність музею в контексті сучасної України;

6) серед основних викликів — конкуренція з іншими великими музеями Києва та необхідність подальшого інвестування у переосмислення історичних наративів і вдосконалення інфраструктури.

7) музей підтримує партнерство з міжнародними організаціями, приймає участь у проведенні виставок за кордоном і привертає увагу міжнародної спільноти, що є важливими для підвищення міжнародного авторитету музею.

Таким чином, Національний музей історії України у Другій світовій

війні є прикладом успішного меморіального закладу, який ефективно використовує свої ресурси для збереження та популяризації історичної спадщини, але потребує продовження модернізації та розширення міжнародної співпраці

Охарактеризуємо діяльність музею відповідно до системних характеристик меморіального туризму:

1. Діяльність Музею повністю реалізує мету меморіального туризму, зберігаючи пам'ять про минулі події і вже не тільки Другої світової війни але й про інші видатні дати, періоди розвитку сучасної України.

2. Відповідно до мети реалізуються всі функції меморіального туризму (комеморативна, виховна, соціокультурна) та майже всі його завдання (вшанування пам'яті, збереження історичних уроків, формування національної ідентичності, розвиток громадянської свідомості та моральних цінностей, примирення і відновлення довіри), адже відвідувачі музею, знайомлячись із експозиціями стають носіями пам'яті про буремні воєнні часи, дізнаються нову для себе інформацію; самі експозиції побудовані таким чином, аби закликати відвідувачів до вшанування пам'яті про минулих та сучасних героїв, їх звитяги. Економічний і соціальний розвиток регіонів – це єдина задача, яка на даний момент не реалізується на повну силу, адже після початку війни музей тривалий час не працював, і відновив роботу тільки через півтора року, відкривши свої двері для туристів в серпні 2023 року.

3. Діяльності музею притаманні майже всі характеристики меморіального туризму (сакральність, соціальна відповідальність, емоційне залучення, освітній вплив та символічність представлених об'єктів). Як не дивно, але саме тут присутній елемент розваг – це проявляється у візитах маленьких відвідувачів, які із великим задоволенням граються на воєнних машинах на локаціях експозицій воєнної техніки.

4. Музей як об'єкт відвідування може залучатися також майже для всіх видів меморіального туризму: військового, трагічного, тематико-історичного, етнічного. Виключенням є тільки релігійний різновид, хоча і тут

свого часу організовувалися експозиції, присвячені діяльності воєнних капеланів та священнослужителів, що захищали батьківщину.

Отже варто зазначити, що Національний музей історії України у другій світовій війні відіграє значну роль у формуванні культурної ідентичності та розвитку меморіального туризму, але потребує подальшого вдосконалення професійних навичок співробітників та інфраструктури для повноцінного виконання всіх завдань цього виду туризму.

Меморіальний туризм відіграє важливу роль у суспільному розвитку, поєднуючи культурні, освітні та соціальні функції, спрямовані на збереження історичної пам'яті та формування цінностей у суспільстві. Його ключовими характеристиками є відсутність розважального елемента, акцент на емоційному залученні, соціальній відповідальності та рефлексії, що дозволяє відвідувачам глибше усвідомити трагедії минулого та зробити висновки на майбутнє.

Крім того, меморіальний туризм має важливе економічне значення, підтримуючи розвиток регіонів, де знаходяться меморіальні комплекси, через створення робочих місць, розвиток туристичної інфраструктури та залучення фінансових ресурсів. Також він сприяє соціальному примиренню і культурному обміну, особливо у випадках, коли меморіальні місця стають символами загальнонаціональної чи міжкультурної злагоди.

Меморіальний туризм є потужним інструментом для збереження культурної та історичної спадщини, формування національної свідомості, моральних цінностей та підтримки громадянської відповідальності, що робить його важливою складовою сучасного культурного життя та суспільного розвитку.

Під час аналізу діяльності музею було визначено, що є потреба в удосконаленні інфраструктури локацій музею. Напрями розвитку інфраструктури Національного музею історії України у Другій світовій війні для підтримки та розвитку меморіального туризму (рис. 2.3.):

Рис. 2.7. Напрями розвитку інфраструктури Музею

Джерело: розроблено на основі [79]

1. Модернізація експозиційного простору:

- розширення експозицій, присвячених сучасним подіям, включаючи російсько-українську війну, для актуалізації тематики;
- залучення інноваційних підходів до організації виставок, які б сприяли глибшому емоційному залученню відвідувачів.

2. Покращення туристичної інфраструктури:

- розвиток транспортної доступності до музею (зокрема, збільшення кількості паркомісць);
- відкриття нових зон для відпочинку та обслуговування відвідувачів, таких як кафе, сувенірні магазини та інтерактивні зони для дітей.

3. Підвищення рівня сервісу:

- розширення можливостей для іноземних відвідувачів, включаючи збільшення кількості екскурсій іноземними мовами (і не тільки за попереднім запитом, а у будь-який час та використання аудіогідів);
- проведення тренінгів для персоналу для підвищення якості обслуговування.

4. Розвиток цифрової інфраструктури:

- створення онлайн-платформи музею з інтерактивними картами, віртуальними екскурсіями та архівами документів.

- активне використання соціальних мереж для популяризації музею, зокрема за допомогою створення сучасного медіаконтенту (відео, подкасти, фотозвіти).

5. Покращення інклюзивності:

- оснащення музею засобами для людей з обмеженими фізичними можливостями (пандуси, ліфти, аудіо- та відеогіди для людей з порушеннями слуху та зору);

- створення спеціальних програм для соціально вразливих груп населення.

6. Інтеграція з іншими об'єктами меморіального туризму:

- налагодження співпраці з іншими музеями, меморіалами та історичними локаціями Києва для створення тематичних туристичних маршрутів;

- організація спільних виставок та освітніх проєктів.

7. Розвиток економічної складової:

- запровадження системи лояльності для постійних відвідувачів та групових турів;

- розширення асортименту послуг музею.

Реалізація цих напрямків сприятиме збільшенню туристичного потоку, покращенню якості обслуговування та зміцненню позицій музею як одного з провідних об'єктів меморіального туризму в Україні.

Висновки до розділу 2.

Меморіальний туризм в Україні є важливим засобом збереження національної пам'яті, виховання патріотизму, розвитку культурної спадщини

та популяризації історичних об'єктів. Аналіз сучасного стану меморіального туризму вказує на наступне:

Меморіальні маршрути охоплюють різні історичні періоди — від Другої світової війни, Голодомору, політичних репресій до сучасних подій, таких як російсько-українська війна. Це дозволяє не лише зберігати пам'ять, але й залучати туристів до роздумів про важливі події.

Інтеграція цифрових технологій, наприклад, створення віртуальних меморіалів, робить пам'ятки доступними для глобальної аудиторії, особливо під час обмежень, спричинених війною. З іншого боку, меморіальний туризм сприяє розвитку інфраструктури, створенню робочих місць, підтримці малого бізнесу та місцевих громад, особливо у регіонах, які постраждали від війни.

Відвідування меморіальних об'єктів формує національну свідомість, виховує повагу до людського життя та історії, а також сприяє підтриманню моральних цінностей. Завдяки залученню міжнародних партнерів і презентації української історії на закордонних виставках, підвищується міжнародна обізнаність про Україну, її культурну спадщину та сучасну боротьбу за незалежність.

Попри досягнення, розвиток меморіального туризму стикається з викликами, зокрема через воєнні дії, які руйнують пам'ятки, і потребує подальшого інвестування в інфраструктуру та переосмислення наративів. Зокрема, приклад Національного музею історії України у Другій світовій війні демонструє ефективність інтеграції сучасних технологій та актуалізації історичних експозицій.

Загалом, меморіальний туризм в Україні має стати потужним інструментом для збереження культурної спадщини, формування національної ідентичності та розвитку позитивного міжнародного іміджу України.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕМОРІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Аналіз потенціалу розвитку меморіальних об'єктів

Україна має величезний потенціал для розвитку меморіального туризму, завдяки багатій історії, численним трагічним подіям, які залишили слід у національній пам'яті, а також природній красі, що доповнює культурну складову. Для визначення перспективних об'єктів важливо враховувати їхню історичну, культурну та туристичну цінність, а також можливість залучення інвестицій.

Основні складові потенціалу розвитку меморіального туризму в Україні представлено на рис. 3.1

Рис. 3.1. Складові потенціалу розвитку меморіального туризму в Україні.

Джерело: сформовано автором на основі [76]

Розглянемо більш детально кожен складову, представлену на рис 3.1.

1. Об'єкти, пов'язані з поточною в Україні війною та сучасними конфліктами.

Музей сучасної війни (після 2014 року): вже почалась та передбачається подальша розробка меморіальних комплексів, присвячених подіям російсько-української війни, у містах, що пережили окупацію (Буча, Ірпінь, Маріуполь). Основні регіони, де вже зараз є сенс створювати та розвивати музеї сучасної війни – це Київ, Харків, Дніпро, Донеччина, Луганщина, Крим (після повної деокупації).

Меморіалізація об'єктів сучасної війни сприятиме формуванню національної пам'яті, залученню міжнародних партнерів для створення сучасних меморіалів, зокрема: "Музей Азовсталі"; Меморіальний комплекс на місці героїчного спротиву у Маріуполі.

Можливі форми створення таких об'єктів: інтерактивний музей із мультимедійними виставками, документальними кадрами.

2. Пам'ятки, пов'язані з трагічними сторінками історії

Бабин Яр (Київ) потребує подальшого розвитку вже наявного об'єкту із інтеграцією сучасних технологій, мультимедійних інсталяцій та освітніх програм.

Національний Музей Голодомору потребує розширення експозиції Національного музею Голодомору-геноциду в Києві. Крім того, є доречним створення регіональних філій музею у місцях найбільшої трагедії, наприклад у Харківській, Полтавській, Київській областях.

Депортація кримських татар – ще одна подія, яка повторюється вже вдруге протягом останніх ста років. Створення меморіалів, пов'язаних із цими явищем можливе в Криму (після деокупації) та на материковій Україні. Зокрема це може бути Херсонщина, Київ, Львів, куди переїжджали татари вже після 2014 р.

Можливі формати реалізації: музейні комплекси, виставкові простори, присвячені депортації 1944 року.

3. Чорнобильська зона відчуження.

В межах наявної території та існуючих об'єктів є потреба у розширенні туристичної інфраструктури довкола зони. Крім вже давно «назріла необхідність у створенні сучасного туристично-інформаційного центру в Прип'яті.

В наш час чорнобильська зона пережила окупацію, а відповідно, окрім екскурсії до Меморіалу ліквідаторам аварії на ЧАЕС та к іншим вже давно відомим об'єктам, пов'язаним з Чорнобильською трагедією, варто говорити: створення нових меморіалів сучасних подій після 2022 р., про інтеграцію віртуальних турів для тих, хто не може відвідати зону фізично, про нові напрямки діяльності в контексті створення не просто музейного а науково-дослідницького центру, що поєднує екологічний, меморіальний і науковий туризм.

4. Регіональні меморіали та маловідомі на національному рівні пам'ятки.

У даному випадку мова йде про локації періоду Першої та Другої світових воєн: меморіали в Карпатах (залишки оборонних споруд, фортифікацій); місця масових поховань і боїв у Західній Україні (Галичина, Волинь).

Також основою розвитку меморіального туризму можуть стати об'єкти пов'язані із радянськими репресіями: в'язниці та табори ГУЛАГу (музей у Львові ("Тюрма на Лонцького") вже існує, але можна розширити цей формат і на інші міста); колишні радянські військові бази (наприклад, у Житомирській області).

Єврейська спадщина регіонів – ще один «пласт» пам'яті, з яким можна і варто працювати. Це може бути реставрація єврейських кладовищ і синагог, створення меморіальних табличок у місцях трагедій (Умань, Дрогобич, Бердичів) тощо.

Окрім осередків та об'єктів, що формують потенціал розвитку меморіального туризму, варто звернути увагу на наступні інструменти:

1) тематичні меморіальні маршрути, наприклад:

- маршрути Голодомору, які передбачатимуть об'єднання місць, пов'язаних із Голодомором, в єдиний маршрут: села, музеї, меморіали;

- шлях героїв сучасності: маршрут місцями бойових дій з 2014 року і до сьогодні; зустрічі з ветеранами, меморіальні заходи, відвідування військових кладовищ;

- шлях депортацій: меморіальні маршрути, що висвітлюють примусові депортації українців, кримських татар, євреїв та інших.

2) інтеграція мистецтва та сучасних форматів

- арт-меморіали: поєднання меморіального простору із сучасним мистецтвом (інсталяції, скульптури, перформанси); наприклад: інтерактивний простір "Кімната пам'яті", що змінюється залежно від тематики подій;

- інноваційні проекти: VR/AR-реконструкції історичних подій, наприклад, боїв під Іловайськом або Дебальцевим;

- мультимедійні музеї, що використовують технології голограм і віртуальних гідів.

3) сучасні передумови та перспективні ідеї в контексті сьогодення країни:

- музей переселенців: Висвітлення життя внутрішньо переміщених осіб із 2014 року, історій їхнього виживання та адаптації.

- меморіали екологічних катастроф: крім Чорнобиля, є потреба приділяти увагу до місць, пов'язаних із локальними техногенними катастрофами (зсуви, повені); наприклад меморіал екоциду на місці підриву Каховської ГЕС влітку 2023.

Розвиток меморіального туризму в Україні сприяє збереженню історичної пам'яті, формуванню національної ідентичності та залученню міжнародного інтересу. Важливо інтегрувати сучасні підходи, інфраструктурні покращення та активне співробітництво з міжнародними партнерами для реалізації цих ініціатив.

Процес осучаснення наявних меморіальних об'єктів є неминуче необхідним, бо після закінчення війни Україна очікує на туристичний бум і саме цей вид туризму буде найбільш популярним серед відвідувачів

3.2 Міжнародний досвід у сфері меморіального туризму та можливості його застосування в Україні

Меморіальний туризм є важливим напрямком розвитку туристичної галузі, спрямованим на вшанування пам'яті історичних подій, визначних діячів або трагічних моментів минулого. У світі існує багато успішних прикладів розвитку цього типу туризму, які демонструють ефективні практики збереження історичної спадщини та залучення туристів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

Приклади меморіальних комплексів в інших країнах світу, які активно залучені до меморіального туризму

Об'єкт (Країна)	Відмінні характеристики
1	2
Інтеграція сучасних технологій в класичні інструменти формування туристичного продукту	
Меморіал Аушвіц-Біркенау (Польща)	<ul style="list-style-type: none"> - використання інтерактивних екскурсійних систем, включаючи додатки для смартфонів, які надають інформацію про меморіал; - віртуальні тури та 3D-реконструкції дозволяють людям ознайомитися з місцем навіть віддалено; - освітні програми, які поєднують живі екскурсії з мультимедійними презентаціями.
Співпраця з міжнародними організаціями	
Меморіал Голокосту в Берліні (Німеччина)	<ul style="list-style-type: none"> - партнерство з ЮНЕСКО та іншими культурними організаціями для забезпечення якісного збереження меморіалів; - організація міжнародних конференцій і виставок для привернення уваги до історичних трагедій; - залучення міжнародних грантів для фінансування досліджень і реставрації.
Музей Апартеїду в Йоганнесбурзі (Південно-Африканська республіка)	<ul style="list-style-type: none"> - інтенсивна співпраця з місцевими громадами для збереження автентичності історії. - проведення просвітницьких заходів і лекцій, спрямованих на підвищення обізнаності серед молоді. - активна участь місцевих жителів у ролі гідів і організаторів подій.

Продовження табл. 3.1.

1	2
Локальна участь і просвіта	
Розвиток туристичної інфраструктури:	
Меморіал Лінкольна; Меморіал 11 вересня (США)	<ul style="list-style-type: none"> - створення комфортних умов для відвідувачів: пандуси, зони відпочинку, кафе та сувенірні магазини; - наявність добре спланованих маршрутів із чіткою навігацією; - регулярні заходи, такі як меморіальні концерти чи фотовиставки, які підтримують інтерес до місця;
Креативний підхід до інтерпретації історії	
Меморіал Нормандії (Франції)	<ul style="list-style-type: none"> - використання художніх інсталяцій, мультимедіа та аудіовізуальних ефектів для глибшого розуміння історії; - поєднання меморіальних функцій із культурними подіями, такими як театральні вистави чи історичні реконструкції; - маркетинг, який підкреслює важливість історичної події для сучасного суспільства.
Створення комплексного туристичного продукту	
Меморіал Миру в Хіросімі (Японія)	<ul style="list-style-type: none"> - поєднання меморіального туризму з іншими видами туризму, такими як гастрономічний чи екологічний; - пропозиція тематичних турів, які включають відвідування музеїв, місць трагедій та освітніх центрів; - акцент на історії як засобі миру та порозуміння, що приваблює міжнародних туристів.
Використання історичної спадщини для соціальних змін	
Поля смерті в Чоенг Ек (Камбоджа)	<ul style="list-style-type: none"> - меморіали слугують нагадуванням про важливість дотримання прав людини; - проведення міжнародних програм для привернення уваги до проблем масових злочинів у минулому; - інтеграція меморіальних місць у програми соціального розвитку.

Джерело: складено автором на основі [30]

Ці приклади демонструють, як ефективно поєднання інновацій, партнерств, освітньої роботи та інфраструктури може сприяти розвитку меморіального туризму. Для України корисно врахувати такі практики, адаптуючи їх до власної історичної спадщини, зокрема для популяризації

меморіалів, пов'язаних із Другою світовою війною, Голодомором чи сучасною війною.

Адаптація іноземного досвіду розвитку меморіального туризму до українських умов потребує врахування місцевих особливостей, історичних контекстів і культурних традицій. Нижче наведені конкретні кроки та рекомендації, засновані на кращих міжнародних практиках, які можна інтегрувати в розвиток меморіального туризму в Україні [21]:

1. Використання цифрових технологій, адже Україна має значний потенціал для впровадження інтерактивних рішень:

віртуальні тури: створення 3D-реконструкцій меморіальних місць, більшість з них не мають такого сьогодні.

додатки для смартфонів: інтерактивні гідів з історією об'єктів, маршрутами та мультимедійним контентом.

діджиталізація архівів шляхом створення доступу до історичних матеріалів у вигляді інтерактивних виставок; процес діджиталізації вже відбувається, але більшість оцифрованих матеріалів так і залишаються недоступними.

Приклад адаптації: створений мобільний додаток для відвідувачів Меморіального комплексу "Бабин Яр" із інтерактивними картами, аудіогідами та розповідями очевидців (<https://babynyar.org/ua/audio-performance>). Цей вже набутий досвід треба використовувати для інших об'єктів.

2. Співпраця з міжнародними організаціями:

підтримка ЮНЕСКО через внесення ключових українських меморіальних місць до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО для залучення уваги та фінансування.

інтернаціоналізація, яка має бути реалізована через запрошення міжнародних експертів для допомоги в розробці стратегій збереження історичних місць.

міжнародні виставки та співпраця з музеями та меморіалами інших країн для організації спільних проєктів.

Приклад адаптації: залучення грантової підтримки для створення нового музею сучасної війни в Україні, аналогічного музеям у Польщі чи Німеччині. Цей напрям діяльності стає особливо актуальним через ескалацію війни в Україні.

3. Розвиток локальної інфраструктури:

зручність для туристів через покращення інфраструктури довкола меморіалів (дороги, паркінги, кафе, готелі).

інформаційна доступність шляхом забезпечення багатомовних табличок, аудіогідів і буклетів (українською, англійською, іншими мовами);

інклюзивність за рахунок підвищення рівня доступності меморіалів для людей з інвалідністю;

Приклад адаптації: розвиток інфраструктури біля Чорнобильської зони для організованих турів, зокрема відкриття інформаційного центру в Києві. Нажаль, зараз зона закрита для відвідувачів, адже територія потребує розмінування та відновлення після окупації.

4. Залучення локальних громад:

інтеграція мешканців у роботу меморіалів як екскурсоводів;

організація локальних подій (фестивалів, виставок), пов'язаних із меморіальними місцями;

залучення шкіл до відвідувань меморіальних місць через спеціальні освітні програми.

Приклад адаптації: організація екскурсій для школярів до Національного музею Голодомору-геноциду із включенням лекцій про історичний контекст.

5. Інтерпретація історії через сучасні засоби

створення інтерактивних експозицій із використанням AR/VR-технологій для глибшого занурення у події;

застосування сучасного мистецтва для привернення уваги до історичних тем;

проведення меморіальних днів із концертами, фотовиставками, кінопоказами.

Приклад адаптації: інтеграція сучасного мистецтва у музейні простори, наприклад, у вигляді аудіовізуальної інсталяції про депортацію кримських татар.

6. Поєднання меморіального туризму з іншими типами:

еко-туризм: розробка маршрутів, які включають меморіальні місця та природні зони (наприклад, у Карпатах);

гастротуризм: створення тематичних гастрономічних турів, пов'язаних із регіональною історією;

подієвий туризм: організація заходів, пов'язаних із датами важливих історичних подій.

Приклад адаптації: створення турів, що поєднують відвідування музеїв АТО в Дніпрі та гастрономічних фестивалів у регіоні.

7. Комунікаційні кампанії для популяризації меморіального туризму:

соціальні мережі: активне просування меморіалів через платформи, такі як Instagram, Facebook, TikTok, із залученням блогерів;

історичні марафони: організація онлайн-заходів або челенджів, які популяризують меморіальні об'єкти;

масова реклама: створення відеороликів про історичну спадщину країни для міжнародної аудиторії.

Приклад адаптації: запуск кампанії під гаслом "Відчуй історію України", яка висвітлює ключові меморіальні місця через сучасний контент.

Адаптація цих підходів дозволить не лише зберегти українську історико-культурну спадщину, а й створити потужний туристичний продукт, що приверне увагу туристів з усього світу. Залучення сучасних комунікативних інструментів дозволить привернути увагу не тільки туристів середнього та старшого віку, а також і молоді.

3.3. Маркетингові стратегії розвитку меморіального туризму

Розвиток меморіального туризму вимагає ретельно продуманих маркетингових стратегій, що враховують специфіку цього напрямку та потреби цільової аудиторії. Успішна стратегія дозволяє популяризувати об'єкти меморіального туризму, привернути увагу відвідувачів і забезпечити збереження історичної пам'яті.

Складові маркетингової стратегії представлено на рис 3.2.

Рис. 3.2. Базові складові формування маркетингової стратегії меморіального туризму.

Джерело: розроблено автором

Роздивимось більш детально кожен складову [36, 42]:

Розробка унікального бренду

1. Стратегія брендингу меморіального об'єкту (маршруту) передбачає:

визначення ключових цінностей та меседжів, які об'єкт несе (патріотизм, пам'ять, історичне знання);

створення візуальний стиль, а саме логотипів, кольорових схем та слоганів для кожного меморіального об'єкта чи маршруту.

Бренд має підсилювати емоційну складову для майбутніх відвідувачів. При цьому акцентується увага на зв'язку об'єкта з особистими історіями та національною пам'яттю, на важливості вшанування пам'яті для майбутніх поколінь.

2. Сегментування цільової аудиторії меморіального туризму є важливими етапами для розвитку цього напрямку. Меморіальний туризм має специфічну аудиторію, яку можна поділити на кілька груп залежно від їхніх мотивацій, вікових категорій, соціального статусу та інтересів:

а) за віковою категорією:

молодь (16–25 років): переважно студенти або молоді люди, зацікавлені в історії, культурі та соціальних подіях. Їх приваблюють інтерактивні формати, мультимедійні експозиції;

дорослі (26–55 років): професіонали, які подорожують для пізнання історії, вшанування пам'яті чи з освітньою метою. Важливою є якісна подача матеріалу, що підкреслює культурну чи національну ідентичність;

літні люди (55+): дана категорія має емоційний зв'язок із меморіальними місцями, особливо якщо вони пов'язані з родинною історією чи життєвими подіями;

б) за мотивацією:

освітня мотивація: туристи, які прагнуть поглибити знання про історію, культуру, військові події чи соціальні трагедії;

емоційна та меморіальна мотивація: люди, які відвідують меморіальні місця для вшанування пам'яті близьких, національних героїв чи трагічних подій;

патріотична мотивація: туристи, які прагнуть підкреслити свою національну ідентичність та долучитися до збереження пам'яті.

дослідницька мотивація: історики, журналісти чи активісти, які вивчають окремі аспекти подій, пов'язаних із меморіальними об'єктами;

в) за географією:

внутрішні туристи: громадяни України, які цікавляться місцями історичної пам'яті, зокрема подіями, пов'язаними з війною, революціями чи іншими національними трагедіями;

іноземні туристи: представники інших країн, особливо ті, чий громадяни брали участь у подіях, пов'язаних із меморіальними місцями;

г) за ступенем цифрової грамотності:

особи з високим рівнем цифрової грамотності;

особи які не володіють цифровими навичками.

3. Позиціонування об'єктів меморіального туризму

а) визначення унікальної пропозиції для кожного об'єкта:

історична цінність: пам'ятки, які підкреслюють значущість подій для національної чи світової історії; наприклад, меморіали, присвячені Другої світовій війні або Голодомору;

емоційна складова: меморіали, які спрямовані на створення глибокого емоційного зв'язку, наприклад, через аудіовізуальні презентації або інтерактивні інсталяції;

культурно-освітня платформа: пропозиція лекцій, виставок, семінарів та інших освітніх заходів;

б) використання сучасних технологій:

створення інтерактивних карт і мобільних додатків для самостійного відвідування;

віртуальні екскурсії для залучення іноземних туристів;

використання доповненої реальності для реконструкції історичних подій;

в) маркетингові інструменти:

просування через соціальні мережі: кампанії, спрямовані на висвітлення унікальних особливостей меморіальних об'єктів, що передбачає формати певного контенту (створення коротких відео про значення об'єкта, емоційні історії людей чи події, які з ним пов'язані; публікація серій фотографій із

поясненням контексту подій; використання функцій опитувань для залучення аудиторії); застосування хештегів та флешмобів (використання унікальних хештегів для просування, наприклад, #RememberUkraine, #МеморіальнийТуризм; організація флешмобів із залученням користувачів до публікації власних історій, пов'язаних із меморіальними місцями);

залучення партнерів: співпраця з навчальними закладами, туроператорами, культурними установами;

розробка тематичних заходів: організація тематичних екскурсій, меморіальних днів чи виставок;

взаємодія з аудиторією: прямі трансляції (онлайн-екскурсії та трансляція меморіальних заходів), відповіді на запитання аудиторії, діалог про важливість пам'яті.

Відслідковуючи сучасні тенденції в сфері маркетингу, варто зазначити про перехід з класичних на цифрові інструменти просування меморіальних об'єктів в контексті розвитку меморіального туризму. Переваги використання цифрових технологій та соцмереж

ширше охоплення аудиторії:

залучення як місцевих, так і іноземних туристів.

підвищення доступності: люди, які не можуть відвідати меморіальні місця фізично, мають змогу долучитися до них онлайн.

підвищений емоційний вплив: цифрові інструменти дозволяють створити яскраві візуальні та інтерактивні матеріали, які залишають глибокий слід у пам'яті.

формування сталого ком'юніті: соціальні медіа сприяють об'єднанню людей із подібними інтересами.

Використання цифрових технологій та соціальних медіа не лише популяризує об'єкти меморіального туризму, а й сприяє збереженню пам'яті про історичні події у свідомості майбутніх поколінь. Досконало сплановане сегментування та позиціонування сприяють не лише популяризації меморіального туризму, а й забезпеченню поваги до пам'яті про важливі події.

Отже, ефективні маркетингові стратегії розвитку меморіального туризму базуються на трьох ключових аспектах: створенні унікального бренду, сегментуванні цільової аудиторії та позиціонуванні об'єктів. Успішний брендинг підкреслює емоційний і патріотичний зв'язок меморіальних місць із національною пам'яттю, а сучасні цифрові технології допомагають залучити широку аудиторію через інтерактивні формати. Сегментація за віковими, мотиваційними та географічними ознаками забезпечує точне врахування потреб різних категорій туристів. Застосування цифрових інструментів та соціальних мереж розширює доступність меморіальних об'єктів, сприяє популяризації їхньої історичної значущості та формує стійку спільноту навколо них. Таким чином, комплексна маркетингова стратегія для просування об'єктів меморіального туризму є важливим кроком для їхнього сталого розвитку та збереження історичної пам'яті.

Висновки до розділу 3.

Розділ 3 розкриває значний потенціал розвитку меморіального туризму в Україні, обґрунтовуючи важливість інтеграції сучасних підходів і міжнародного досвіду для популяризації цього напрямку. За представленими матеріалами варто зазначити наступне:

1. Україна має багатий історико-культурний фонд, зокрема об'єкти, пов'язані з трагічними подіями сучасності (війна з Росією), радянськими репресіями, Голодомором, Чорнобильською трагедією та депортацією кримських татар. Інтеграція цих локацій у єдину туристичну систему дозволить ефективно популяризувати національну спадщину.

2. Адаптація практик, таких як використання цифрових технологій (віртуальні тури, інтерактивні гіді), партнерства з міжнародними організаціями (в тому числі ЮНЕСКО) і розвиток локальної інфраструктури,

дозволить зробити українські меморіальні об'єкти привабливими як для внутрішніх, так і для іноземних туристів.

3. Ефективні стратегії просування включають створення унікального бренду для кожного меморіального об'єкта, сегментування цільової аудиторії за віковими, мотиваційними та географічними критеріями, а також застосування цифрових інструментів і соціальних мереж для популяризації.

4. Впровадження інноваційних технологій, таких як VR/AR, мультимедійні виставки, інтерактивні маршрути, сприятиме створенню яскравого емоційного впливу та підвищенню зацікавленості аудиторії.

Таким чином, розвиток меморіального туризму в Україні сприятиме не лише збереженню історичної пам'яті, а й формуванню національної ідентичності, залученню міжнародного інтересу та створенню стійкого туристичного продукту, що відповідатиме викликам сучасності.

РОЗДІЛ 4. РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАХОДИ ДЛЯ РОЗВИТКУ МЕМОРІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.

4.1. Розробка меморіального еко-туру «Українська Атлантида»

Бакота – затоплене село в Хмельницькій області, якого більше немає на карті. У 1981 році Регіон пішов під воду через будівництво Новодністровської ГЕС. Місцеві жителі називали бухту Бакота "Українською Атлантидою". Незвичайний ландшафт зі скель, зелених пагорбів і безкрайньої води в майже дикій природі приваблює сюди туристів.

Бакотська Бухта знаходиться в 55 км від Кам'янця-Подільського і в 106 км від Хмельницького. Найближчі села – Гораївка та Стара Ушиця. Вона розташований на території Національного природного парку "Подільські Товтри", який навіть був включений до списку 7 чудес природи України. Ландшафт чудовий – уздовж широкої річки Дністер тягнуться високі пагорби, а подекуди навіть зустрічаються скелі. Затока фактично знаходиться в глухому куті, і проїхати там нереально: дорога з Кам'янця-Подільського закінчується в Бакоті, а закрут Дністра не дозволяє проїхати нікуди далі, моста поблизу немає (рис. 4.1).

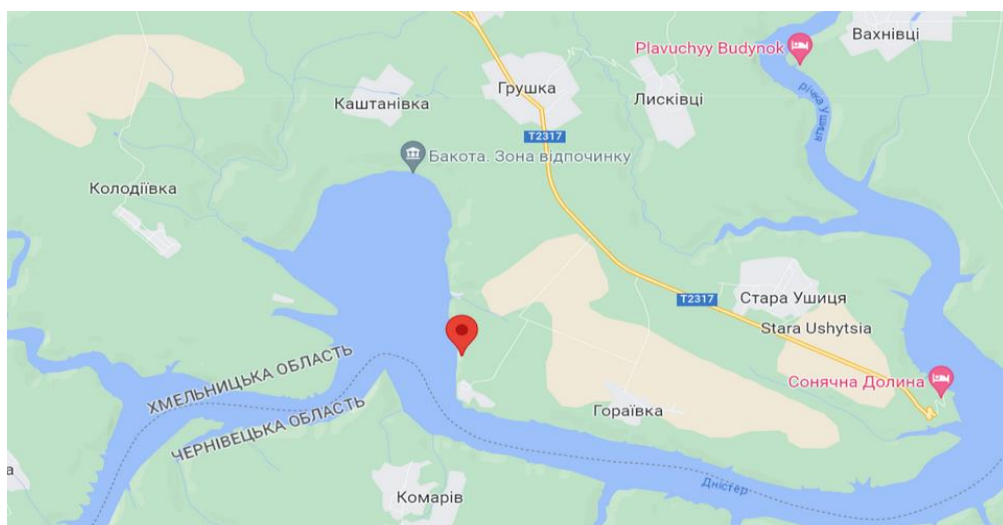

Рис. 4.1. Карта-схема розташування Бакоти.

Джерело: [85]

Археологічні розкопки показують, що на берегах Дністра здавна існувало безліч язичницьких святилищ і храмів, а також кургани з жіночими похованнями, знайдені на цьому місці. Це свідчить про щільне заселення цих територій з доісторичних часів.

Бакота вперше згадується в літописі 1240 року. У XIII столітті Це був мегаполіс, найважливіший політичний і адміністративний центр Придністров'я (з XIV століття - Поділля), що входив до складу Галицько-Волинського князівства. У XII столітті Бакота займала площу близько 2,5 га з населенням близько 10 тисяч чоловік.

Перша згадка про скельний монастир записана в Київській книзі 1362 року, яка називалася "давня". Засновником монастиря був преподобний старець Антоній (засновник Києво-Печерської Лаври). Згідно Іпатіївського літопису, монголо-татари захопили місто в 1255 році. У лабіринті монастирської печери з них були виселені ченці і жителі міста. Загарбники відмовилися від віри, здалися і запропонували здатися, але безуспішно вели переговори, тому вони прикрили вихід великим каменем, так що в 1258 році населення, що жило в його притулок, фортеця Бакот була зруйнована татарами.

У 1430 році Бакота був центром волості. У 1431 році Бакота стала нейтральною прикордонною територією в результаті перемир'я між Королівствами польським і Литовою. Цього року жителі міста влаштовують повстання, вбивають поміщиків і проголошують незалежність. Через 3 роки польська армія жорстоко придушила повстання, покаравши лідерів, спалила будинки, зруйнувала замки і розграбувала населення. Після цього Бакота не був містом назавжди. У Бакоті був підписаний мирний договір між Королівством Польським і Князівством Молдавським; сторону корони представляв Микола Сенявський.

В останнє століття свого існування життя в Бакоті було спокійним і мирським. Після 1918 року місто стало прикордонним містом - вздовж річки була побудована 2-метрова кам'яна стіна, а територія Румунії починалася з

протилежного боку Річки Придністров'я. Голод 1933 року обійшов Бакоту, але монастир був закритий, а через деякий час будівництво нової церкви було зупинено. На території Бакоти не було військових дій часів Другої світової війни. І тільки голод 1947 року скоротив населення Бакоти в 3 рази. На початку 1960-х років служба в монастирській церкві була припинена. Останні ченці померли або пішли в інші монастирі. Ікони, хрести та книги були знищені, а Церква зруйнована.

Історія Бакоти закінчилася, як уже згадувалося вище, в 1981 році, коли населення було примусово переселене в сусідні міста під час будівництва Новодністровської ГЕС, а саме поселення, як і 3 інших міста Студениця, Калюс і Ушиця (з кінця XIX ст. – Стара Ушиця), було повністю затоплено.

У 1996 році обвалення скелі на Білій горі зруйнувало більшу частину печер і гробниць з фресками XI—XIII століть. Тільки в одному місці залишились рештки келій і поховання ченців Св. Михайлівської церкви і занедбаний фруктовий сад.

Людей в Бакоті завжди дуже мало – це пов'язано з відносною віддаленістю місця, і виходить, що це свого роду "Загублений світ" на кордоні Хмельницької та Чернівецької областей. Сьогодні Бакотою часто називають місце на березі річки Дністер, недалеко від руїн монастиря. Мальовнича природа і романтичні краєвиди цих місць приваблюють сюди велику кількість паломників і мандрівників. Однак варто зазначити, що справжня мета відвідування району – просто відпочити та відновити зв'язок з природою; Паломники також називають цю територію "місцем сили". Натомість є потреба змістити фокус уваги всіх хто приїжджає на трагічні події минулого століття коли село через нищівні дії радянської влади втратило функціонуючий сакральний-релігійний об'єкт, а потім і саме було знищене попри супротив місцевого населення.

Отже у якості сучасного меморіального туру пропонується меморіальний еко-тур «Українська Атлантида».

Організатор туру ТОВ «ТУР-ГРАД». Підприємство розташоване за юридичною адресою: Україна, м. Київ, вул. Борисоглібська, будинок 7, офіс 10.

Характеристика туру:

За загальним визначенням тур – це туристичний продукт, який представляє собою комплексний програмний план обслуговування і набір місць, які туристи вибирають для відвідування під час своєї подорожі. Тури включають різноманітні послуги з (бронювання, проживання, харчування, транспорт, відпочинок, екскурсії тощо).

Туристичний маршрут «Українська Атлантида» (Київ – Кам’янець-Подільський – Бакота – Кам’янець-Подільський – Київ) – це тур вихідного дня. За формою є організованим, за спрямуванням – меморіально-екологічний, за організацією послуг – пекідж-тур, за кількістю учасників – груповим. Організація маршруту можлива протягом всього року, але у зв’язку із сезонними погодними умовами тур користуватиметься попитом з травня по вересень.

Маршрут за будовою є комбінованим, транспортно пішохідним. Під час основного трансферту задіяне залізничне сполучення; в межах району туристи пересуваються автобусом, екскурсійне обслуговування передбачає і піший рух і пересування автобусом.

Обґрунтування доцільності впровадження маршруту:

За запропонованим напрямком не можна говорити, що представлена туристична дестинація є новою. Бакота набирає популярності з 2022 року, коли вітчизняні туристи почали шукати альтернативу для відпочинку замість морських курортів, які для українців зараз майже недоступні. Але інноваційним є концепт туру, який із суто екологічного пропонується змінити на меморіально-екологічний. У фокусі уваги минуле даної території від раннього середньовіччя до кінця ХХ століття. Кульмінація туру – меморіальна прогулянка-лекція про «радянську добу» життєдіяльності с. Бакота, про його втрати та остаточне знищення шляхом затоплення.

Цільова аудиторія:

Тур розрахований на широкі верстви населення, у тому числі і для іноземних відвідувачів з метою оприлюднення історії розвитку та трагічних фактів життєдіяльності населеного пункту впритул до його фізичного знищення радянською владою.

Даний маршрут не рекомендовано для дітей віком до 5 років та для осіб похилого віку з обмеженими фізичними можливостями та для осіб з інвалідністю у зв'язку з тим, що місцевість є гористою із значними перепадами у рельєфі. Пересування на кріслі колісному до центральних об'єктів, запланованих для відвідування, є неможливими (територія не адаптована).

Основні об'єкти маршруту:

Національний парк «Подільські товтри»
 ферма лікарських трав «Перлини Бакоти»;
 печерний монастир у Білій скелі;
 цілющі джерела;
 оглядова тераса «Санта Бакота»

Програма туру:

День 1.

8.40-9.00 – прибуття потяга з Києва та зустріч на залізничному вокзалі у м. Кам'янець-Подільський;

9.00-10.00 – трансфер автобусом до Бакоти;

10.00-14.00 – екскурсія до печерного монастиря, знайомство із середньовічною історією краю.

14.00-15.30 – поселення в Еко-готель «Теремки» (обслуговування за системою AI), обід.

15.00-18.00 – меморіальна прогулянка-лекція «Радянська доба Української Атлантиди»

18.00-19.00 – вечеря в готелі.

19.00-23.00 – вільний час, відпочинок у спа-центрі готелю.

День 2.

9.00-10.00 – сніданок, виїзд з готелю.

10.00-13.00 – екскурсія на ферму лікарських трав «Перлини Бакоти»

13.00-15.00 – дегустація та обід на оглядовій терасі «Санта Бакота»

15.00-16.00 – трансфер до Кам'янця-Подільського

16.00-20.00 – вільний час, вечеря у рестораних закладах міста (самостійно, за бажання відвідування Кам'янець-Подільської фортеці)

20.00 – від'їзд до Києва.

Партнери-постачальники послуг:

Для якісної організації туру туристична агенція співпрацює із декількома групами партнерів: Укрзалізниця (для трансферту з Києва до Кам'янця-Подільського та у зворотному напрямку); ТОВ «Євро-Транс-Вест» (автобусні перевезення по Кам'янець-Подільському району Хмельницької області; автобус - автобус класу «люкс» Mercedes-Benz Sprinter Tourist); приватні екскурсіводи від ПП «Екскурсії Кам'янець-Подільський» (екскурсійне обслуговування у перший день туру); постачальник страхових послуг - компанія «Страхова група ТАС»; послуги розміщення та харчування – еко-готель «Теремки» (за системою AI).

Калькуляція туру:

Розрахунок вартості туру здійснюється шляхом сумування вартості кожної окремої послуги, відсотка прибутку (5% від собівартості туру) та постійних витрат (ПДВ - 20% від собівартості туру) (табл. 4.1). Вартість туру «Українська Атлантида» на одну особу складає 8000 грн.

Таблиця 4.1

Зведена калькуляція вартості туру «Українська Атлантида» на 14 осіб

Стаття витрат	Розрахунок	Загальна вартість, грн
1	2	3
Трансфер Київ – Кам'янець-Подільський	500*14	7000
Кам'янець-Подільський – Київ	500*14	7000
Проживання+харчування: Готель «Теремки» (номер стандарт + шведський стіл)	1450*14	20300

Продовження табл. 4.1

1	2	3
Харчування Дегустація + обід «Санта Бакота»	700*14	9800
Транспорт ТОВ «Євро-Транс-Вест» Трансфер Кам'янець-Подільський – Бакота – Кам'янець-Подільський, На ферму «Перлини Бакоти»	200*14 40*14	2800 560
Екскурсійне обслуговування: Екскурсія по печерному монастирю Меморіальна лекція Екскурсія на фермі «Перлини Бакоти»	100*14 100*14 100*14	4200
Собівартість туру	7000+7000+20300+9800+ +2800+560+4200=37660	89260
Прибуток організатора туру	89260*0,05	4463
Повна вартість туру	89260+4463	93723
Вартість туру з ПДВ	93723 + 20%	112467,6
Вартість туру на 1 особу	112467,6/14	8033,4

Джерело: складено автором

У вартість туру не включено оплату за вхід на територію національного парку «Подільські товтри (90 грн) та харчування перед від'їздом до Києва.

Технологічна карта маршруту:

Технологічна карта маршруту – документ, який містить коротку систематизовану інформацію про тур, зміст програми та умови обслуговування туристів. Технологічна карта маршруту представлена у табл. 4.2.

Таблиця 4.2

Технологічна карта туристичного маршруту «Українська Атлантида»

<i>Технологічна карта туру</i>	
<i>Складова</i>	<i>Характеристика</i>
1	2
Назва маршруту	2-денний тур «Українська Атлантида» (тур вихідного дня)
Вид транспорту	потяг № 139/140; автобус Mercedes-Benz Sprinter Tourist,
Основні пункти маршруту	Бакота, Кам'янець-Подільський район, (Хмельницька обл.)
Вид маршруту	Комбінований, організований, груповий, транспортно-пішохідний
Кілометраж	440 км. (з Києва до території Бакоти)
Тривалість маршруту	2 дні/1ніч
Кількість туристичних груп	1 група

Продовження табл. 4.2

1	2
Всього туристів по маршруту	14 осіб
Початок обслуговування на маршруті 1 групи	1 травня
Закінчення обслуговування 1 групи	30 вересня
Вартість путівки на туристичну групу	112467,6 грн.
Вартість туру на одну особу	8033,4 грн.
Короткий опис подорожі	За два дні подорожі на Хмельниччину туристи познайомляться з історією с. Бакота, природними та культурними пам'ятками місцевості, відвідають національний парк «Подільські Товтри» та екскурсію місцевих крафтових виробників лікарняних трав;. Основна подія туру – меморіальна лекція про сумні події XX століття,

Джерело: складено автором

За потреби тур може бути реалізований і осінньо-зимовий період, у такому випадку вартість буде скореговано відповідно до цін провайдерів послуг гостинності.

4.2. Безпека організації маршрутів меморіального туризму

При розробці та плануванні туристичного маршруту необхідно враховувати різні параметри безпеки. Це допоможе зменшити ризики для туристів і забезпечити комфортну подорож. Ось ключові аспекти, які потрібно врахувати наступні параметри (рис 4.2):

1. Фізична безпека, передбачає: ретельне дослідження місцевості, де проходитиме маршрут. Варто уникати небезпечних зон, таких як гірські обвали, слизькі стежки, небезпечні річкові переправи. Необхідно визначити рівень складності маршруту, щоб він відповідав фізичній підготовці туристів. Дуже важливо заздалегідь перевіряти прогноз погоди і переконатися, що маршрут безпечний навіть у разі несподіваних змін.

2. Медична безпека передбачає обов'язкову наявність аптечки в якій необхідно мати з собою набір першої допомоги, укомплектований з урахуванням можливих ризиків маршруту (наприклад, антиалергійні засоби, бинти, знеболювальні препарати тощо). І організатори і, бажано, учасники повинні мати базові знання з надання першої допомоги. Критично-важливим є інформація про можливі алергії чи хронічні хвороби учасників.

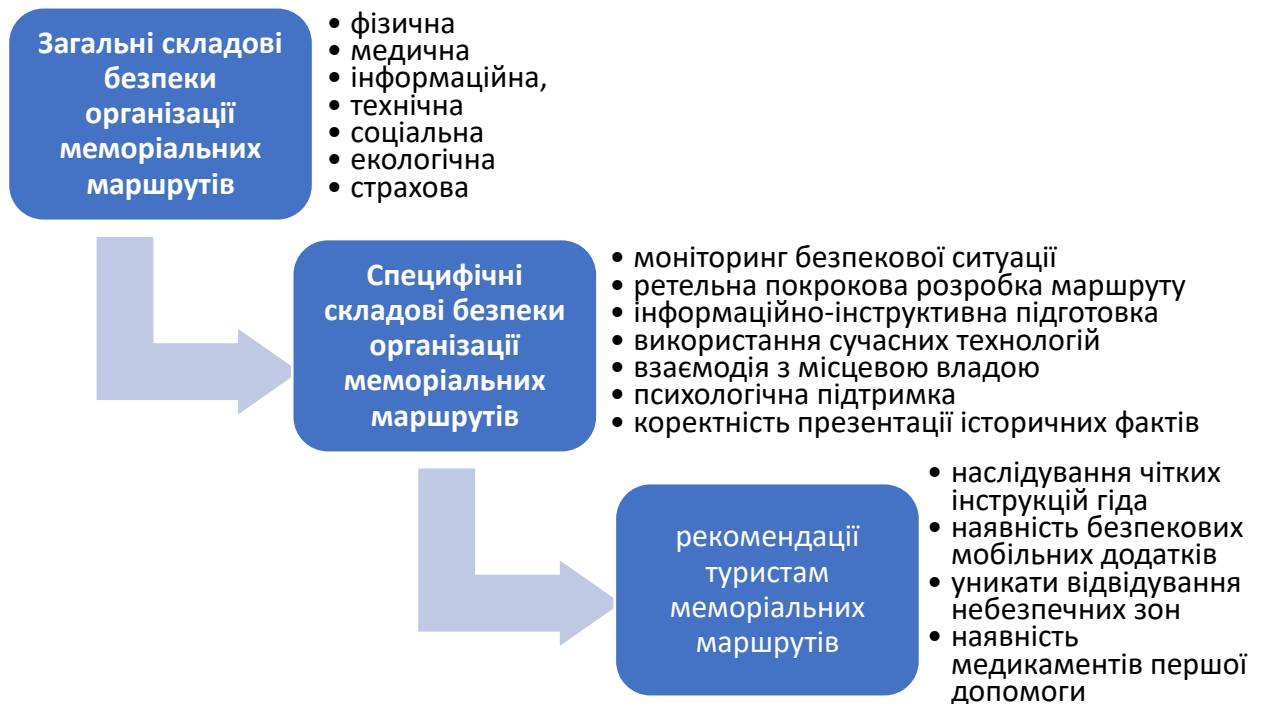

Рис 4.2. Система безпеки організації меморіальних маршрутів

Джерело: розроблено автором

3. Інформаційна безпека, передбачає маркування маршруту та наявність інформативних вказівників. Обов'язковим також є заздалегідь розроблений план дій у разі надзвичайної ситуації. Відповідальними мають бути і самі туристи, які мають повідомити членів родини куди вони їдуть, коли повернуться. Організатори туру повідомляють або відповідальних осіб про маршрут і очікуваний час повернення. Інформаційна безпека також розглядається у контексті юридичної грамотності у сфері організації туристичної діяльності в країні та на міжнародному рівні, у інформування

туристів по юридичні формальності та законодавчі особливості організації туристичних мандрівок у власній країні та за її межами.

4. Технічна безпека, реалізується через використання тільки перевіреного та надійного спорядження; у разі перебування на віддалених територіях заздалегідь необхідно перевірити наявність радіостанцій, мобільних телефонів із зарядженими батареями або портативними зарядними пристроями. Пересуванню транспортними засобами має передувати повна технічна перевірка та обслуговування (за потреби) з метою усунення виявлених проблем.

5. Соціальна безпека: перед початком маршруту обов'язковим є проведення детального інструктажу для учасників туру; групова дисципліна – це запорука безпеки під час руху на маршруті, тому важливим є організація чіткого дотримання правил групового руху та поведінки (попередження про індивідуальну відповідальність кожного учасника у разі порушення правил).

6. Екологічна безпека – це інша сторона медалі, що передбачає відповідальність самих туристів перед оточуючим середовищем, тож необхідно уникати засмічення місцевості, кою рухається група, не варто порушувати природний баланс, слідкувати за регламентами перебування на території національних парків чи заповідників.

7. Страхування – остання важлива складова, яка передбачає, що всі учасники повинні мати туристичну страховку, яка покриває ризики, пов'язані з обраним видом діяльності.

Дотримання цих параметрів гарантує безпечну та комфортну подорож для всіх учасників маршруту.

Безпека меморіального туризму в сучасних умовах України є важливим аспектом, враховуючи поточну військово-політичну ситуацію. Меморіальний туризм, який передбачає відвідування пам'ятників, меморіалів і місць, пов'язаних із трагічними подіями, вимагає особливого підходу до забезпечення гарантій безпеки туристів. Зокрема, варто звернути увагу на наступне:

1) моніторинг безпекової ситуації: у зв'язку з військовими діями, в певних регіонах України, особливо поблизу лінії фронту, проводити меморіальні екскурсії може бути небезпечно; важливо перевіряти актуальну інформацію про зони ризику, рекомендуючи туристам обирати безпечні регіони для відвідування;

2) ретельна покрокова розробка маршрутів: туроператори повинні ретельно розробляти маршрути з урахуванням безпечних шляхів пересування; особливу увагу слід приділяти транспортній логістиці, вибору маршрутів подалі від небезпечних зон та мінних полів.

3) інформаційно-інструктивна підготовка: перед початком подорожі туристи мають бути поінформовані про можливі ризики, а також отримати інструкції з дій у надзвичайних ситуаціях; рекомендується надавати інформацію про доступність укриттів на маршруті;

4) взаємодія з місцевою владою: організатори повинні співпрацювати з місцевими адміністраціями та військовими адміністраціями для отримання дозволів та актуальної інформації про стан безпеки на території проведення маршруту;

5) використання сучасних технологій: наявність необхідного обладнання та сучасних засобів зв'язку із програмними застосунками, які повідомляють про наявні загрози/ризики на шляху руху туристичної групи, допомагають оперативно взаємодіяти з представниками ДНСН в разі надзвичайної ситуації;

6) психологічна підтримка: відвідування місць пам'яті часто є емоційно важким досвідом. Туристам може знадобитися підтримка, особливо якщо подорож пов'язана з трагічними подіями війни;

7) коректність презентації історичних фактів: важливо забезпечувати туристів якісною історичною інформацією, щоб уникнути спекуляцій або викривлень фактів, що можуть викликати напругу. Цей параметр не несе явної загрози в процесі надання туристичних послуг, але може проявитися через деякий час

Також є сенс дослухатись ряду рекомендації і самим туристам:

- завжди дотримуватись інструкцій гіда та місцевої влади, реєструватись у пунктах ДСНС чи у пунктах служб порятунку (за рекомендацією);
- за наявності, встановити додатки для моніторингу безпеки, як-от «Повітряна тривога» чи подібні до нього, налаштували геолокацію, аби отримувати актуальні для конкретного регіону сповіщення;
- уникати самостійного відвідування зон із підвищеним ризиком, використовувати туристичне спорядження за призначенням;
- забезпечити наявність в індивідуальній аптечці необхідних медичних препаратів для надання першої медичної допомоги та для зняття раптових кризових станів (за наявності хронічних хвороб, які можуть загостритись у будь-який момент).

Дотримання цих рекомендацій дозволить зробити меморіальний туризм безпечним і водночас значущим способом вшанування пам'яті.

Безпека меморіального туризму є ключовим фактором, що забезпечує комфорт і мінімізацію ризиків для учасників маршрутів. При організації маршрутів потрібно враховувати аспекти фізичної, медичної, інформаційної, технічної, соціальної, екологічної безпеки, а також страхування (у разі потреби). В умовах сучасної України, особливу увагу слід приділяти моніторингу безпекової ситуації, уникненню небезпечних зон і мінних полів, а також співпраці з місцевою та військовою владою. Важливими є інформаційно-інструктивна підготовка туристів, використання сучасних технологій для моніторингу ризиків, а також забезпечення психологічної підтримки в ході екскурсій.

Також високий рівень організації і відповідальність самих туристів, які дотримуються рекомендацій, інструкцій і застосовують відповідне спорядження, є обов'язковими умовами безпеки. Забезпечення коректності історичної інформації сприяє не лише об'єктивному розумінню подій, але й уникненню потенційних напружених ситуацій.

Все представлене вище підкреслюють важливість системного підходу до організації меморіального туризму, що є особливо актуальним у період політичних та військових викликів.

Висновки до розділу 4.

Меморіальний туризм в Україні є важливим способом вшанування історичних подій, але потребує комплексного підходу до забезпечення безпеки учасників та організації маршрутів. Впровадження меморіально-екологічного туру «Українська Атлантида», дозволяє поєднувати пізнавальну складову з відновленням зв'язку з природою, підвищуючи зацікавленість внутрішнього та іноземного туриста через знайомство із сумними сторінками історії регіону.

Рекомендації щодо безпеки включають аспекти фізичної, медичної, інформаційної, технічної, соціальної та екологічної безпеки. Велике значення має попередній інструктаж, використання сучасних технологій моніторингу та співпраця з місцевими адміністраціями. Меморіальний туризм вимагає ретельного моніторингу безпекової ситуації, уникнення зон ризику, особливо в умовах військово-політичної нестабільності в Україні.

Цільова аудиторія меморіальних турів має бути правильно визначеною. Наприклад, тур «Українська Атлантида» не рекомендований для дітей до 5 років та осіб з обмеженими фізичними можливостями через складність рельєфу. Організація турів має включати відповідальне ставлення до культурних і природних ресурсів, забезпечуючи екологічну рівновагу та коректність у презентації історичних фактів. Економічна складова туру визначається чітким плануванням витрат, прибутковості та доступності для широких верств населення, що підвищує конкурентоспроможність пропозиції.

Дотримання цих рекомендацій сприятиме розвитку меморіального туризму в Україні, роблячи його безпечним, значущим та популярним серед туристів.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження встановлено, що в Україні меморіальний туризм знаходиться на етапі активного розвитку, зокрема через актуалізацію подій, пов'язаних із Революцією Гідності, російсько-українською війною, Голодомором, Чорнобильською катастрофою тощо. Основними викликами залишаються: зруйнованість або занедбаність меморіальних об'єктів, недостатнє фінансування, недостатній рівень популяризації серед міжнародної аудиторії та відсутність інтегрованих туристичних маршрутів.

Меморіальний туризм сприяє розвитку регіональної інфраструктури, створенню робочих місць, підтримці місцевого бізнесу, збереженню та популяризації культурної спадщини. В умовах сучасної України, особливо в регіонах, постраждалих від бойових дій, розвиток цього виду туризму є потужним інструментом економічного відновлення та зміцнення соціальної єдності.

Аналіз міжнародного досвіду свідчить, що успішні приклади збереження та популяризації меморіальних об'єктів (наприклад, музеї Голокосту, меморіали Першої та Другої світових воєн) можуть бути адаптовані в Україні. Включення сучасних цифрових технологій, таких як віртуальні меморіали, дозволяє розширити аудиторію і залучити нові покоління до збереження історичної пам'яті.

Запропоновано комплексні рекомендації щодо вдосконалення меморіального туризму в Україні, які включають: створення інтегрованих туристичних маршрутів, таких як «Українська Атлантида»; розвиток цифрових платформ для популяризації меморіальних об'єктів серед молоді та міжнародної аудиторії; посилення державної підтримки, зокрема фінансування відновлення зруйнованих об'єктів; розширення співпраці з міжнародними організаціями для підвищення обізнаності про українську історичну спадщину.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному підході до аналізу меморіального туризму як багатофункціонального явища, що поєднує в собі аспекти історичної пам'яті, культурної дипломатії та економічного розвитку. Практична значущість дослідження полягає у можливості застосування розроблених рекомендацій для підвищення ефективності управління меморіальним туризмом в Україні.

Подальший розвиток меморіального туризму в Україні є важливим напрямом для збереження національної ідентичності, зміцнення культурних та історичних зв'язків із міжнародною спільнотою, а також інтеграції України у світовий контекст культурної спадщини. Пропоновані заходи дозволять значно посилити роль меморіального туризму у формуванні позитивного іміджу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреева О. В. Меморіальний туризм як складова культурного простору України. *Культурологічні студії*, 2018, 12(2), 45–52.
2. Альохіна Л. О. Меморіальні місця як ресурси розвитку туризму. *Український журнал туризму*, 2019. 5, 12–18.
3. Білик Л. В. Меморіальний туризм у контексті національного розвитку. *Наукові записки з туризму*, 2019. 5(2), 12–19.
4. Божко Л. Д. Меморіальний туризм як складова меморіальної культури. *Культура України*, 2022. 78, 7–17.
5. Бондар І. В. "Сакральність меморіального туризму". Релігійні аспекти культурної спадщини, 2020. 7(4), 54–62.
6. Бондаренко О. В. "Меморіальний туризм: теоретичні аспекти та практичні рекомендації". *Туризм: проблеми та перспективи*, 2019. 1(15), 23–30.
7. Василенко І. М. Роль меморіального туризму у формуванні національної ідентичності. *Науковий вісник Чернівецького університету*, 2020. 1(2), 112–118.
8. Віртуальний музей пам'яті війни URL: <https://kyivregiontours.gov.ua/war>
9. Волошин Т. М. Психологічний вплив меморіальних об'єктів на туристів. *Туризм і психологія*, 2020. 3(4), 41–47.
10. В Україні буде створено експертну групу з захисту, збереження та реставрації культурної спадщини. URL: <https://pragmatika.media/news/v-ukrainibude-stvoreno-ekspertnu-grupu-z-zahistu-zberezhennja-ta-restavracii-kulturnoispadshhini/>
11. Гладкий С. О. Меморіальні комплекси України: аналіз сучасного стану. *Туризм і суспільство*, 2021. 8, 89–96.
12. Гончаренко Т. В. Меморіальний туризм як інструмент збереження культурної спадщини. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*, 2021. 3(1), 56–63.

13. Громенко О. С. Меморіальні об'єкти як простір соціальної пам'яті. *Історична спадщина і туризм*, 2021. 8(5), 56–63.
14. Давидюк В. Національно-конституційна модель ідентичності як запорука консолідації українського суспільства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 79 (1). С. 138–143. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/288590/282238> (дата звернення 14.02.2024).
15. Данилюк Л. В. Економічний вплив меморіального туризму на регіональний розвиток. *Економіка туризму*, 2018. 10, 21–27.
16. Демиденко В. Г. Роль меморіальних турів у міжкультурному діалозі. *Міжнародні зв'язки у туризмі*, 2022. 6(7), 31–38.
17. Державне агентство розвитку туризму України. URL: <https://www.tourism.gov.ua/> (дата звернення 22.01.2024).
18. Дмитренко О. С. (2017). "Меморіальний туризм: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні". *Економіка та суспільство*, 10, 89–95.
19. Дудар М. І. Інтеграція меморіального туризму у туристичну індустрію. *Туризм і бізнес*, 2018. 7(6), 54–62.
20. Євтушенко О. В. Меморіальний туризм як фактор розвитку регіональної економіки. *Економіка і регіон*, 2018. 4(68), 102–108.
21. Жукова Н. В. Меморіальний туризм: міжнародний досвід та українські реалії". *Туризм і рекреація*, 2019. 2(14), 45–51.
22. Журавель Т. В. Економічний ефект від розвитку меморіального туризму. *Економіка і туризм*, 2020. 10(2), 44–52.
23. Журавська О. А. Роль меморіального туризму у вихованні молоді. *Соціальна педагогіка*, 2019. 11(5), 71–78.
24. Зайцева М. В. Класифікація меморіальних об'єктів у контексті туризму. *Туристичний менеджмент*, 2022. 6(1), 34–40.
25. Зарічний О. М. "Меморіальні комплекси: історія, сучасність, перспективи. *Історія і туризм*, 2021. 9(4), 78–85.

26. Зафіксовані воєнні злочини [Електронний ресурс]. - URL:<https://mkip.notion.site/7be52d2803994651a23a220a8ed85f1c?v=bea517f19a8944f9a902a50156656eea>
27. Захарова О. М. Меморіальний туризм як складова культурного туризму. *Культурологічний журнал*, 2020. 1(3), 34–40.
28. Звездова О. Популяризація європейських цінностей як завдання культурної політики Європейського Союзу в Україні. *Європейські історичні студії*. 2020. № 15. С. 41–49. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1312331.pdf> (дата звернення 14.02.2024).
29. Зруйнована культурна спадщина України / DESTROYED CULTURAL HERITAGE OF UKRAINE [Електронний ресурс]. - URL:<https://culturecrimes.mkip.gov.ua/>
30. Іванова Л. П. Меморіальний туризм: теоретичні засади та практичні аспекти. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 2021. 2(1), 78–84.
31. Ігнатенко Л. С. Роль меморіальних маршрутів у вихованні молоді. *Туризм і освіта*, 2019. 3(7), 67–75.
32. Кармазин І. О. Культурна дипломатія через меморіальний туризм. *Культурний менеджмент і туризм*, 2022. 5(2), 12–19.
33. Кабацій М. Конструюю майбутнє музею як місця народної пам'яті: директор Музею історії України у Другій світовій війні Юрій Савчук. Життя. 8 травня 2024. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/interv-yu-z-direktorom-muzeyu-istoriji-ukrajini-u-drugiy-svitoviy-viyni-301429/>
34. Карпенко Л. Музей історії України в Другій світовій війні демонтує всі імперські та радянські символи на території комплексу. *Цензор.НЕТ*. 11.08.2023. URL: <https://censor.net/ua/n3436987>
35. Кириленко Т. П. Міжнародний досвід у розвитку меморіального туризму. *Порівняльні студії туризму*, (2020. 4(2), 59–67.

36. Климчук О. М. Інтеграція цифрових технологій у меморіальний туризм. *Туризм і технології*, 2018. 2(3), 44–51.
37. Коваленко О. В. Меморіальний туризм як інструмент формування патріотичної свідомості. *Педагогічний вісник*, 2018. 2(12), 65–71.
38. Коваль О. В. Символіка меморіальних об'єктів у туризмі. *Культурна спадщина і туризм*, 2020. 7(3), 45–53.
39. Ковальчук І. Г. Меморіальні тури як засіб культурної дипломатії. *Культурні зв'язки в туризмі*, 2019. 5(6), 33–40.
40. Копилов В. Т. Значення меморіальних маршрутів у сучасній Україні. *Історичний простір і туризм*, 2021. 8(6), 78–86.
41. Кравчук Л. Г. Меморіальний туризм як спосіб збереження пам'яті. *Науковий вісник туризму і культури*, 2022. 11(5), 56–64.
42. Кричевський Т. М. Сучасні виклики меморіального туризму. *Соціально-культурні аспекти туризму*, 2019. 3(7), 44–51.
43. Кузьмук О. Роль музеїв у культурному та соціально-економічному розвитку країни: зарубіжний досвід. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/rol-muzeiv-ukulturnomu-ta-socialno-ekonomichnomu-rozvitku> (дата звернення: 18.05.2023)
44. Литвиненко Т. М. Меморіальний туризм: проблеми та перспективи розвитку в Україні. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*, 2019. 1(2), 98–104.
45. Малахова Н. В. Роль меморіального туризму в популяризації культурної спадщини. *Культура і туризм*, 2020. 2(4), 31–38.
46. Маркута Т. Особливості розвитку музейного туризму в умовах війни // Політ. Сучасні проблеми науки. Міжнародні відносини: тези доповідей XXIII Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених. Київ : НАУ, 2023. С. 427-429.
47. Мартинюк В. С. "Проблеми організації меморіального туризму в умовах війни". *Економіка і суспільство*, 2021. 14, 105–112.

48. Мельник О. В. Меморіальний туризм як засіб збереження історичної пам'яті. *Історичний журнал*, 2020. 3(15), 112–118.
49. Мельничук Л. І. Меморіальний туризм як форма культурного туризму. *Вісник культурології*, 2020. 3(4), 28–35.
50. Меморіальний центр Голокосту «Бабин Яр». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Меморіальний_центр_Голокосту_«Бабин_Яр»
51. Мороз О.В. Вплив меморіальних турів на формування національної свідомості. *Туристичний менеджмент і культура*, 2021. 6(2), 89-97.
52. Музей голодомору. URL: <https://map.memorialholodomor.org.ua/map/>
53. Museum for Change: як одна організація допомагає вижити 40 музеям під час війни. URL: <https://houseofeurope.org.ua/stories/museum-for-change-how-one-organisation-helps-40-museums-survive-in-wartime>
54. Музейний простір України. URL: <http://prostir.museum.ua/journal>
55. Назаренко Т. О. Історичні меморіали як атракції для туристів. *Туризм і спадщина*, 2022. 4(8), 21–28.
56. Назаренко Ю. О. Емоційні аспекти відвідування меморіальних об'єктів. *Соціальна психологія в туризмі*, 2021. 1(8), 63–70.
57. Національний музей історії України. URL: <https://nmiu.org/>
58. Національний музей історії України у Другій світовій війні потребує допомоги. Район історії. 17.11.2022. URL: <https://history.rayon.in.ua/news/554337-natsionalniy-muzey-istorii-ukraini-u-drugiy-svitoviy-viyni-potrebue-dopomogi>
59. Нечипоренко О. С. Меморіальний туризм: соціокультурний аспект. *Соціологічні студії*, 2021. 4(16), 89–95.
60. Новосельська О. В. Історико-культурна спадщина як ресурс для меморіального туризму. *Науковий вісник туризму*, 2022. 9, 12–19.
61. Олійник І. С. Емоційне сприйняття меморіальних об'єктів туристами. *Туризм і психологія*, 2018. 3(4), 56–63.

62. Орлов С. П. Функції меморіальних місць у сучасному суспільстві. Історичні дослідження в туризмі, (2018). 6(2), 56–63.
63. Остапенко І. М. Меморіальний туризм як фактор розвитку місцевих громад. *Економіка та управління*, 2018. 1(13), 45–51.
64. Офіційний сайт меморіального комплексу «Національного музею історії України у Другій світовій війні». URL: <https://warmuseum.kyiv.ua>
65. Павленко Т. М. Меморіальний туризм і його вплив на суспільну свідомість. *Соціальний туризм*, 2020. 5(1), 44–52.
66. Пашенко В. Т. Особливості розвитку меморіальних маршрутів. *Туризм і географія*, 2020. 7(3), 89–96.
67. Петренко Т. В. Меморіальний туризм: міжнародний досвід та українські реалії. *Туризм і рекреація*, 2019. 2(14), 45–51.
68. Петрова Л. В. Меморіальний туризм в умовах війни. Соціально-політичні аспекти туризму, 2021. 7(3), 12–19.
69. Платформа «Дуже цифрові резиденції». URL: <https://vdr.pixelatedrealities.org/>
70. Поліщук О. Г. Меморіальні об'єкти як фактор збереження культурної спадщини. *Культурна пам'ять і туризм*, 2022. 8(4), 67–75.
71. Радченко М. О. Інтеграція меморіального туризму у міжнародний контекст. *Міжнародний туризм*, 2019. 5(2), 41–49.
72. Романенко В. В. Меморіальний туризм як складова культурного простору України. *Культурологічні студії*, 2020. 12(2), 45–52.
73. Савицька І. М. Економічна користь від розвитку меморіальних маршрутів. *Туризм і економіка*, 2020. 7(6), 78–86.
74. Савченко О. В. Меморіальний туризм: теоретичні аспекти та практичні рекомендації. *Туризм: проблеми та перспективи*, 2021. 1(15), 23–30.
75. Сидоренко В. С. "Меморіальні об'єкти як простори для виховання пам'яті". *Соціально-культурний туризм*, 2021. 6(5), 89–97.
76. Сич О. Націоналістична ідеологія існуватиме, допоки існує нація. URL: <https://ukrnationalism.com/interview/2067-oleksandr-sych-natsio->

- nalistychna-ideolohiia-isnuvatyme-dopoky-isnuie-natsiia.html (дата звернення 12.02.2024).
77. Соловей І. М. Меморіальний туризм в Україні: виклики і перспективи. *Туризм і культура*, 2021. 4, 78–85.
78. Стан культури та креативних індустрій під час війни – результати дослідження від Українського культурного фонду та МКІП України / Дослідження УКФ. URL: <https://ucf.in.ua/news/11082022>
79. Статут Національного музею історії України у Другій світовій війні (нова редакція). 15.05.2020. URL: <https://warmuseum.kyiv.ua/storage/static/pdf/documents/statut.pdf>
80. Табенська О. Меморіальний туризм як перспективний напрям післявоєнного туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. Випуск. 59. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3456>
81. Тимошенко Л. М. Меморіальний туризм як інструмент збереження культурної спадщини. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*, (2018). 3(1), 56–63.
82. Туристичний маршрут № 7. Бучацька міська рада. 10.03.2023. URL: <https://buchachmiskrada.gov.ua/turystychnyi-marshrut-7/>
83. Турчин М. П. Інноваційні підходи у створенні меморіальних турів. *Туризм і інновації*, 2022. 11(1), 45–53.
84. Усенко О. С. Меморіальний туризм: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні. *Економіка та суспільство*, 2019. 10, 89–95.
85. Федорова Н. В. Меморіальний туризм як фактор розвитку регіональної економіки. *Економіка і регіон*, 2020. 4(68), 102–108.
86. Філоненко Л. В. Збереження культурної спадщини через меморіальний туризм. *Культурна спадщина України*, 2019. 8(5), 67–74.
87. Харченко В. Г. Меморіальні місця як елемент національної ідентичності. *Соціальна культура і туризм*, 2020. 10, 90–98.

88. Хоменко О. М. Меморіальний туризм як складова культурного туризму. *Культурологічний журнал*, 2021. 1(3), 34–40.
89. Цимбалюк Т. В. Меморіальний туризм: теоретичні засади та практичні аспекти. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 2018. 2(1), 78–84.
90. Чернега О. М. Трансформація туристичної галузі під час війни в Україні через цифрові технології. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, вересень 2022. № 26(54). С. 43–50.
91. Чернишова О. О. Військовий меморіальний туризм у контексті патріотичного виховання. *Військова історія і культура*, 2021. 2(7), 34–41.
92. Шість базових цінностей Європейського Союзу. Ініціатива уряду. URL: <https://tuzlivska-gromada.gov.ua/news/1614603396/> (дата звернення 7.02.2024).
93. Шульга І. С. Меморіальний туризм і його соціальна функція. *Туристичні дослідження*, 2020. 5(8), 56–63.
94. Як працюють музеї під час війни [Електронний ресурс]. - Суспільне. 2022. URL: <https://suspilne.media/241073-ak-pracuut-muzei-pid-cas-vijnikomentue-zastupnica-ministra-kulturi>
95. Ярова Н. В. Меморіальні об'єкти як туристичні атракції. *Економіка туризму і культури*, 2022. 4(6), 78–85.
96. Яценко О. В.. Меморіальний туризм у глобальному контексті". *Культурна спадщина і туризм*, 2022. 9(3), 12–20.

ДОДАТКИ

УДК 338. 48

**PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF MEMORIAL-ETHNIC
TOURISM IN UKRAINE**

**ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕМОРІАЛЬНО-ЕТНІЧНОГО ТУРИЗМУ В
УКРАЇНІ**

Zelenko O. O. / Зеленко О. О.*Dr. of Economic.sc., prof. / д.е.н., проф.*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4880-246X>*Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kyiv, Ioann Pavel II, 17, 01042**Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, Київ, Іоанна Павлів II, 17, 01042***Zavarika H. M. / Заваріка Г. М.***Dr. of Geogr. sc., prof. / д.геогр.н., проф.*

ORCID: 0000-0001-5601-9331

*Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kyiv, Ioann Pavel II, 17, 01042**Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, Київ, Іоанна Павлів II, 17, 01042***Yurieva O. A. / Юр'єва О. А.***student of II level degree / здобувач II рівня вищої освіти**Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kyiv, Ioann Pavel II, 17, 01042**Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, Київ, Іоанна Павлів II, 17, 01042***Bulkina L. I. / Булкіна Л. І.***student of II level degree / здобувач II рівня вищої освіти**Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kyiv, Ioann Pavel II, 17, 01042**Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, Київ, Іоанна Павлів II, 17, 01042*

Анотація. У статті розглянуто перспективи розвитку меморіально-етнічного туризму в Україні. Проаналізовано наявні наукові джерела з проблематики дослідження. Сформовано системні характеристики меморіального туризму, та ідентифіковано місце етнічного туризму серед його різновидів. Доведено меморіально-етнічне значення українського козацтва як історико-культурного явища. Визначено функції меморіально-етнічного туризму в Україні (комеморативна, виховна, соціально-культурна функція). Встановлено відмінні характеристики меморіально-етнічного туризму в Україні (відсутність розважального елемента, сакральність, соціальна відповідальність, емоційне залучення та рефлексія, освітній вплив, культурне значення, символічність об'єктів). Запропоновано приклади маршрутів, які ілюструють розвиток меморіально-етнічного туризму в Україні (Шляхами єврейської спадщини в Україні; Німецькі колонії Південної України; Шляхами кримськотарської культури; Меморіальні маршрути Голодомору; Шляхами польської культури в Західній Україні). Доведено значення меморіально-етнічного туризму як на національному так і на міжнародному рівні.

Ключові слова: меморіальний туризм, етнічний туризм, пам'ять, спадщина, туристична діяльність, історичні події.

Вступ.

Історія України і минула і сучасна, яка пишеться в наші дні, залишає по собі цілі пласти інформації, які мають пам'ятати наступні покоління. У той же час вже наявні на території нашої країни меморіальні об'єкти та історико-культурна спадщина, накопичений довоєнний досвід провадження туристичної діяльності на основі національного туристично-рекреаційного потенціалу та прогнози щодо розвитку вітчизняної галузі туризму в майбутньому свідчать про необхідність окреслення та опрацювання основних напрямків даного виду економічної діяльності. Вже остаточно зрозуміло, що обличчя українського туризму зміниться докорінно.

Серед напрямків, які вважаються найбільш перспективними, визначено саме меморіальний та етнічний туризм, які мають стати носіями пам'яті про культуру і традиції українського народу та всіх інших етносів, що проживали на території України в різні часи, про славні та буремні події, а також про відомих історичних постатей минулої давнини і сучасності.

Етнічний туризм має на меті надати туристам можливість зануритися в автентичні культури та традиції різних етнічних груп. Він відрізняється від звичайного туризму тим, що акцентує увагу на глибокому ознайомленні з культурним життям, ритуалами та повсякденними практиками місцевих громад. Таке занурення сприяє розвитку міжкультурного соціального діалогу, розумінню та збереженню культурної спадщини, що є надзвичайно актуальним саме в наш час.

Отже, мета дослідження - ідентифікація сутності меморіального туризму в контексті реалізації його етнічного різновиду; сучасна інтерпретація змісту меморіально-етнічного туризму в рамках розвитку вітчизняної туристичної індустрії на тлі повномасштабної російсько-української війни.

Основний текст.

Проблематику та різні аспекти розвитку меморіального та етнічного туризму досліджує велика кількість як вітчизняних так і закордонних вчених. Серед них варто відзначити роботи Божко Л., Кислюк К. [1], Табенську О. [2],

Барвінок Н. [3], Макарчук Н. [4], Yusupova G., Pfoser A. [5], Доценко А. [6], Джаман В., Джаман Я., Чаплінського П. [7], Слащевої А., Філімонцевої І. [8].

Відповідно до огляду та аналізу наявних публікацій можна визначити, що меморіальний туризм — це різновид туристичної діяльності, метою якої є відвідування місць, пов'язаних із трагічними подіями історії, пам'яттю про видатні особистості або визначні історичні події. До таких місць належать меморіали, пам'ятники, музеї, місця військових конфліктів, катастроф чи масових трагедій, місця поховань відомих діячів. Цей тип туризму забезпечує збереження пам'яті про історичні події та їхнє значення для суспільства, сприяє культурному обміну, формуванню почуття національної ідентичності та патріотизму. Системні характеристики меморіального туризму представлено на рисунку 1.

Меморіальний туризм входить до культурно-пізнавального напрямку туризму, але має певну специфіку та відмінності від інших видів. Відповідно, меморіальний туризм займає особливе місце серед інших видів туризму, поєднуючи культурно-пізнавальні, емоційно-освітні та соціально значущі аспекти. Треба зазначити, що у класичному розумінні в контексті меморіального туризму розглядається знайомство учасників маршруту із об'єктами маршруту тільки в контексті трагічних подій. Але, насправді, один і той самий об'єкт може ототожнюватись із абсолютно різноплановою інформацією: знаменні події (в тому числі і знаменного, святкового характеру), традиції, звичаї, видатні постаті з ним пов'язані.

З іншого боку, етнічний туризм (ностальгічний, етнографічний туризм) - це вид туризму, що передбачає відвідування історичних поселень. Це поєднання туризму та етнографічних досліджень, що дозволяє відвідувачам доторкнутися до культури та історії місцевого населення, розвиватися духовно, вивчати традиції та возз'єднуватись з місцевою природою. Саме цей різновид туризму пробуджує у туристів повагу до своєї культури, рідної мови, до мистецтва та до самої землі.

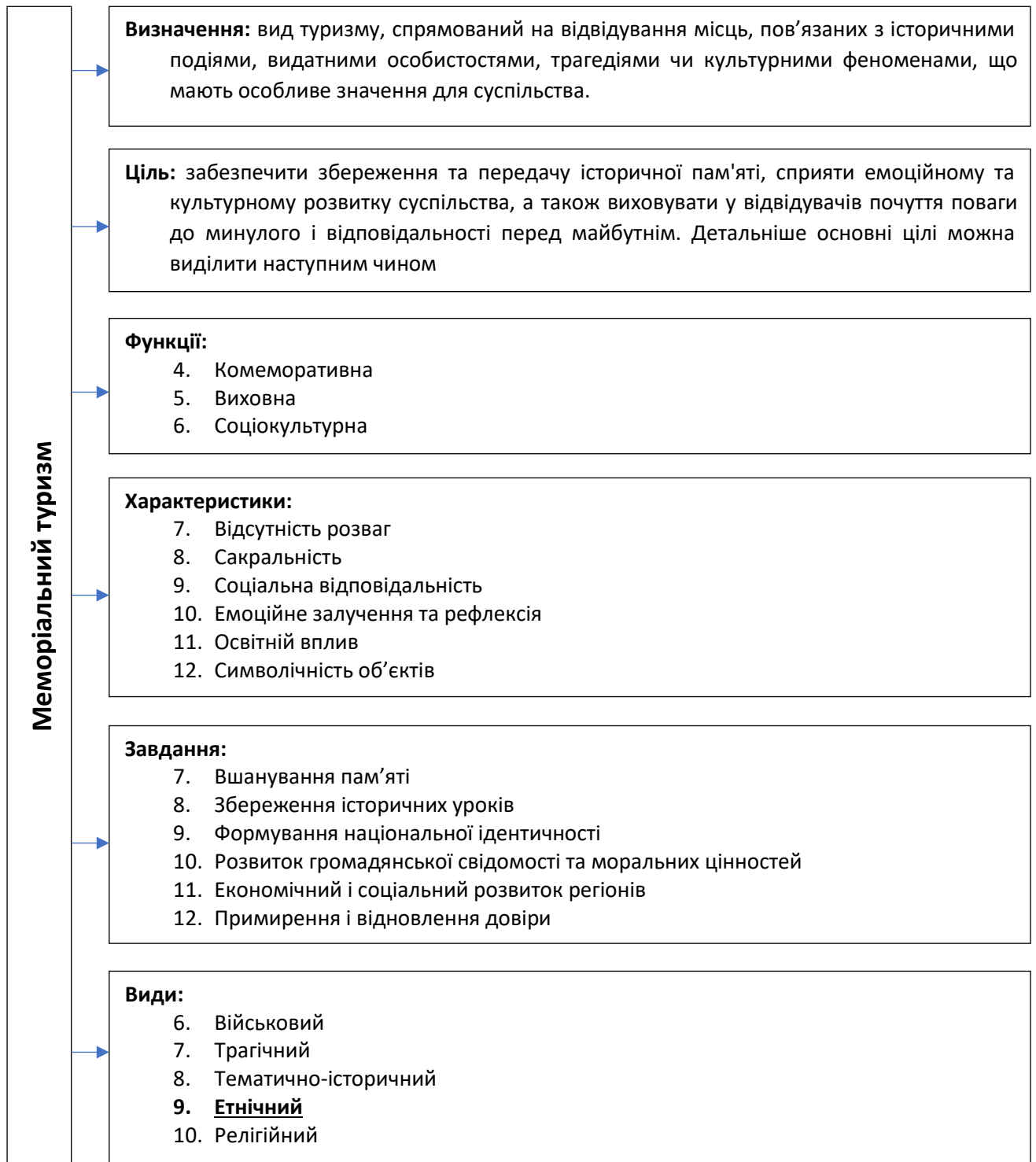

Рисунок 1 – Системні характеристики меморіального туризму, та місце етнічного туризму серед його різновидів

Джерело: розроблено авторами на основі [1-5]

Етнічний туризм як напрямок дослідження в сучасній науці набуває все більшого значення, особливо в контексті розвитку національної культури, міжетнічної комунікації та популяризації унікальних культурних традицій.

Українські вчені розглядають етнічний туризм як специфічний вид туристичної діяльності, орієнтований на знайомство з традиціями, побутом, звичаями та культурною спадщиною певної етнічної спільноти. Це явище є прогресом для культурної ідентичності та формування міжкультурного діалогу.

Одним з автентичних прикладів етнічного туризму, який має і меморіальне значення є туризм на основі козацької спадщини.

Українське козацтво, як історико-культурне явище, є унікальним явищем, яке активно привертає увагу не лише науковців, а й туристів з усього світу. Самобутність, героїчна історія, побут та культурні традиції козаків створюють широкі можливості для розвитку етнічного туризму. Цей вид туризму орієнтований на пізнання історичної та етнокультурної спадщини певного народу, і козацький феномен є його яскравим прикладом.

Козацтво виникло як соціально-історичний феномен у XV столітті на теренах українських степів. Воно стало відповіддю на потребу захисту населення від постійних нападів кочівників. З часом козацтво трансформувалося у важливий соціальний, військовий і культурний інститут. Запорізька Січ, яка була центром козацької демократії, стала символом свободи і незалежності українців.

Культурні та історичні надбання козаків, зокрема їхня зброя, військові традиції, звичаї, костюми, музика, пісні, та архітектурні пам'ятки, є елементом етнічного туризму. Збережені та реконструйовані елементи життя козацтва, такі як курені, козацькі церкви, фортеці, стали популярними туристичними об'єктами.

Туристичний потенціал представлено в деяких регіонах України:

1. Острів Хортиця: перлина історії та культури України.
2. Чигирин – перша гетьманська столиця.
3. Батурин як центр етнічного туризму.

Етнічний туризм базується на зацікавленості у збереженні та популяризації національної спадщини. Козацькі фестивалі, такі як "Покрова

на Хортиці", "Козацькі забави" в різних регіонах України, залучають тисячі туристів. Вони стоять майданчиками для відтворення козацьких звичаїв, демонстрації бойових мистецтв, національних страв та музики.

Значним попитом користуються інтерактивні екскурсії, які дозволяють туристам брати участь у майстер-класах з фехтування, стрільби з лука або приготування козацьких страв. Також популярні історичні реконструкції битв, що створюють ефект занурення в епоху.

Можна із впевненістю стверджувати що етнічний туризм, як складова меморіального цілком і повністю виконує наступні функції:

1. Комеморативна: вшануванням пам'яті про минуле. Відвідувачі часто розглядають обрані локації не тільки як туристичний об'єкт, а й як нагадування про важливі події, які не повинні бути забуті, нагадування про традиції, які потрібно зберігати. Такі об'єкти перетворюються на символи колективної пам'яті, під час їх відвідування можуть виконуватися певні ритуали (вшанування пам'яті хвилиною мовчання, або, навпаки можуть виконуватись позитивні ритуали «торкнись об'єкта і загадай бажання»).

2. Виховна функція: відвідування об'єктів і меморіально-етнічного туризму передбачає важливий освітній зміст, вони часто використовуються для проведення уроків історії, етнографії, краєзнавства або громадянської освіти, особливо серед молоді. Такі маршрути допомагають глибше зрозуміти історичний контекст подій, формують відчуття співпричетності до минулого та підвищують обізнаність щодо національних, глобальних історичних процесів.

3. Соціально-культурна функція: меморіально-етнічний туризм сприяє збереженню культурної спадщини, допомагає зміцнювати зв'язки між поколіннями та різними культурами. Він може виступати як місток для діалогу та взаєморозуміння, що особливо важливо в умовах глобалізації. Меморіально-етнічний туризм спрямований на вшанування пам'яті про важливі історичні події, осіб чи етнічну групу, що робить його частиною національного та міжнародного культурного спадку.

Меморіально-етнічний туризм відіграє унікальну роль у збереженні та передачі пам'яті про традиції, події минулого, впливаючи на формування колективної пам'яті і підтримуючи культурну ідентичність суспільства. Він дозволяє відвідувачам не тільки дізнатися більше про історію, але й відчути свою причетність до минулих подій, усвідомити власні цінності та відчути відповідальність за збереження пам'яті для майбутніх поколінь.

Розвиток меморіально-етнічного туризму в Україні має завершитися специфікою кожного регіону. Різні регіони України мають свої унікальні етнічні громади, зокрема гуцули в Карпатах, кримські татари в Криму, бойки та лемки на заході країни, а також болгарські, грецькі та інші громади на півдні та сході. Для розвитку туризму бажано розробляти тематичні тури та заходи, що популяризують саме ці культурні традиції. Наприклад, в Карпатському регіоні: розробка етнічного туру селами Карпат. А на півдні України: організація турів до болгарської громади, до Криму — для етнічних турів до кримськотатарських громад.

Меморіально-етнічний туризм має відмінні характеристики, які ставлять його в окрему категорію серед інших видів туризму:

1. Відсутність розважального елемента. Основною метою є не відпочинок чи розвага, а вшанування пам'яті, обмін знаннями та усвідомлення історичних уроків.
2. Сакральність. Часто обрані локації розглядаються як "сакральні простори", що потребують поваги, що додає візитам певної урочистості для самих відвідувачів.
3. Соціальна відповідальність. Меморіально-етнічний туризм нерідко пов'язаний із соціально відповідальним туризмом, оскільки передбачає етичне ставлення до історичних місць, збереження і захист культурної спадщини.
4. Емоційне залучення та рефлексія. Обрані для відвідування території та локації нерідко асоціюються з визначними подіями – війнами, трагедіями, геноцидами чи великими позитивними подіями, історичними

змінами. Відвідування таких місць пробуджує сильні емоції, змушуючи замислитися над масштабами страждань і героїзму окремих героїчних постатей чи групи осіб – представників певного етносу. Це емоційне залучення часто є ключовим, щоб люди глибше зрозуміли та відчули події минулого. Візит до меморіальних місць часто викликає психологічне збудження. Через це меморіально-етнічний туризм відрізняється від розважальних чи інших видів туризму, створюючи особливий змістовний досвід. На відміну від рекреаційного туризму, тут основну роль відіграють емоції співчуття та співпереживання. Такий туризм спонукає до внутрішніх роздумів і переосмислення, пробуджує потребу зрозуміти себе у світлі традицій власного народу та минулих подій, особливо коли це стосується складної історії або колективної травми. Це сприяє розвитку емпатії та соціальної відповідальності.

5. Освітній вплив: Більшість об'єктів включає інформаційні стенди, музеї, екскурсійні програми, що надають історичну інформацію. Освітня цінність полягає в тому, що відвідувачі можуть дізнатися про маловідомі факти, події, особистостей, відчути атмосферу того часу та глибше зрозуміти причини та наслідки історичних подій. Меморіально-етнічні маршрути часто є частиною освітніх програм і можуть використовуватися для підвищення обізнаності молоді про історію свого народу та людства загалом.

6. Культурна значимість: відібрані для відвідування місця є частиною культурної спадщини. Вони не лише вшановують пам'ять минулих поколінь, а й зберігають традиції та історію, яка стає частиною національної та локальної ідентичності. Завдяки цьому меморіально-етнічний туризм сприяє збереженню культурного спадку для наступних поколінь.

7. Символічність об'єктів: Для багатьох народів меморіальні місця та місця, збережені, як неторкані території проживання конкретного етносу із характерними будівлями і спорудами, мають символічне значення. Такі місця формують загальноприйняті символи й цінності, які об'єднують націю.

Основні завдання меморіально-етнічного туризму передбачають збереження пам'яті про тих, хто постраждав або загинув у важкі часи, або про культурні традиції, які потребують захисту (бо забуваються і поступово зникають). Такі місця символізують підтримку спільних цінностей, формують це відчуття в учасників туру. Відвідування маршрутів меморіально-етнічного туризму допомагає суспільству не забувати про минулі помилки та запобігати їх повторенню. Зокрема, місця, пов'язані з трагедіями, сприяють формуванню «пам'яті про застереження» – усвідомлення, що помилки можуть повторитися, якщо про них забути. Окремі території із розташованими на них об'єктами стають частиною національної ідентичності. Вони допомагають людям відчувати причетність до спільної історії та культурного спадку своєї країни, усвідомлюючи свою роль в історії та спадщину, яку вони передають наступним поколінням. Врешті решт, меморіально-етнічний туризм сприяє вихованню моральних цінностей, таких як повага до прав людини, толерантність, протидія ненависті та ксенофобії.

Меморіально-етнічний туризм — це вид туризму, орієнтований на ознайомлення з культурно-історичною спадщиною, пов'язаною з етнічними спільнотами, а також з місцями пам'яті, що впізнають події чи видатних особливостей. В Україні цей напрямок має потужний потенціал завдяки багатонаціональному складу населення, різноманітності культури та багатій історії. В Україні можна запропонувати приклади маршрутів, які ілюструють розвиток меморіально-етнічного туризму.

1. Шляхами єврейської спадщини в Україні. Маршрут зосереджений на європейській культурі та трагічних подіях Голокосту, які залишили глибокий слід у багатьох регіонах України. До основних точок маршруту відносяться міста Київ, Львів, Умань, Бердичів. Маршрут спрямований як на освітню діяльність, так і на вшанування пам'яті.

2. Німецькі колонії Південної України. Маршрут присвячений історії німецьких поселенців, які значно вплинули на розвиток сільського господарства, архітектури та ремесел. Основні точки маршруту: Одеса,

Миколаївщина, Запоріжжя. Маршрут підкреслює міжетнічні зв'язки та роль колоністів у розвитку регіону.

3. Шляхами кримськотарської культури. Цей маршрут знайомить із своєю культурою та історією кримських татар. Основні точки маршруту: Бахчисарай, Сімферополь, Чуфут-Кале. Маршрут акцентує увагу на збереженні традицій і підвищенні відомостей про кримськотарську культуру.

4. Меморіальні маршрути Голодомору. Ці маршрути зосереджені на вшануванні пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років. Основні точки маршруту: Київ, Полтавщина, Харків. Маршрут має на меті виховання історичної пам'яті й відомості про трагічні події української історії.

5. Шляхами польської культури в Західній Україні. Маршрут висвітлює спадщину польської культури, що має глибокі корені в регіоні. Основні точки маршруту: Львів, Тернопільщина, Івано-Франківськ. Цей маршрут акцентує увагу на культурному діалозі між народами.

Меморіально-етнічний туризм в Україні є інструментом збереження історичної пам'яті, культурного діалогу та національної самоідентифікації. Його розвиток сприяє популяризації української культури та спадщини серед туристів і створенні умов для міжнародної взаємодії.

Меморіально-етнічний туризм сприяє формуванню позитивного іміджу серед діаспори. Для української діаспори в різних країнах світу меморіально-етнічний туризм може стати засобом зміцнення зв'язків із Батьківщиною. Це сприяє підтриманню національної ідентичності та підвищенню інтересів до подій в Україні, що, у свою чергу, формує позитивне ставлення до країни інших громадян.

У багатьох випадках меморіально-етнічні маршрути об'єднують важливі туристичні об'єкти, що привертають увагу як місцевих жителів, так і іноземних туристів. Це допомагає розвитку інфраструктури та підтримує локальну економіку. Відвідувачі купують квитки, користуються готелями, ресторанами, що також сприяє фінансовій підтримці самих атракцій.

Покращенню міжнародних відносин через культурні ініціативи сприяють організації фестивалів, міжнародних виставок та заходів, присвячених етнічним традиціям, завдяки залученню туристів з-за кордону. Участь іноземців у цих подіях створює платформу для взаєморозуміння та зміцнення культурних зв'язків між великими народами. Це додатково буде руйнувати стереотипи та поширювати позитивні уявлення про Україну як про країну з багатою і самобутньою культурою.

Також меморіально-етнічний туризм виступає інструментом культурної дипломатії, за допомогою якого Україна може донести свою цінність та історичну унікальність на міжнародний рівень. Представлення української культури через туристичні подорожі та заходи дозволяє налагоджувати дружні відносини з іншими країнами та підвищувати обізнаність про Україну у світі.

Меморіально-етнічний туризм є елементом так званої «м'якої сили», що країна впливає на міжнародну спільноту не через політичний чи економічний тиск, а через культурні й гуманітарні зв'язки. Відвідувачі, які залишаються задоволеними своїм досвідом, стають власними посланцями доброї волі, розповідаючи про Україну як про привабливу та цікаву країну.

Меморіально-етнічний туризм може стати способом подолання національних або міжетнічних конфліктів, сприяючи розумінню та примиренню між народами. Наприклад, меморіали жертвам війни дозволяють учасникам конфліктів визнати біль один одного і створюють платформу для діалогу і взаєморозуміння.

Україна є багатонаціональною державою з унікальною історичною мозаїкою етнічних груп, таких як гуцули, кримські татари, бойки, лемки, болгарські, румунські, грецькі та інші громади. Меморіально-етнічний туризм дозволяє демонструвати світові це багатство, представляючи країну як осередок численних культурних традицій, що мирно співіснують і взаємозбагачуються. Такий підхід покращує формування позитивного іміджу країни як відкритої та толерантної.

Таким чином, мета меморіально-етнічного туризму – це не лише збереження пам'яті, але й активний вплив на розвиток суспільства, його культурного рівня, виховання моральних і духовних цінностей, а також запобігання повторенню трагічних помилок минулого. Мета меморіально-етнічного туризму полягає не тільки в збереженні пам'яті про значущі події та видатних особистостей, але й у вихованні патріотизму, моральних цінностей, почуття національної ідентичності через збережені національні звичаї традиції.

Висновки.

Меморіально-етнічний туризм відіграє важливу роль у суспільному розвитку, поєднуючи культурні, освітні та соціальні функції, спрямовані на збереження історичної пам'яті та формування цінностей у суспільстві. Його ключовими характеристиками є відсутність розважального елемента, акцент на емоційному залученні, соціальній відповідальності та рефлексії, що дозволяє відвідувачам глибше усвідомити подій минулого та зробити висновки на майбутнє.

Крім того, меморіально-етнічний туризм має важливе економічне значення, підтримуючи розвиток регіонів, де знаходяться дотичні до цього напрямку історико-культурні комплекси, через створення робочих місць, розвиток туристичної інфраструктури та залучення фінансових ресурсів. Також він сприяє соціальному примиренню і культурному обміну, особливо у випадках, коли конкретна місцевість чи об'єкт стають символами загальнонаціональної чи міжкультурної злагоди.

Таким чином, меморіально-етнічний туризм є потужним інструментом для збереження культурної та історичної спадщини, формування національної свідомості, моральних цінностей та підтримки громадянської відповідальності, що робить його важливою складовою сучасного культурного життя та суспільного розвитку.

Українське козацтво є унікальним ресурсом для розвитку меморіально-етнічного туризму, який поєднує історико-культурне пізнання, активний

відпочинок та духовне збагачення. Його значення в сучасному світі виходить далеко за межі національних кордонів, демонструючи багатство та унікальність української культури.

Розвиток меморіально-етнічного туризму дозволяє Україні демонструвати свою унікальність, збагачувати міжнародну співпрацю та зміцнювати позитивний імідж України в світі. В подальших наукових пошуках планується докладно дослідити та розширити знання стосовно конкретних туристичних маршрутів меморіально-етнічного спрямування Україною. Особлива увага буде приділена розробці дитячих освітньо-виховних турів, що пов'язано зі значною міграцією українських дітей за кордон та необхідністю знайомства в багатьох випадках наших нащадків з Батьківщиною.

Література

1. Божко Л. Д., Кислюк К. В. Меморіальний туризм, як складова меморіальної культури. *Культура України*. 2022. Вип. 78. С. 7-16. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.078.01>
2. Табенська О. І. Меморіальний туризм, як перспективний напрямок післявоєнного туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 59. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-91>
3. Барвінок Н. В. Етнотуризм як чинник соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад в повоєнний період. *Соціальна економіка*. 2022. Вип. 63. С. 5-17. <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2022-63-01>.
4. Макаруч Н. Етнотуризм в соціокультурном середовищі: концепція дослідження. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2020/ Випуск 14, С. 291-302. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/politics/article/view/6020>
5. Yusupova G., Pfoser A. Tourism, Memory Production and Contested Ethnic Hierarchies in Post-Soviet Almaty. *Europe-Asia Studies*. 2023. Volume 75, Issue 3. P/ 491-508. <https://doi.org/10.1080/09668136.2021.1964437>

6. Доценко А.І. Етнічний туризм: навч.посіб.Київ: Ун-т «Україна», 2022. 96с.
7. Джаман В. О., Джаман Я. В., Чаплінський П. Розвиток етнічного туризму в поліетнічному просторі (на прикладі Чернівців). Укр. геогр. журн. 2023. № 1. С. 35–45. <https://doi.org/10.15407/ugz2023.01.035>
8. Слащева А. В., Філімонцева І. О. Історико-соціальні передумови формування ресурсів етнічного туризму в Україні. Modern scientific researchese, 2019. 2 (10). С. 158-163. <https://doi.org/10.30889/2523-4692.2019-10-02-048>

Abstract. *The article considers the prospects for the development of memorial and ethnic tourism in Ukraine. The purpose of the study is to identify the essence of memorial tourism in the context of the implementation of its ethnic variety; a modern interpretation of the content of memorial and ethnic tourism within the framework of the development of the domestic tourism industry against the background of the full-scale Russian-Ukrainian war. The available domestic and foreign scientific sources on the research topic are analyzed. The systemic characteristics of memorial tourism are formed, and the place of ethnic tourism among its varieties is identified. The format of the coincidence of memorial and ethnic tourism is determined. It is noted that the key characteristics of memorial tourism are fully inherent in ethnic tourism. The memorial and ethnic significance of the Ukrainian Cossacks as a historical and cultural phenomenon is proven. The importance of the functions of memorial and ethnic tourism in Ukraine (commemorative, educational, socio-cultural function) is emphasized. A detailed description of the distinctive features of memorial and ethnic tourism in Ukraine is provided (absence of an entertainment element, sacredness, social responsibility, emotional involvement and reflection, educational impact, cultural significance, symbolism of objects). Examples of memorial and ethnic routes that illustrate the development of memorial and ethnic tourism in Ukraine are proposed and characterized (Along the paths of Jewish heritage in Ukraine; German colonies of Southern Ukraine; Along the paths of Crimean Tatar culture; Memorial routes of the Holodomor; Along the paths of Polish culture in Western Ukraine). The importance of memorial and ethnic tourism is proven both at the national and international levels. It is substantiated that the development of memorial and ethnic tourism allows Ukraine to demonstrate its uniqueness, enrich international cooperation and strengthen the positive image of Ukraine in the world.*

Key words: *memorial tourism, ethnic tourism, memory, heritage, tourist activity, historical events.*

Reference

1. Bozhko, L. D., Kyslyuk, K. V. (2022). Memorial tourism as a component of memorial culture. Culture of Ukraine. (78). 7-16. DOI: 10.31516/2410-5325.078.01

2. Tabenska, O. I. (2024). Memorial tourism as a promising direction of post-war tourism in Ukraine. *Economy and Society*. (59). DOI: 10.32782/2524-0072/2024-59-91
3. Barvinok, N. V. (2022). Ethnotourism as a factor of socio-economic development of united territorial communities in the post-war period. *Social Economy*. (63). 5-17. DOI: 10.26565/2524-2547-2022-63-01
4. Makarchuk, N. (2020). Ethnotourism in the socio-cultural environment: a research concept. *Bulletin of the Precarpathian University. Political Science*. (14). 291-302. Available at: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/politics/article/view/6020>
5. Yusupova, G., Pfoser, A. (2023). Tourism, Memory Production and Contested Ethnic Hierarchies in Post-Soviet Almaty. *Europe-Asia Studies*. Vol. 75, (3). 491-508. DOI: 10.1080/09668136.2021.1964437
6. Dotsenko, A. I. (2022). *Ethnic tourism: teaching. manual*. Kyiv: Un-t "Ukraine", 96.
7. Dzhaman, V. O., Dzhaman, Ya. V., & Chaplinskyi, P. (2023). Development of ethnic tourism in a polyethnic space (on the example of Chernivtsi). *Ukr. geogr. zhurn.* (1). 35–45. DOI: 10.15407/ugz2023.01.035
8. Slashcheva, A. V., Filimontseva, I. O. (2019). Historical and social prerequisites for the formation of ethnic tourism resources in Ukraine. *Modern scientific researchese*,. 2 (10). 158-163. DOI: 10.30889/2523-4692.2019-10-02-048

Стаття відправлена: 5.12.2024 г.

© Зеленко О. О, Заваріка Г. М., Юр'єва О. А, Булкіна Л. І.

Виставки головного корпусу Музею

Назва	Характеристика
1	2
Діючі виставки	
«Капсула часу»	<p>Виставка розповідає про події напередодні та під час Другої світової війни на теренах України.</p> <p>7 залів, об'єднані інсталяцією «Дорога війни», знайомлять відвідувачів з історією найбільшого конфлікту людства від 1933 року до повної окупації України у хронологічній послідовності. Завершується експозиція «Залом пам'яті» – символічним простором комеморації усіх загиблих військових та цивільних.</p> <p>Експозиція була створена 1994 року. З одного боку, виставка не була позбавлена елементів первісної експозиції 1981 року та представляла пропагандистський наратив, який в СРСР мав назву «Велика Вітчизняна війна». З іншого – консолідувала напрацювання вітчизняної історичної науки пострадянського періоду та найсучасніші художні прийоми.</p> <p>Зміни в дану експозицію вносилися поетапно, в 1990-х та на початку 2000-х років. Це також уже історія, заархівована в єдиному стилі, що свідчить про те, яким тривалим був процес викорінення радянських підходів у висвітленні Другої світової війни.</p> <p>Хоча простір Музею звільнився від радянської ідеологічної домінанти, очевидно, що глибоке переосмислення спадку Другої світової війни ще не завершилося. Саме цю непросту зміну парадигм і засвідчує музейна «Капсула часу».</p>
«З молитвою за військо»	<p>Виставка розповідає про капеланську діяльність в Україні – щире духовне служіння, здатне підтримати бійців у важку годину, розрадити, часом навіть врятувати. Сьогодні понад 200 військових капеланів перебувають у штаті Збройних сил України, Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України. Вони – в одностроях, у кожного не тільки церковний сан, але й військове звання. Військові капелани мають військові навички, обізнані щодо заходів безпеки та видів зброї, проте вони її не носять.</p>
	<p>На виставці представлено 15 персональних комплексів військових капеланів: як тих, хто нещодавно отримав мандати і підписав контракт із ЗСУ, так і тих, хто на волонтерських засадах несе слово Боже воїнам на фронті ще від 2014 р. Троє із представлених капеланів покинули цей світ – о. Максим Козачина і о. Олег Марінченко вбиті ворогом, о. Мар'яна Дюса забрала тяжка хвороба.</p> <p>Виставка створена за міжконфесійним принципом, на ній можна ознайомитися з історіями військових капеланів, які належать до Православної церкви України, Української греко-католицької церкви, Римсько-Католицької церкви в Україні, протестантів – баптистів та п'ятидесятників, імамів-капеланів та наразі єдиного в Україні капелана-іудея.</p>

Продовження додатку Б

1	2
«Загроза з неба»	<p>Проект-застереження про небезпеку, яку несуть українцям ворожі безпілотники, націлені на сили оборони, цивільні об'єкти, зокрема критичну, економічну, соціально-культурну інфраструктуру тощо. Водночас це нагадування про необхідність допомагати українським захисникам, зокрема й для забезпечення їх новітніми засобами виявлення та ураження цілей, серед яких дедалі більшу роль відіграють БпЛА. На виставці представлено безпілотні літальні апарати різних типів, які використовують російські агресори для розвідки та ураження наземних цілей.</p>
«Без бою немає слави»	<p>10 років тому 23 червня десятки добровольців-патріотів на Софійській площі склали присягу на вірність народові України й вирушили на її захист. До цієї визначної дати в Музеї війни було відкрито виставку «Без бою немає слави».</p> <p>У просторі експозиції – зразки одностроїв бійців, що показують історію розвитку підрозділу, від партизанського корпусу до 12-ї бригади спеціального призначення «Азов» імені Дмитра Вишневецького НГУ, уламки ракети «Искандер-М», особисті наруканні знаки азовців та інсталяція, присвячена воїнам, загиблим унаслідок теракту в таборі для військовополонених у с-щі Оленівка.</p> <p>Запрошуємо на виставку, де ви дізнаєтеся більше про легендарну 12-ту бригаду спеціального призначення «Азов» НГУ.</p>
«Воля до перемоги: воїни спорту»	<p>На виставці представлені артефакти, які висвітлюють історію олімпійського руху в Україні.</p> <p>Основа експозиції — це промовисті докази, зібрані на зруйнованих спортивних локаціях, що свідчать про те, як росія нищить не лише спортивну інфраструктуру, а й життя наших спортсменів.</p> <p>Попри все, Україна відправляє делегацію своїх спортсменів на Олімпіаду: 140 атлетів змагатимуться у 23 видах спорту. Участь України в Іграх 2024 р. — це потужний меседж світовій спільноті, що наш народ бореться і здатен перемагати.</p> <p>Експозиція національного рівня створена за підтримки Офісу Президента України в співпраці з Національним олімпійським комітетом України.</p>
Виставки, що відбулися	
Виставка зброї та документів російських терористів	<p>11 липня 2014 на площі перед Меморіальним комплексом Міністерством оборони України та СБУ було представлено озброєння, вилучене у терористів під час бойових дій в східних регіонах країни, матеріали про фінансування та військову підготовку Російською Федерацією терористів для участі в бойових діях під час російської збройної агресії 2014 року. Також надані докази інформаційної агресії РФ проти України через мережу Інтернет.</p>

Продовження додатку Б

1	2
«Україна. Незакінчена війна...»	З 19 вересня 2019 року в музеї тривала виставка «Україна. Незакінчена війна...». Представлені матеріали розкривають теми бойових дій, стратегій виживання в умовах війни та повосення, геноцидів та соціоцидів, боротьби за незалежність України між двох тоталітарних режимів, демографічних трансферів, історичної пам'яті про Другу світову війну. Мистецькі інсталяції сприяють філософському прочитанню представлених матеріалів. Дизайнер виставки — художник Антон Логов. Зачинена для відвідувачів з 24 лютого 2022 року.
«Вільні»	З 10 вересня 2020 по березень 2021 року на території музею тривала виставка «Вільні», яка розповіла про наших громадян, які через проукраїнські погляди, відкриту громадську позицію, належність до патріотичних організацій були арештовані й засуджені Російською Федерацією та квазідержавними утвореннями «ДНР» і «ЛНР». Було представлено особисті речі, кореспонденцію, фото, банери та інші свідчення боротьби проти підготовлених і фінансованих Російською Федерацією терористів та кадрових російських військових.
«Капелани»	З 20 травня 2021 року до лютого 2022 року у меморіальному комплексі «Національний музей історії України у Другій світовій війні» тривала виставка «Капелани». У ній розповідалось про священнослужителів різних віросповідань і конфесій, які на Українському Сході пліч-о-пліч із воїнами захищають територіальну цілісність і незалежність Батьківщини та виконують душпастирську місію. Духівники, які оберігали й оберігають життя та віру Захисників України, стали героями нової експозиції. Це Юрій Казміренко, Сергій Дмитрієв, Дмитро Поворотний, Андрій Зелінський, Любомир Яворський, Андрій Полухін, Сергій Мороз «Фрост», Фіделіс Волністов, Павло Гончарук, Саїд Ісмагілов, Мурад Путілін, Ашер-Йосеф Черкаський
«Голокост»	Виставка, яка діяла з 2 вересня 2021 року розглядає історію Голокосту у двох вимірах. Перші секції розповідають про основні локації Голокосту, про місця загибелі мільйонів людей по всьому європейському континенту. Ці секції мають промовисті назви — «Гетто», «Табори», «Яруги». Наступна частина розповідала про Голокост у площині страшного морального вибору людей, які опинилися в той час в тих
	екстремальних умовах, і тут можна було ознайомитися з матеріалами секцій «Виконавці» та «Рятівники». Третя секція цієї частини виставки мала назву «Постпам'ять» і розповідала про довгу і напружену боротьбу за правду про Голокост, за гідне вшанування пам'яті загиблих людей, яке нарешті стало можливим у демократичному суспільстві. Окремою складовою виставки стала так звана «крива» Голокосту — вона давала змогу в хронологічній послідовності відстежити основні етапи геноциду євреїв Європи в українському та загальноєвропейському вимір

Продовження додатку Б

1	2
«Переозначення»	<p>Радянський герб, знятий зі щита скульптури «Батьківщина-мати» – тепер музейний артефакт. Заміна символіки на найвищій скульптурі Європи стала найпомітнішим моментом у процесах декомунізації нашого суспільства й переозначення всього Меморіального комплексу. Уже цього літа, до 32-ї річниці Незалежності України, вдалося здійснити те, що десятки років здавалося неможливим, – звільнитися від символу тоталітаризму й пригноблення. Тепер цей застарілий герб – частка нашої історії, але він більше не визначає нашого сьогодення.</p>
Виставка робіт вуличного художника із Франції Крістіана Гемі «Guerre en Ukraine»	<p>На виставці були представлені роботи художника, створені в Україні як рефлексії на жорстокість росії та хоробрість нашого народу в боротьбі за волю.</p> <p>Це спеціально створена серія зображень Захисників, які віддали свої життя, боронячи Україну. Чоловіки й жінки, старші й молодші, відомі та менш відомі – образи цих героїв були створені Крістіаном Гемі й доповнені автентичними предметами з колекції Музею війни, що належали воїнам за їхнього життя.</p>
«Полк Калиновського»	<p>Виставка розповідала про бойовий шлях на фронті російсько-української війни білоруського полку імені Кастуся Калиновського. Організація білоруських національних структур на українських теренах розпочалася після Революції Гідності. 21 травня 2022 р. батальйон реорганізували в полк, до складу якого ввійшли батальйони «Литвин» і «Волат», названі на честь полеглих побратимів. Полк і нині виконує бойові завдання на всіх ділянках фронту, боронячи Україну та рідну вільну Білорусь.</p>

Джерело: [<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-91>]

Виставки Виставкового центру, Верхньої та Нижньої брам Музею

Назва	Характеристика
1	2
Діючі виставки	
«Україна — Розп'яття»	<p>В експозиційному просторі Виставкового комплексу Музею війни вперше у світовій музейній практиці[21][22] представлено офлайн артефактний проєкт "Україна — Розп'яття" (куратор - Юрій Савчук, художник - Антон Логов) про війну в реальному часі, що експонується під час тієї самої війни. На ній представлено 1 776 автентичних експонатів, зібраних по «гарячих слідах» командою Музею на місцях запеклих боїв і в щойно визволених населених пунктах Київщини та Чернігівщини з 3 квітня до 6 травня 2022 р. Площа виставки складає близько 900 м².</p> <p>Перша її частина «Орда» пунктирно розповідає про російську пропаганду, повномасштабне вторгнення, а також військове спорядження, зброю та побут солдатів армії рф. Друга частина виставки має дві локації: власне «Україна — Розп'яття» та «Укриття». В основі першої – врятовані духовні та культурні пам'ятки, обпалені віконні рами, залишки побутової техніки і, навіть, спортивний інвентар, знайдений на згарищах, а також дитячі речі, малюнки та іграшки. Домінантною сюжетною лінією проходять урятовані об'єкти культурної спадщини України: вхідні ворота Церкви Різдва Пресвятої Богородиці в с. Перемога та купол і купольний хрест Храму Вознесіння Господнього в с. Лук'янівка на Київщині, зранена ікона «Зняття з хреста» із поруйнованого Храму Святого Димитрія Ростовського (сmt Макарів), понівечений каркас, на якому висіли картини відомої на весь світ Марії Примаченко зі спаленого Іванківського історико-краєзнавчого музею.</p> <p>Окремим залом розділу "Розп'яття" представлено експозицію "Укриття". Її прагнули максимально наблизити до реального підвалу житлового будинку, в якому перебували місцеві жителі Гостомеля під час російської навали на містечко. У цьому укритті протягом 37 днів переховувались українці. У ньому спершу перебувало 200 осіб, тоді 80 вивезли примусово у Білорусь.</p> <p>10 травня 2023 року музею було присуджено Спеціальну відзнаку журі міжнародної премії Museum and Heritage Awards за виставку "Україна — Розп'яття" та особливу професійну стійкість в умовах війни.</p>

Продовження додатку В

1	2
«Знак на щиті»	<p>Виставка, організована в нерозривному зв'язку з проектом загальнодержавного масштабу «Триzub Батьківщини», суть якого полягає в заміні радянської символіки на щиті монумента «Батьківщина-мати» на український державний символ – Триzub. У ширшому контексті виставка є співзвучною загальному переозначенню Музею війни та монумента як його домінанти.</p> <p>У просторі виставки представлено понад 200 автентичних артефактів, що охоплюють більш ніж тисячолітній відрізок історії України. Експозиція відображає найцікавіші факти з історії Тризуба, фокусує увагу на найважливіших етапах його становлення як державного герба. Вона є своєрідною відповіддю на актуальні суспільні питання, пов'язані з відтворенням Тризуба на щиті, висвітлює зв'язок цього процесу з перейменуванням самого монумента «Батьківщина-мати» та Музею загалом.</p> <p>Спеціально для втілення проекту Музей облаштував новий експозиційний простір у Виставковому центрі, який складається із трьох залів. Кожен із них уміщує відповідний розділ виставки: «Державний знак», «Національний символ», «Знак на щиті». Загальна площа складає близько 300 м².</p>
Мультимедійний проєкт «Діти...» - Мартиролог дітей, загиблих у період повномасштабної російсько-української війни (Верхня брама)	<p>Під склепінням Верхньої Московської брами XVIII ст. Печерської фортеці створено Мартиролог дітей, загиблих у період повномасштабної російсько-української війни.</p> <p>Фактичну кількість загиблих і поранених установити неможливо через ведення активних бойових дій окупантами на українській території. Проте відому цифру обірваних життів відображає символічна рахівниця. Імена загиблих з'являються на символічному вівтарі, очі в очі зі світлин за нами стежать ті, хто тепер перетворився на янголів.</p> <p>Запрошуємо відвідати музейну локацію у Верхній брамі й ушанувати пам'ять наших наймолодших співвітчизників, життя яких забрала росія.</p>
«Айдар». 10 років» (Нижня брама)	<p>Виставка відтворює десятиліття історії батальйону, який подолав шлях від добровольчого формування в перші тижні російської агресії (2014 р.) до постійного підрозділу ЗСУ.</p> <p>В експозиції представлено особливі артефакти, які висвітлюють історію 24-го окремого штурмового батальйону. Усі експонати перед тим, як потрапити до експозиції, пройшли разом із бійцями непростими стежками війни.</p> <p>Історія батальйону є прикладом того, як добровольці з абсолютно різними життєвими шляхами, несхожими довоєнними біографіями здатні перемагати ворога, значно численнішого й надзвичайно небезпечного.</p>

Продовження Додатку В

1	2
Виставки що відбулися	
«За волю України!»	<p>Відкритий 20 серпня 2021 року Українсько-американський виставковий проєкт «За волю України» (куратор - Юрій Савчук, художник - Володимир Таран) представляє унікальні артефакти з 20 музеїв, архівів та бібліотек України і США й розповідає про яскраві та маловідомі сторінки періоду Визвольних змагань (1917—1921), зокрема про історію уніформи відродженого українського війська початку ХХ ст. Історія експонатів охоплює 1914–1923 роки і висвітлює генезу однострою періоду Українського Січового Стрілецтва, Української Центральної Ради, УНР, ЗУНР, правління гетьмана Павла Скоропадського, Директорії УНР. Зокрема, 181 раритетний предмет для експонування надало п'ять провідних наукових, музейних та культурно-просвітніх українських інститутів в США: Український музей і бібліотека в Стемфорді, Український Національний музей у Чикаго, Українська Вільна Академія Наук у США, Український Музей в Нью-Йорку, Український історичний і освітній центр з постійної колекції Музею імені Патріарха Мстислава та Сомерсет в Бавнд-Брук. Більшість з експонатів раніше ніколи не оприлюднювалася. Проєкт був доступний для огляду у виставкових залах окремого приміщення на території Музею до 24 лютого 2023 року.</p> <p>З 22 вересня 2022 року до 31 травня 2023 року виставка "За волю України" ("Forever Free Ukraine!") експонувалась у Військовому музеї ім. Вітаутаса Великого (Каунас, Литва) під патронатом Прем'єр-міністра Литовської Республіки Інґриди Шимоніте.</p> <p>31 травня 2024 р. у Військовому музеї ім. Вітаутаса Великого (Каунас, Литва) презентований каталог виставки трьома мовами.</p>
«Захисники»	<p>В експозиційному просторі Виставкового комплексу Музею війни до першої річниці повномасштабного вторгнення було представлено фотопортрети українських воїнів, які чинять упертий опір тотальному злу, боронять рідну землю й стоять на сторожі безпеки Європи та світу. Світлини зроблено під час музейної експедиції, яка відбулась у липні 2022 р. за підтримки Генерального штабу Збройних сил України. Генеральний директор Музею Юрій Савчук та музейний фотограф-волонтер зі Швеції Анджей Маркевич здійснили поїздку в місця дислокації військових частин.</p>
«Guerre en Ukraine» (укр. «Війна в Україні»)	<p>У липні 2022 р. в Музеї було представлено виставку робіт вуличного художника з Франції Крістіана Гемі, відомого як С215, під назвою «Guerre en Ukraine» (укр. «Війна в Україні»). Це найновіші роботи митця, створені в Україні під час повномасштабної російсько-української війни. Вони є рефлексією автора на жорстокість агресора та хоробрість</p>

Продовження додатку В

1	2
	<p>українського народу в боротьбі за свою свободу й мирне майбутнє всієї Європи. Із перших днів повномасштабного вторгнення С215 підтримує Україну, він не раз відвідував українські міста, які стали цілями для російських ракет і дронів, а також визволені від окупанта території. Працюючи з трафаретами, художник створив промовисті артефакти в різних регіонах України – від муралів у м. Київ та Львів до малюнків у м. Буча й Гостомель.</p> <p>Центральною інсталяцією виставки був символічний блокпост – уособлення стійкості захисників України, перетворений митцем на артоб'єкт.</p> <p>Важливою віссю проєкту стала серія портретів захисників, які віддали свої життя, боронячи Україну. Чоловіки й жінки, старші й молодші, відомі та менш відомі – образи цих героїв були створені Крістіаном Гемі й доповнені автентичними предметами з колекції Музею війни, що належали воїнам за життя. Частина експонованих робіт С215 створена на артефактах війни, зібраних Музеєм під час експедицій до постраждалих регіонів України.</p>
Обереги з війни (Нижня брама)	<p>8 травня 2023 р. в експозиційному просторі Нижньої брами Музею війни було представлено артефакти, які слугували оберегами їхнім господарям у кривавому вирі катаклізмів ХХ і ХХІ ст. У День пам'яті та примирення, музейники перекинули місточок між поколіннями. Між тими, хто боровся й зазнавав поневірянь у лихолітті Другої світової війни й кривавих жорнах нацистської окупації та сталінських репресій, і тими, хто бореться нині проти російського агресора за свою свободу й гідність, за незалежність і державний суверенітет України. Значну частину артефактів із музейної колекції, які допомагають відвідувачеві не втратити віру в справедливість, було представлено для публічного огляду вперше.</p>

Джерело: [<https://nmiu.org/>]